

AMME İDARESİ Dergisi

Cilt: 56

Sayı: 3

Eylül 2023

Ayşegül SAYLAM

Afet Yönetiminde Elektronik Vatandaş Katılımı ve Bilgi ve İletişim Teknolojileri Destekli Ortak Yapım Girişimleri: 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremler Örneği

Ahmet ÖZCAN
Seren ÇELEBİ

Kolluk Kuvveti Olarak Asker: Orman Koruma Genel Komutanlığı (1937-1945)

Aslı DALDAL
Ahmet CONKER
Çiğdem NAS

Aşı Karşıtlığı ve Covid-19 Pandemisi Sürecinde Türkiye'deki Yansımalarına Kuramsal ve Sosyo-Politik Bir Bakış: Bilimselliğin Reddi, Tıbbileştirme ve Komplocu-Popülist Söylemler

Erdal EROĞLU
İlknur KAYNAR

Bütçe okuryazarlığı: Türkiye'de Belediye Meclis Üyelerinin Bütçe Bilgi Düzeylerinin Analizi

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ
ÜNİVERSİTESİ

AMME İDARESİ Dergisi

Cilt 56, Sayı 3, Eylül 2023

ISSN 1300-1795

Sahibi: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörlüğü adına Prof. Dr. Yusuf TEKİN

Yazı İşleri Müdürü ve Editör: Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

Editör Yardımcısı: Dr. Öğr. Üyesi Yalçın MURGUL

Yayın İdare Adresi: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörlüğü 85. Cad. No: 8 Yüce-tepe 06100 ANKARA

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın

Yayın Şekli: 3 Aylık - Türkçe

Baskı: Arkadaş Basım - Macun Mah. Shira Tic. Merkezi 204. Cad. No: 141/3 Yenimahalle ANKARA

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

Prof. Dr. Mehmet Akif KİREÇCİ

Prof. Dr. Murat ÖNDER

Prof. Dr. Şule TOKTAŞ

Prof. Dr. Yaşar SALİHPAŞAOĞLU

Doç. Dr. Ozan ZENGİN

Doç. Dr. Çiğdem TUĞAÇ

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Feroz AHMAD, Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Birol AKGÜN, Ankara Yıldırım Beyazıt Ü.

Prof. Dr. Haluk ALKAN, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ender Ethem ATAY, Özyeğin Üniversitesi.

Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ, Ankara Hacı Bayram Veli Ü.

Prof. Dr. Halil BERTKAY, İbn Haldun Üniversitesi

Prof. Dr. Geert BOUCKAERT, IIAS

Prof. Dr. İsmail COŞKUN, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ramazan ÇAĞLAYAN, Ankara Hacı Bayram Veli Ü.

Prof. Dr. Oya ÇİTÇİ

Prof. Dr. Yılmaz ÇOLAK, Polis Akademisi

Prof. Dr. Aliyar DEMİRCİ, Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Tanel DEMİREL, Çankaya Üniversitesi

Prof. Dr. Françoise DREYFUS, Sorbonne Üniversitesi

Prof. Dr. Fatih DUMAN, Hitit Üniversitesi

Prof. Dr. Musa EKEN, Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Özer ERGENÇ, Bilkent Üniversitesi

Prof. Dr. Suraiya FAROQHI, İbn Haldun Üniversitesi

Prof. Dr. M. Şükrü HANIOĞLU, Princeton University

Prof. Dr. Metin HEPER

Prof. Dr. Eyyüp Günay İSBİR, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülhamit KIRMIZI, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN, Karadeniz Teknik Ü.

Prof. Dr. İlber ORTAYLI, MEF Üniversitesi

Prof. Dr. İzzet ÖZGENÇ, Ankara Hacı Bayram Veli Ü.

Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK, İstanbul Medipol Üniversitesi

Prof. Dr. Aykut POLATOĞLU, Yakın Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY, Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Yasemin SEBECZEK, University of Cambridge

Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU, Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Gencay ŞAYLAN, Lefke Avrupa Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf TEKİN, Ankara Hacı Bayram Veli Ü.

Prof. Dr. Zafer TOPRAK, Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. H. Bahadır TÜRK, Ankara Hacı Bayram Veli Ü.

Amme İdaresi Dergisi, iki hakemli, uluslararası bir yayındır. Yılda dört sayı (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayınlanmaktadır. Yayın Dili Türkçedir.

1968 yılından beri düzenli olarak yayınlanan *Amme İdaresi Dergisi*, Social Sciences Citation Index (SSCI) ile TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanında ve TR Dizin'de taranmaktadır.

Amme İdaresi Dergisi'nde yayınlanan çalışmalar, yazarlarının kişisel görüşlerini yansıtır.

Yayınlanan makaleler kaynak gösterilerek kullanılabilir.

AMME İDARESİ Dergisi

56/3 Eylül 2023

- Ayşegül SAYLAM **1** Afet Yönetiminde Elektronik Vatandaş Katılımı ve Bilgi ve İletişim Teknolojileri Destekli Ortak Yapım Girişimleri: 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremler Örneği
- Ahmet ÖZCAN **19** Kolluk Kuvveti Olarak Asker: Orman Koruma Genel Komutanlığı (1937-1945)
Seren ÇELEBİ
- Aslı DALDAL **35** Aşı Karşıtlığı ve Covid-19 Pandemisi Sürecinde Türkiye'deki Yansımalarına Kuramsal ve Sosyo-Politik Bir Bakış: Bilimselliğin Reddi, Tıbbileştirme ve Komplocu-Popülist Söylemler
Ahmet CONKER
Çiğdem NAS
- Erdal EROĞLU **59** Bütçe okuryazarlığı: Türkiye'de Belediye Meclis Üyelerinin Bütçe Bilgi Düzeylerinin Analizi
İlknur KAYNAR

Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında yayınlanır.

URL: www.ammeidaresi.hacibayram.edu.tr
e-posta: ammeidaresi@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Yücepepe Mah. 85. Cad. No:8
Çankaya Ankara

AMME İDARESİ Dergisi

56/3 September 2023

- Ayşegül SAYLAM **1** Electronic Citizen Participation and ICT-enabled Coproduction Initiatives in Disaster Management: The Case of 2023 Kahramanmaraş Centered Earthquakes
- Ahmet ÖZCAN **19**
Seren ÇELEBİ Soldier as an Example of a Special Law Enforcement Force: Forest Protection General Command (1937-1945)
- Aslı DALDAL **35**
Ahmet CONKER
Çiğdem NAS A Theoretical and Socio-Political Analysis of Vaccine Refusal and Its Implications in Turkey during the Covid-19 Pandemic: The Rejection of Science, Medicalization and the Conspiratorial-Populistic Discourses
- Erdal EROĞLU **59**
İlknur KAYNAR Budget Literacy: An Analysis of Knowledge Levels of City Councilors Relating to Budgeting in Türkiye

Published quarterly in March, June, September and December.

URL: www.ammeidaresi.hacibayram.edu.tr
e-mail: ammeidaresi@hbv.edu.tr

Ankara Hacı Bayram Veli University
Yüce-tepe Mah. 85. Cad. No: 8
Çankaya Ankara Türkiye

Afet Yönetiminde Elektronik Vatandaş Katılımı ve Bilgi ve İletişim Teknolojileri Destekli Ortak Yapım Girişimleri: 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremler Örneği

Ayşegül SAYLAM*

Öz: Demokratik bir yönetimin iz düşümü olarak kamu yönetimine vatandaşın katılımı, kamu hizmetlerinin iyileştirilmesinde, geliştirilmesinde ve doğru kararların alınmasında hem yöneticiler hem de vatandaş açısından önem arz etmektedir. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) 'nde yaşanan hızlı gelişmeler, bu teknolojilerin hem vatandaş hem de kamu yönetimi tarafından yaygın şekilde kullanılmaya başlaması, vatandaş katılımı kavramını beslemiş ve üst düzeyde, vatandaşın yetkilendirildiği katılım mekanizmaları sisteme dahil edilmiştir. Bu katılım modellerinden BİT destekli ortak yapım katılım modeli de günümüzde özellikle afet gibi ani gelişen durumlarda, vatandaşla çevrimiçi iletişim sağlayarak sorunların hızlı çözülmesine yardımcı olabilmekte ve etkin bir afet yönetim sürecini destekleyebilmektedir. Bu çalışmanın amacı da e-katılım ve BİT destekli ortak yapım girişimlerini '2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremler' örneği üzerinden değerlendirmektir. Bu amaçla çalışmada, afet yönetiminde BİT destekli ortak yapım girişimleri, iletişim modelleri, sosyal medyanın bu süreçteki rolü irdelenmiş, ortak yapım-elektronik vatandaş katılımı sürecinin etkinliği değerlendirilmiş ve kamu yönetiminin BİT destekli ortak yapım girişimlerindeki rolü tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet yönetimi, BİT destekli ortak yapım, E-katılım, Türk kamu yönetimi

Electronic Citizen Participation and ICT-enabled Coproduction Initiatives in Disaster Management: The Case of 2023 Kahramanmaraş Centered Earthquakes

Abstract: Citizen participation in public administration, as a requirement of a democratic administration, is important for both administrators and citizens in the improvement and development of public services and in making the right decisions. The rapid developments in Information and Communication Technologies (ICT) and the widespread use of these technologies by both citizens and public administration have fed the concept of citizen participation and high-level, citizen authorized participation mechanisms have been included in the system. The ICT-enabled coproduction participation model can help solve problems quickly and support an effective disaster management process by providing online communication with citizens in sudden situations such as disasters. The aim of this study is to evaluate e-participation and ICT-enabled coproduction initiatives on the basis of the '2023 Kahramanmaraş Centered Earthquakes' case. For this purpose, ICT-enabled co-production initiatives in disaster management, communication models, and the role of social media in this process were examined, the effectiveness of the co-production-electronic citizen participation process was evaluated and the role of public administration in ICT-enabled co-production initiatives was discussed.

Keywords: Disaster management, E-participation, ICT-enabled coproduction, Turkish public administration

Giriş

Devletin önemli fonksiyonlarından biri olan yürütmenin içinde yer alan kamu yönetimi, işlevsel olarak kamu politikalarının belirlenmesinde, uygulanmasında ve kamu hizmetlerinin yürütülmesinde önemli görevler üstlenmektedir. Bu görevleri yerine getirirken vatandaşın gündelik yaşamına belki de en çok temas eden idare, onların beklentilerini de hesaba katarak hareket etme yükümlüğüdür. Bu yükümlülük, ulus üstü veya uluslararası ku-

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aysegulk@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1737-6656

Makale Geliş Tarihi: 11.4.2023

Makale Kabul Tarihi: 02.8.2023

ruleşların da etkisiyle artan demokrasi ve iyi yönetim söylemi, küreselleşme, ekonomik nedenler ve yeni yönetim yaklaşımlarının tesiriyle de (bkz. Saylam ve Yıldız, 2022; Saylam vd., 2020) kanıksanmış, tabii bir zorunluluğa dönüşmüştür denilebilir. Vatandaşların kendilerini ve toplumu ilgilendiren konulardaki kararlarda ve ortaya çıkan sorunların çözümünde söz sahibi olmaları ve yönetimle etkileşim içerisinde olması idarenin meşruiyet kazanma ve bu meşruiyeti sürdürmesi bağlamında büyük önem arz etmiştir. BİT’de (Bilgi ve İletişim Teknolojileri) yaşanan gelişimler, özellikle yeni nesil teknolojiler, vatandaşın yönetime katılımı olgusuna birçok yönden tesir etmiş, günümüzde yüz yüze katılım araçlarının yerini giderek çevrimiçi topluluklar almıştır (Uçar Kocaoğlu, 2021). Elektronik katılım (e-katılım) olarak adlandırılan bu olgu, idare ve vatandaş arasındaki ilişkileri ve etkileşimi etkileyerek, stratejik hareket eden idarenin her eyleminde demokratik kararların da hesaba katılmasını sağlayarak, vatandaşa ve idareye birçok yarar sağlamıştır. Yeni nesil teknolojilerin vatandaşlar ve idare tarafından yaygın şekilde kullanılmaya başlaması, vatandaşın yönetime ilişkin konularda aktif katılımcı, hatta stratejik bir ortak olmasına yönelik fırsatlar yaratmıştır¹. Bir diğer deyişle, yeni nesil teknolojiler, kamu yöneticilerinin, kamu politikalarının herhangi bir sürecinde, vatandaş sistemine entegre etmeye yönelik girişimlerini kolaylaştırmakta, onları üst düzeyde katılım sağlayan modelleri uygulamaya yöneltmekte ve vatandaş temelli katılım girişimlerinin de (aşağıdan yukarı) dikkate alınmasını sağlamaktadır.

Devlet fonksiyonlarında kullanılmaya başlanan e-katılım modelleri ve araçları (bkz. Freeman, 2013; Hudson, 2018; Aitamurto ve Landemore, 2016; Feddersen ve Santana, 2022; Noveck, 2018) afet yönetiminde de giderek yaygınlaşarak vatandaş veya devlet öncülüğünde aktif bir şekilde kendine yer edinmektedir. Özellikle deprem, sel, kasırga gibi ani ve sonuçları yıkıcı şekilde gerçekleşen doğal afetlerde kişiler, yakınlarının can güvenliğine yönelik hızlı şekilde geri bildirim almak istemektedir. Yoğun iletişim trafiği, operatörlerin arzu edilen düzeyde çalışmasını engelleyebilmektedir. Bunun yanında devlet ve onun kurumları ani ve hızlı gelişen afet durumlarında, olağanüstü bir çaba sarf etme talebi ile karşılaşmaktadır. Böyle durumlarda afetten etkilenen kişiler, onların yakınları, gönüllü kişi veya kuruluşlar ve yetkililer için çevrimiçi iletişim yolları afet yönetiminin etkin sürdürülmesine fayda sağlayabilir (Hou ve Zheng, 2022). Bilhassa afetten etkilenen kişilerin konumlarının belirlenmesinde, afete ilişkin gerekli bilgi verilerinin aktarılmasında, afete müdahale ve afetin yol açtığı olumsuzların iyileştirilme sürecinde, vatandaş ve/veya devlet öncülüğünde gerçekleştirilen BİT destekli ortak yapım girişimleri², sürecin etkin yürütülmesine yardımcı olabilir. Acil durumun yönetiminde bu iletişim kanalları sayesinde az maliyetle, kısa sürede, isabetli, geniş bir kitleden, doğru veri elde edilerek özellikle afetin ortaya çıkardığı veya çıkaracağı zararlar minimize edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerde de devlet ve/veya vatandaş öncülüğündeki e-katılım mekanizmaları ve BİT destekli ortak yapım girişimleri, devlet ve onun kurumlarına yarar sağlama potansiyeline sahip olabilir. Yabancı literatürde, afet yönetiminde e-katılım ve BİT destekli ortak yapım girişimlerine giderek artan ilgi olmasına rağmen Türkçe literatürde çalışmanın başlığına ilişkin doğrudan bir kaynak bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı da e-katılım ve BİT destekli ortak yapım girişimlerini ‘2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremler’ örneği üzerinden değerlendirmektir. Bu kapsamda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

- Afet yönetiminde elektronik vatandaş katılımının ve BİT destekli ortak yapım girişimlerinin faydaları nelerdir?
- Afet yönetiminde BİT destekli ortak yapım girişimlerinde sosyal medyanın rolü nedir?
- Afet yönetiminde BİT destekli ortak yapım girişimlerinde iletişim modelleri ve aktörleri neler olabilir?
- Afet yönetiminde BİT destekli ortak yapım veya elektronik vatandaş katılımı her zaman etkin bir araç mıdır? Bu kapsamda afet yönetiminde BİT destekli ortak yapım veya elektronik vatandaş katılımı girişimlerinde ortaya çıkabilecek olası sorunlar nelerdir?
- Afet yönetiminde Devlet ve onun kurum/idareleri, etkin BİT destekli ortak yapım girişimleri için nasıl bir rol üstlenebilir?

Bu kapsamda çalışmada öncelikle kamu yönetiminde e-katılım ve BİT destekli ortak yapım kavramına ilişkin kavramsal çerçeveye değinilmiş, ardından afet yönetiminde BİT destekli ortak yapım ve sosyal medyanın bu süreçteki rolü incelenmiştir. Bahsi geçen bölümlerde literatürden elde edilen bilgiler ve değerlendirmeler sunulmuştur. Sonrasında çalışmada, afet yönetiminde BİT destekli ortak yapım iletişim modelleri ve ortak yapım yönetim

¹ E-katılım ve yeni nesil teknolojilerin fayda ve fırsatlarına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. Saylam, 2021b.

² Devletin bir görevini ve faaliyetini yerine getirmeye yarayan, devlet/vatandaş güdümlü BİT destekli iletişim araçlarını kullanan girişimlerdir.

girişimleri açıklanmaya çalışılmış ve 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerde kullanılan e-katılım mekanizmaları ve ortak yapım girişimleri irdelenmiştir. Son olarak çalışmanın değerlendirme kısmında, 2023'te Türkiye'de gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depremler de dikkate alınarak, afet yönetiminde BİT destekli ortak yapım veya elektronik vatandaş katılımı sürecinin etkinliği tartışılmış, olası sorunlar değerlendirilmiş ve afet yönetiminin etkin sürdürülebilmesi için Devlet ve onun kurum/idarelerinin BİT destekli ortak yapım girişimlerindeki rolü tartışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve: Kamu Yönetiminde E-Katılım ve BİT Destekli Ortak Yapım

Vatandaşların yönetime katılımı olgusu oldukça eskiye dayanmakta, yönetimin meşruiyetini arttırmak amacıyla da 1960'larda somut olarak, vatandaşların görünür kılınmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir (Burke, 1968; Arnstein, 1969). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında demokrasinin öne çıkması, katılım olgusunu da beslemiştir. 1960'lı yıllarda vatandaşa en yakın hizmet birimleri olan yerel yönetimler, vatandaşları daha çok bilgilendirme düzeyinde katılımlarını sağlamak amacıyla broşürler hazırlayarak vatandaş toplantıları düzenlemişlerdir (Hansen ve Prospero, 2005: 617).

BİT'de yaşanan muazzam gelişim ve dönüşüm, katılım kavramına farklı bir boyut kazandırarak, "vatandaş, katılım ve teknoloji" kavramlarını birbirlerinden ayrılmaz demokratik unsurlar haline getirmiştir. Kamusal değer, iyi yönetim, yeni kamu yönetimi gibi yaklaşımlar da kamu yönetiminde etkinlik, verimlilik ve etkililik gibi ilkelerin sürdürülmesi yanında, vatandaş yönetimde görünür kılmayı öngören, stratejik düşünen ancak insana değer veren, demokratik hareket eden bir kamu yönetimini savunmuşlardır. E-katılım olgusu demokrasi (Macintosh, 2004; Kersten, 2003; Linders, 2012), yönetim (Meijer, 2009), e-devlet (Huffman, 2017; Karkın, 2012) gibi farklı kavramlar ekseninde ele alınsa da geniş bir çerçeveden "BİT aracılığı ile demokratik süreçlere katılımın genişletilmesi ve dönüştürülmesi" olarak tanımlanabilir (Sæbø vd., 2008: 400).

Kamu yönetiminde elektronik vatandaş katılımı ise genel olarak kamu politikalarının yapım sürecinde (gündem belirleme, analiz etme, formüle etme, uygulama ve denetim), kamu hizmetlerinin oluşturulmasında, iyileştirilmesinde ve geliştirilmesinde teknolojinin kullanılmasıdır. Literatürde aşağıdan yukarıya, bilgilendirmeden yetkilendirmeye kadar uzanan farklı e-katılım düzeyleri bulunmaktadır (bkz. OECD, 2003; Reddick, 2011; BM, 2003; Wimmer, 2007; Tambouris vd., 2007). Günümüzde bilgilendirme düzeyi artık vatandaşlar tarafından yeterli görülmemekte ve en üst düzeyde yönetimle vatandaşın iş birliğini içeren aktif katılım öngören 'yetkilendirme katılım modelleri' dikkat çekmekte ve uygulanmaktadır. Literatürde en üst düzeyde katılım modelleri bir diğer deyişle 'BİT destekli vatandaş katılımı modelleri', "birlikte yaratma (co-creation), ortak tasarım (co-design), ortak yapım (coproduction), ortak sunum (coprovision), birlikte yönetim (co-management), ortak yönetim (co-governance), kitle kaynak fonlaması (crowdfunding), kitle algılama (crowdsensing), birlikte varoluş (coexistence), kitle sıralama (crowdrating), kitle hizmet sağlama (crowdservicing)" adları altında ele alınmaktadır (Saylam, 2021b). Bu katılım modelleri, anayasa (Hudson, 2018; Freeman, 2013) ve kanun taslağı hazırlanması (Feddersen ve Santana, 2022; Noveck, 2018) gibi devletin önemli fonksiyonlarında kullanılmaktadır. Kamu yönetiminde bu katılım modellerinin ortak özellikleri "kökenlerinin özel sektör olması, kamu politikalarının yapım süreçlerinde ve kamu hizmetlerinin tasarımında ve iyileştirilmesinde kullanılması, web teknolojilerini ve diğer BİT'leri" kullanması olarak özetlenebilir (Saylam, 2021a: 122). Literatürde BİT destekli ortak yapım modelinin şemsiye bir kavram olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Saylam, 2021a). Kamu yönetiminde BİT destekli ortak yapım, "kamu hizmetlerinin ve politikaların tasarımında ve sunumunda vatandaşın yer alması" olarak tanımlanabilir (Brandsen ve Honing, 2015: 432-433). Bu kapsamda Brandsen ve Honing (2015: 432-433) "hizmet tasarımı ve uygulamasında tamamlayıcı ortak yapım, uygulamada tamamlayıcı ortak yapım, temel hizmetlerin tasarımında ve uygulamasında ortak yapım, son olarak da temel hizmetlerin uygulanmasında yeniden ortak yapım" olarak dört çeşit ortak yapım modelinden bahsetmiştir. Loeffler ve Martin (2015) ve Loeffler ve Bovaird (2018) en üst katılım düzeyi olarak ortak yapım türlerini, "birlikte görevlendirme, birlikte tasarım, birlikte sunum, birlikte değerlendirme" olarak açıklamışlardır.

Literatürde genellikle BİT destekli ortak yapım modeli ile kitle kaynak modeli eş değer anlamda kullanılmaktadır. Çalışmanın niteliği açısından kitle kaynak katılım modeline, ortak yapım kavramı ekseninde kısaca değinilmesi önemlidir. BİT destekli kitle kaynak katılım modeli, BİT destekli ortak yapım modelinde olduğu gibi ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmek, bilgi toplamak, kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla çevrimiçi topluluklarla iletişim kurmayı önemser (Brabham, 2015: 18; 22). İki model arasında, çok küçük farklılıklar vardır (literatürde tespit edilen bazı farklılıklar için bkz. Saylam, 2021a), genel olarak ortak yapım, kitle kaynak

katılım modelindeki “ortak akıl (*collective intelligence*; Howe, 2008)” ve “kalabalığın bilgeliği (*the wisdom of crowds*, Surowieck, 2004)” ni desteklemekte, bu kapsamda sorunların çözümünde, vatandaşların çevrimiçi iletişimi sonucu ortaya çıkan yeteneklerine güvenmektedir. Ana hatlarıyla BİT destekli ortak yapımın faydaları, yönetimin şeffaf ve hesap verebilir yapıya bürünmesini sağlama (Nieuwenhuizen ve Meijer, 2021), vatandaşlarla daha etkin iletişim kurma (Bovaird, 2005), onları yetkilendirme (Loeffler, 2021), kamu kurumlarına güveni artırma (Simonofski vd., 2019), kamu hizmetlerinin planlanması ve geliştirilmesi ve hizmetlerde ortaya çıkan sorunlara daha hızlı ve kullanıcı odaklı çözüm bulma (Chatfield ve Reddick, 2018) olarak özetlenebilir. Ortak yapım sürecinde iletişim yönü aşağıdan yukarıya veya yukarıdan aşağı olarak iki şekilde ortaya çıkabilmektedir. Her iki tür iletişim modelinde, özel, kamu ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar destek verebilir veya aracılık edebilir (Saylam, 2021a). Coleman (2010), bu iletişim türlerini ‘gözetilen e-katılım’ ve ‘özerk e-katılım’ olarak ikiye ayırmakta ve gözetilen e-katılımda, yukarıdan aşağı, yapılandırılmış, kontrol edilen bir ilişkiyi vurgularken; özerk e-katılımda ise katılımcıların kişisel girişimleriyle şekillenen katılımın yaygın olduğunun altını çizmektedir. Literatürde ortak yapım türlerine “kendin yap (do it yourself, Dunleavy ve Margetts, 2010)”, biz yönetiyoruz (we government, Linders, 2011)” gibi kavramlarla da rastlamak mümkündür. Bu tür ortak yapım türlerinde devletin ortak yapım sürecine ya hiç dahil olmadığı ya da arzu edilen ölçüde aracılık ettiği görülmektedir (Linders, 2012). Kamu yönetiminde BİT destekli ortak yapım e-katılım modeli, yürütmenin birçok alanında kamu hizmetlerin iyileştirilmesinde ve geliştirilmesinde kullanılabilir. Örneğin, polisin daha fazla vatandaşla iletişim kurarak suçların önlenmesi, tespiti gibi toplum güvenliğinin ortak üretiminin sağlanmasında (Meijer, 2014); kent sorunlarının belirlenmesinde, bu sorunlara çözüm üretilmesinde, harita tabanlı entegre raporlama ve izleme platformları ile kentsel hizmetlerin geliştirilmesinde (Allen vd., 2020); acil durum yönetiminde etkin olan kurumların verimliliğini artırmada (Chatfield ve Reddick, 2018; Shibuya, 2017; Chatfield vd., 2013); çevre sorunlarının önlenmesinde (Royo ve Yetano, 2015) vatandaşı, sürecin önemli bir parçası yapan bir e-katılım modelidir. Çalışmanın ilerleyen kısmında BİT destekli ortak yapım modeli, afet yönetimi süreci özelinde irdelenecektir.

Afet Yönetiminde BİT Destekli Ortak Yapım ve Sosyal Medyanın Rolü

Afet yönetimi genellikle “risk belirleme ve riski azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme” olarak dört temel bileşeni kapsamaktadır. Afet yönetim süreci, “afetin etkisini önleme veya azaltma, acil durum planlaması veya eğitimi gibi afet için hazırlığı, acil durum faaliyetleri, acil durumun iyileştirilmesi için eylemler ve son olarak vazgeçilmez yaşam destek sistemlerini eski haline getirmek için kısa vadeli ve krizlerin ardından normal hayatı yeniden kurmak için uzun vadeli faaliyetleri” içerir (Waugh ve Streib, 2006: 131). Bütünleşik bir süreç olan afet yönetiminin ilk aşaması risk azaltmada, tehlike tanımlanmakta, bu tehlikenin ortaya çıkarabileceği etkileri en aza indirmek için kısa ve uzun vadeli önlemler ve gerekli bilgiler (kalkınma planları, ulusal ve yerel düzeyde kararlar, riskli bölgelerin tanımlanması, arazi kullanım planları, çevre yönetim planları, jeolojik ve hidrometeorolojik bilgi vb.) edinilmektedir. İkinci aşama olan hazırlık aşamasında, risk veya tehlikenin yaratabileceği olumsuz sonuçlar için önlemler (kaynak stoğu için uygun yer belirleme, bekleme alanları, tahliye yolları, yetkili personel, bu personelin sorumlulukları vb.) alınarak olası afet için hazır duruma gelinir. Afet yönetiminin üçüncü aşaması olan müdahalede ise afet sürecinde yapılması gereken tüm eylem ve faaliyetler (tehlike ve duyarlılık haritası, coğrafi mekan analizi, durum güncellemesi, etkilenen popülasyon, kurtarılması gereken kişiler, ihtiyaç duyulan yollar, barınak, yemek vb.) belirlenir. Bütünleşik afet yönetiminin son aşaması olan iyileştirme sürecinde, afet sonrası ihtiyaç ve zarar analizi yapılarak, gerekli iyileştirme ve normalleştirme faaliyetleri saptanır ve bir sonraki afet için gerekli dersler alınarak hazırlık yapılır (APCICT, 2011: 29-30).

Acil durum yönetiminde teknolojinin önemli bir yeri vardır. Ortaya çıkan beklenmedik durumda sürecin normalleştirilmesinde ve iyileştirilmesinde, nesnelerin interneti, uçan insansız hava araçları, büyük veriler, derin öğrenme, makine öğrenmesi gibi yapay zekanın birçok alt uygulaması vb. diğer teknolojiler, kamu yönetimine rasyonel bir şekilde hizmet edebilmektedir. Bir acil durum olan afet sürecinde de “sosyal medya uygulamaları, acil durum karar destek sistemleri, büyük ve açık veri, veri basitleştirme ve görselleştirme gibi yeni teknoloji ve kavramlar” yönetim faaliyetlerini dönüştürme potansiyeline sahiptir (Yıldız vd., 2021: 31). Memiş ve Bababoğlu (2020: 776) tarafından yapılan çalışmada, afet yönetim sürecinin aşamalarından “risklerin belirlenmesi ve zararların azaltılmasında farklı verilerin desteğiyle coğrafi bilgi sistemlerinin; hazırlık sürecinde uzaktan algılama, AR (Artırılmış Gerçeklik), VR (Sanal Gerçeklik) ve erken uyarı sistemlerinin; müdahale aşamasında mobil uygulamalar, 5G, nesnelerin interneti, sosyal ağlar, kayıt-zincir ve uçan göz gibi yeniliklerin; iyileştirme aşamasında ise ortaya çıkan büyük veri ve uçan göz” teknolojilerinin sürece katkı sağlayacağı vurgulanmıştır.

Acil veya kriz gibi ani gelişen ve zararları hızlı bir şekilde yayılan durumlarda, devletin hızlı müdahalesine yönelik yönetsel ve mali kapasitesinde ani ve olağanüstü bir talep ortaya çıkmakta, dolayısıyla devlet ve onun kurumlarının harekete geçmesinde bazı olağan kesintiler (hızlı, koordineli hareket etme, mali kaynak aktarma vb.) ortaya çıkabilmektedir (Hou ve Zheng, 2022). Bu durumda vatandaşın dijital yönetime yönelik girişimleri, bir başka deyişle kendi başına örgütlenebilen müşterek eylemleri, devlet hizmetlerinin tamamlanmasına ve devletin bilgi işleme kapasitesine yardımcı olarak önem kazanmaktadır (Chatfield vd., 2013; Chatfield ve Reddick, 2015; Chatfield ve Reddick, 2018; Scholl ve Chatfield, 2014; Hou ve Zheng, 2022). Hızla gelişen teknolojiler de (özellikle sosyal medya aracılığı ve interaktif haritalar) afet veya acil durum yönetiminde, devlet kurum veya kuruluşlarına hızlı veri aktarımı sağlamaktadır. Bir diğer deyişle, web tabanlı çevrimiçi kriz haritası yazılımları ve sosyal medya, afetle alakalı verilerin üretilmesi ve yayılmasına destek sağlayabilir. Bir e-katılım aracı olan BİT destekli ortak yapım çabaları, acil durum yönetiminde doğru verinin, eş zamanlı, gerçek kitleden aktarımını sağlayarak, acil durum öncesinde (önlem alma, doğru karar verme vb.), sırasında (afet yeri ve etkisine yönelik doğru ve güncel bilgi vb.) ve sonrasında (eş zamanlı ihtiyaç iletimi, ihtiyaç sahiplerinin görünürlüğü etkin kılma vb.) devlet ve onun kurumlarına yardımcı olabilmektedir. Bilhassa sosyal medya (bloglar, mikrobloglar (örn. Twitter), işbirlikçi projeler (örn. Wikipedia), sosyal ağ hizmetleri veya içerik toplulukları (örn. YouTube, Flickr), yazılı mesajlaşma, tartışma forumları, birlikte düzenleme araçları (örn. wiki'ler), sanal sosyal dünyalar (örn. Second life), sosyal ağ hizmetleri (örn. Facebook, LinkedIn) (Berton vd., 2012; Clark vd., 2018; Kaplan ve Haenlein, 2010) ve web tabanlı haritalamaya yönelik yazılımlar, vatandaşların özgürce kendi acil durumlarıyla alakalı bilgi üretmesine ve yaymasına destek olmaktadır. Özellikle sosyal medyanın, kurumların eylemlerine yönelik faaliyetlerinin vatandaşla uyum sağlamasına yardımcı olması (Mergel, 2012; Johnston, 2015), kurumlara güveni artırması (Warren vd., 2014), açık, şeffaf ve hesap verebilir hükümete katkıda bulunması (Song ve Lee, 2016), müzakereci ve katılımcı demokrasiyi desteklemesi (Althaus ve Tewksbury, 2000) açısından önem kazanmaktadır. Bir diğer deyişle, sosyal medya ve Web 2.0 teknolojilerinin, kriz ve acil durum yönetiminde, interaktif ve eş zamanlı hızlı bilgi sağlama ve yayması (Houston vd., 2015; Shibuya, 2017; Wanichayapong vd., 2015; Lyu vd., 2020; Shankar, 2008; Troy vd., 2008; Yin vd., 2012; Avvenuti vd., 2018; Besaleva ve Weaver, 2013; Harrison ve Johnson, 2016; 2019; Song, 2020; Paul vd., 2007; Saroj ve Pal, 2020), düşük maliyetli erişebilir olması (Wanichayapong vd., 2015; Lyu vd., 2020), farklı bilgi ihtiyaçlarına yönelik esnek veri sağlama (Kaewkitipong, 2016; Shibuya, 2017; Wanichayapong vd., 2015) açısından giderek önemleri artmaktadır. Bu bağlamda, sosyal medya, interaktif, eş zamanlı, hızlı bilgi sağlayarak ve yayarak, afet müdahale ve kurtarma girişimlerine fiziksel, duygusal ve maddi olarak vatandaş katılımını kolaylaştıran önemli bir unsurdur (Shahid ve Elbanna, 2015; 2016). Zhang ve arkadaşları (2019: 190), acil durum yönetiminde sosyal medyanın temel fonksiyonlarını “afet durum farkındalığı yaratarak bilgilerin verimli ve etkili bir şekilde elde edilmesi, kendi kendine organize edilen eşler arası yardım faaliyetlerinin desteklenmesi ve afet yönetim kurumlarının halktan haber almasını sağlama” olarak üç ana başlıkta irdelemiştir. Alexander (2014: 717), acil durum yönetiminde, sosyal medyadan “kamuyu tartışmalarını dinlemek, durumları izlemek, acil durum müdahalesini ve yönetimini genişletmek, kitle kaynak kullanımı ve iş birliği geliştirmek, sosyal uyum yaratmak, amaçları ilerletmek (hayırsever bağış dahil) ve araştırmayı geliştirmek” olarak yedi farklı şekilde yararlandığından bahsetmiştir. Bu kapsamda sosyal medya ve benzer teknolojiler, acil ve kriz durumunun yönetilmesinde, hızlı, güncel ve doğru bilginin yayılmasını, üretilmesini daha az maliyetle sağlamakta, acil durum öncesi ve sonrası farklı ihtiyaçlara erişimi kolaylaştırmakta, aşağıdan yukarıya vatandaş etkileşimini artırmakta onların gönüllü, ortak yapım çabalarını desteklemekte ve kolaylaştırmaktadır. Bir başka deyişle, sosyal medya ve diğer çevrimiçi vatandaş iletişimini kolaylaştıran teknolojiler, arama kurtarma yardımları, konum ve zaman tahmini, vatandaş ihtiyaçlarının belirlenmesi ve tedarik edilmesi gibi acil durum veya kriz anında iş birliğini kolaylaştırarak, durumun neden olduğu zararları azaltmaya yönelik devletle vatandaşın ortak yapım girişimlerini teşkil edebilmektedir. Çalışmanın bir sonraki başlığında, afet yönetiminde BİT destekli ortak yapım iletişim modellerinden ve ortak yapım yönetim girişimlerinden bahsedilecektir.

Afet Yönetiminde BİT Destekli Ortak Yapım İletişim Modelleri ve Ortak Yapım Yönetişim Girişimleri

Afet yönetim sürecinde afetle ilgili verilerin toplanması, dağıtılması, işlenmesi ve sunulması hayati önem taşımaktadır (Ryoo ve Choi, 2006: 264). Bu anlamda verilerin sistematik olarak toplanması, belgelenmesi ve analiz edilmesi sürecini ifade eden afet bilgi yönetim sisteminde, verilerin kaynağı olan aktörler ve bu aktörler arasındaki iletişim, iletişimin yönü ve iletişim araçları önem arz etmektedir. Reuter ve Kaufhold (2018: 44-45) ve Reuter vd. (2012) ise afet yönetiminde iletişimin yetkililerden vatandaşa, yetkililerden yetkililere, vatandaştan vatandaşa,

vatandaştan yetkililere olarak dört farklı şekilde ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Onlara göre, yetkililerden yetkililere, kriz durumunda iletişim kurulumu (Y2Y), vatandaştan vatandaşa veya gönüllüler kendi aralarında sosyal medya aracılığı ile içerik oluşturur (V2V), bu içerik ilgili yetkililer tarafından analiz edilir (V2Y) ve yetkili kuruluşlar tarafından kamuoyu bilgilendirilir (Y2V). Acil veya kriz durumunun yönetilmesinde BİT destekli ortak yapım girişimleri ise aşağıdan yukarı veya yukarıdan aşağı (bkz. Casal ve Perez, 2022; Petersen ve Gerken, 2019; Wang ve Hao, 2021; Chatfield ve Reddick, 2018; Chatfield vd., 2014; Panagiotopoulos vd., 2016; Boas vd., 2020) olarak iki kategoride irdelenebilir. Afet yönetiminde vatandaş temelli ve öncülüğünde (talep temelli/aşağıdan yukarıya) BİT destekli ortak yapım iletişiminde verilerin doğru şekilde yetkililere aktarılmasında veya rafine edilmesinde sivil toplum kuruluşları (STK), işletmeler (İ), gönüllü(ler) veya uzman(lar) (G/U) aracılık edebilir. Aynı şekilde devlet öncülüğünde (arz temelli/yukarıdan aşağı), BİT destekli ortak yapım iletişiminde, devlet ve onun kurumları verilerin doğru şekilde vatandaşlara aktarılmasında veya rafine edilmesinde, vatandaşlarla ortak yapım iş birliği için bahsi geçen araçlarla faaliyet gösterebilir (araçlar için ayrıntılı bilgi için bkz. Saylam ve Yıldız, 2022; Saylam ve Yıldız, 2021). Bir diğer anlamda, bu iletişim modellerinde verilerin hızlı, etkin ve sistematik şekilde toplanmasında, belgelenmesinde, analiz edilmesinde ve dağıtılmasında, yetkililere veya vatandaşlara aktaracak araçlar ortaya çıkabilmektedir. Aşağıdan yukarıya, vatandaştan vatandaşa ve vatandaştan devlete yönelik ortak yapım girişimlerinde, genellikle gönüllüler veya uzmanlar tarafından oluşan araçlar bu süreçte doğru bilginin süzülerek aktarılmasında önemli roller üstlenebilir. Özellikle yaşanan büyük felaketlerde, vatandaşların ortak yapımını ilgili kurum ve kuruluşlara ileten gönüllüler ve uzmanlar tarafından oluşturulan yazılımlar, sürecin daha etkin şekilde yürütülmesine ve devletin yönetsel kapasitesinin³ (yönetsel kapasite ve e-katılım arasındaki ilişki için ayrıntılı bkz. aktif şekilde harekete geçirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda sosyal medya ve dijital iş birliği teknolojileri, ortak üretimin gerçekleşmesi için kolaylaştırıcı görev yürütmektedir. BİT destekli ortak yapım iş birliklerinin, maliyetlerinin düşük olması, hızlı yayılım, hızlı güncelleme, gerçek zamanlı çevrimiçi düzenlenebilmesi nedeniyle tercih edilebilmektedir. Buna ek olarak, bu girişimler, uzmanlar ve gönüllüler aracılığı ile rafine ve güvenilir veri aktarımı sağlayarak, yardım talep eden ve bunu sağlayan mekanizmalarla arasında çevrimiçi hızlı veri ve aktif etkileşim sağlayabilir. Son olarak, BİT destekli ortak yapım girişimleri afet yönetiminde, psikolojik olarak acıların hafiflemesine yardımcı olarak kamu hizmetlerinin gelişmesine yardımcı olabilmektedir (Hou ve Zheng, 2022: 524-526).

Reuter ve arkadaşları (2013: 4-5), özellikle Twitter'da acil durum yönetimi için kullanıcı rollerini, yardımcıları (genellikle retweetlenen ve çok sayıda tweet yayınlayanları destekleyici eylemlerde bulunanlar); muhbirler (sıklıkla retweetlenen bilgi üretenler); retweet yapanlar (yoğun şekilde retweet yapan bilgi dağıtıcıları); tekrarlayıcılar (birkaç tweet yayımlayarak bir mesajı yayan kullanıcılar ve okuyucular (pasif rolleri olan kullanıcılar) olarak açıklamışlardır.

Vatandaşların ortak yönetişime ilişkin girişimleri en sık kriz veya afet durum yönetiminde ortaya çıkmaktadır. Bu krizler deprem, sel, kasırga, salgın hastalık, tsunami, heyelan, fırtına gibi doğal veya biyolojik şekilde ortaya çıkabileceği gibi insan kaynaklı (yangın, terörist eylemler, çocuk kaçırma vb.) da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin küresel bir salgın olarak ortaya çıkan COVID 19 salgının önlenmesi ve yayılmasının engellenmesine yönelik ortak yapım girişimleri, krizin yönetiminde sürece katkıda bulunmuştur (Criaso vd., 2020; Miao vd., 2021; Zhao ve Wu, 2020; Desai vd., 2020; Wilkinson, 2020). 2013 Avrupa Seli (Reuter vd., 2015), 2012 Sandy kasırgası (Chatfield ve Reddick, 2018; Chatfield vd., 2014), 2011 Güneydoğu Queensland selleri (Bruns vd. 2011; Bruns, 2012; Cheong ve Cheong, 2011), 2009 Red River Seli (Starbird ve Palen, 2011), 2016 Meranti tayfunu (Boas vd., 2020) afetlerindeki ortak yapım girişimleri, afet sırası ve sonrasındaki sürecin iyileştirilmesinde önemli fayda sağlamıştır. Özellikle deprem afeti sonrası ortaya çıkan kriz durumunun zamanında, hızlı ve doğru şekilde idaresi için sosyal medya ve interaktif haritalar devlet ve onun kurumlarına hizmetlerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için destek sağlamıştır. 2011 Büyük Doğu Japonya Depremi ve Tsunamisinde Web 2.0 teknolojileri, vatandaş ihtiyaçlarının değerlendirilmesi ve malzemelerin depolanması, taşınması ve dağıtılması gibi afet lojistiğinin bazı sorunlarının ele alınmasına yardımcı olmuştur (Shibuya, 2017). 2012 Yılında Endonezya'da meydana gelen depremde, Endonezya hükümeti, deprem sırasında tsunami tehlikesinden ötürü, vatandaşları uyarmak için kendi takipçilerine "yeniden tweetlenen" tsunami erken uyarı Tweet'ini yayımlayarak birçok vatandaşın bu bilgiyi ortaklaşa yeniden üretmek için hızla yayılmasına katkıda bulunmuştur (Chatfield vd., 2013). 2010 Yılında meydana gelen Haiti depreminde de özellikle sosyal medya aracılığı ile oluşan kolektif zekaya dayalı ortak yapım

³ Yönetsel kapasite ve e-katılım arasındaki ayrıntılı ilişki için bkz. Uçar Kocaoğlu ve Saylam, 2022.

girişimleri ile vatandaş ve gönüllüler aracılığı ile bilgi aktarımı sağlanmış (Kaminska ve Rutten, 2014), vatandaşlar tarafından Ushahidi Harita tabanlı web sitesi de coğrafi konumlu kriz bilgilerini paylaşmak için oluşturulmuş, bu kapsamda vatandaşların sosyal medya hesaplarındaki veriler süzülerek çevrimiçi kriz haritası ile ilgili yetkililere veri aktarımı sağlanmıştır (SAVER, 2013; Dugdale, 2012; Boulos vd., 2011; White, 2012; Wei vd., 2012). Ayrıca deprem sonrası yardımlarda da teknoloji destekli kitle kaynak kullanılarak afet yardımları vatandaşlara iletilmiştir (Gao vd., 2011; HHI, 2011). Türkiye’de de 2011 yılında meydana gelen Van depreminde de enkaz altındaki vatandaşların paylaştıkları bilgilerin sosyal medyada paylaşılması ve yeniden üretilmesiyle yetkililerin hızlı hareket etmesi sağlanmıştır (Yıldız ve Demirhan, 2012). Çalışmanın bundan sonraki kısmında da 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerde kullanılan e-katılım mekanizmaları ve ortak yapım girişimleri incelenecektir.

2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremlerde kullanılan E-Katılım Mekanizmaları ve Ortak Yapım Girişimleri

Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli iki depremin ardından 50 bini aşkın kişi hayatını kaybetmiş ve birçok kişi yaralanmıştır (<https://www.milliyet.com.tr/gundem/can-kaybi-50-bin-399a-yukseldi-6927644>, E. T. 06.04.2023). Depremin ardından yaşanan yıkım, alt yapının çöküşü, orada yaşayanlarda, yakınlarında, onlara yardım etmek isteyen kişilerde ve yetkililerde korku, endişe ve karmaşıklık duygusu yaratmıştır. Diğer yandan acil müdahale gerekliliği vatandaş ve yetkilileri üstün bir çabaya sevk etmiştir. Bu makale çalışması esnasında yapılam araştırma sonucunda devlet öncülüğünde ve vatandaş öncülüğünde farklı e-katılım mekanizmaları tespit edilmiştir (bkz. tablo. 1). Devlet öncülüğünde ‘AFAD Acil Mobil Uygulaması, Yetkili kurum ve idarelerin sosyal medya hesapları ve deprem kampanyaları’ uygulanan somut e-katılım mekanizmalarıdır. Vatandaş öncülüğünde de birçok platform harekete geçmiş, bunlardan web tabanlı interaktif kriz haritası ‘afetharita.com’ ve enkaz tespit ve kurtarmaya yönelik e-katılım web sitesi olan ‘depem.io’ uygulamaları Türk kamu yönetiminde vatandaş katılımı hakkında ileride üzerinde daha çok konuşulacak araştırma konusu olarak dikkat çekmektedir. Çalışmanın ilerleyen başlıklarında bu e-katılım mekanizmalarına değinilmiştir.

Tablo 1. Kahramanmaraş Merkezli Depremlerin Yönetimde Kullanılan E-Katılım Mekanizmaları

	E-Katılım Uygulaması Örnekleri	Kullanılan Teknoloji	Temel Kullanım Amacı	İletişim Yönü	E-katılım Modeli
Kahramanmaraş Merkezli Depremlerin Yönetimde Kullanılan E-Katılım Mekanizmaları	AFAD Acil Mobil Uygulaması	Mobil Teknoloji	Enkaz tespit ve kurtarma	Devlet Öncülüğünde	Ortak Yapım
	Yetkili Kurum ve İdarelerin Sosyal Medya Hesapları (AFAD, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü vb.)	Sosyal Medya (özellikle Twitter)	Enkaz arama ve kurtarma	Devlet Öncülüğünde	Ortak Yapım
	Deprem Kampanyaları (https://www.afad.gov.tr/depemkampanyasi2 , Türkiye Tek Yürek Deprem Kampanyası vb.)	SMS, internet, Cep telefonu	Depremzedelere yönelik maddi yardım	Devlet Öncülüğünde	Kitle fonlama
	Afetharita.com	Web tabanlı interaktif kriz haritası	Enkaz tespit ve kurtarma	Vatandaş Öncülüğünde	Ortak Yapım
	Depem.io	Web sitesi	Enkaz tespit ve kurtarma	Vatandaş Öncülüğünde	Ortak Yapım

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vatandaş Öncülüğünde Ortaya Çıkan E-Katılım Mekanizmaları ve Ortak Yapım Girişimleri

Kahramanmaraş merkezli depremlerde, enkaz yerlerinin ve alt yapı hasar tespitinin belirlenmesinde, genel ihtiyaçların neler olduğuna (Yiyecek, barınma, ulaşım, tıbbi ve diğer ihtiyaçlar) yönelik girişimlerde, afetin genel bir silüetinin tespitinde, çevrimiçi sosyal medya platformları ve çevrimiçi interaktif haritalar önemli ölçüde aktif bir biçimde kullanılmıştır. Afetin ardından kısa bir süre içerisinde gönüllüler tarafından geliştirilen *afetbilgi.com* (geçici barınma alanları, güvenli toplanma yerleri, yemek dağıtım yerleri, tahliye noktaları, ulaşım yardımları, benzin istasyonları ve mobil tuvaletlere yönelik genel ihtiyaçların, sağlık servisleri ve yardım etme isteğindeki kişiler için bilgi aktarımı yapan platform), *depremihtiyac.com* veya *depremyardim.com* (deprem bölgesindeki araç, geç, erzak, kıyafet çadır gibi yardım gereklerini aktaran platform), *yikilanbinalar.com.tr* (yıkılan binaların adres bilgilerinin ve bina durumlarının girildiği platform), *enkazbildirim.org* (enkaz verilerinin girildiği platform) gibi platformlarla afetin neden olduğu hasarların azaltılmasına yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Bu platform ve uygulamalardan hızlı, kullanıcı dostu, güvenilir, amaç odaklı, birçok ara yüze sahip “*Deprem İmece Platformu (deprem.io)*”, depremde zarar görenlere yardım etmek isteyenleri ve yardıma muhtaç vatandaşları bir araya getiren e-katılım platformudur (bkz. Görsel 1). Platform 6 Şubat 2023 tarihinde “arama kurtarma çalışmaları ile yardım ve destek taleplerini ortak bir veri tabanında toplayarak yetkili kurum ve kuruluşlara aktarmak amacı ile bilişim teknolojileri alanında çalışan gönüllüler tarafından oluşturulmuştur (<https://deprem.io>, E. T. 13.02.2023)”. Platformda, ‘yardım al ve yardım listeleri’ olarak iki ayrı ana seçenek bulunmakta, yardım al seçeneğinin altında, ben/tanıdığım enkaz altında, gıdaya ihtiyacım var, ısınmaya ihtiyacım var olarak üç farklı başlık yer almış, enkaz altında olanlar, gıda ihtiyacı olanlar ve ısınma ihtiyacı olanlar hakkında da yardım listeleri oluşturulmuştur. Buna ek olarak platformda yararlı linklerden “afet bilgi sistemi, afet çözüm-tüm yardım linkleri, afet destek, afet haritası, deprem enkaz haritası, deprem güvenli bölgeler haritası, deprem yardım projesi, enkaz dinleme uygulaması, ev ilanları, evim müsait projesi, ihtiyaç haritası, geçici ev, ücretsiz oteller ve yakınımi bul-hastane listesi..” gibi bilgilendirme, yardım ve destek sağlayan verilere yönelik bilgi paylaşımı sağlanmış ve yetkili kuruluşlara iş birliğine yönelik bilgi aktarımı yapılmıştır.

Görsel 1. Deprem İmece Platformu

Yardım Al

Yardım Listeleri

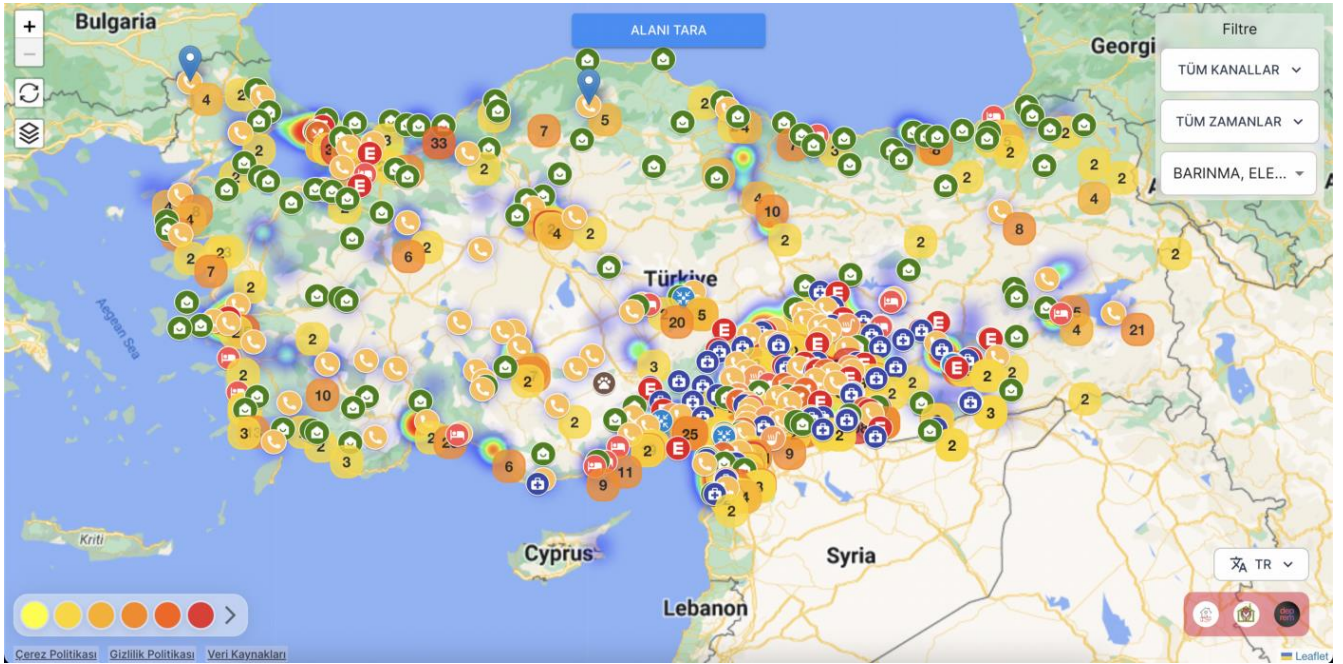
Yardım Haritaları

Kaynak: <https://deprem.io> , E. T. 13.02.2023

'Afetharita.com', 6 Şubat depreminin hemen ardından vatandaşlardan alınan verileri gönüllüler aracılığı ile yetkili kuruluşlara aktaran bir web tabanlı kriz haritalama sitesi olarak ortaya çıkmıştır. Binlerce gönüllü bir araya gelerek yapay zeka ve makine öğrenimi gibi teknolojiler kullanarak, sosyal medyadaki vatandaşların ortak yapım girişimlerini rafine etmiş, okunur verilere dönüştürmüş ve harita üzerinde görselleştirilmiştir (bkz. görsel 2). Coğrafi temelli interaktif haritayı geliştiren uzmanlar, amaçlarını "Afet sonrasında sosyal medya ve haberleşme platformları, web siteleri, sivil toplum kuruluşları, dernekler, yardım kuruluşları, basın ve medya kuruluşları ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından paylaşılan/yapılan/yayınlanan yardım, destek ve arama kurtarma çağrılarını toplamak ve bu veriyi sahada kullanılmak üzere anlamlı, rafine hale getirmek bilgi teknolojilerini kullanarak ilgili kurum ve afet zamanlarında açık bir veri platformu sağlamaktır (<https://afetharita.com>, E.T. 20.02.2023)" olarak açıklamışlardır. Uygulamanın hızlı olması, sıradan bir vatandaş tarafından kolayca okunabilmesi, sistemsel sorunlar yaşanmaması, açık kaynak olması, tarayıcı desteği içermesi, dış bağımlılığının olmaması ve mobil anlamda da kullanıcı dostu olması sistemin işlerliğini ve kullanılabilirliğini artırmıştır. Haritada büyük verinin hızlı ve etkin bir şekilde okunabilmesi ve kümelenmesi için ısı haritalama, kümeleme ve lejant seçilmiştir. Haritada "çoklu dil, varsayılan, uydu ve arazi olarak harita ayarları, zaman ve veri filtrelemesi gibi ihtiyaca göre filtrelemeler yer almış ve haritaya depremde konumları, hastaneler, sıcak yemek, teleteyit, eczane ve güvenli yer ve oteller" gibi veriler entegre edilmiş ve yurtdışına veri aktarımı sağlanmıştır. Harita üzerinde 35 milyon toplam istek yapılmış ve 627 bin özel ziyaretçiye ulaşılmıştır. Bu veriler sivil toplum kuruluşlarına ulaştırılmış, sivil toplum kuruluşlarının da yetkililerle iş birliği yaptığı kaydedilmiştir⁴ (<https://gundogmuseray.medium.com/afetharita-com-binlerce-depremzedeye-nasil-yardim-etti-f3ec0cd4adbe>, E.T. 23.02.2023).

Görsel 2. Afetharita.com

Kaynak:

<https://gundogmuseray.medium.com/afetharita-com-binlerce-depremzedeye-nasil-yardim-etti-f3ec0cd4adbe>, E. T. 23.02.2023.

⁴ Afetharita.com ortak yapım girişiminde aracılık eden gönüllü yazılım mühendisleri ile sosyal medya üzerinden 01.03.2023 tarihinde yapılan görüşmede, yazılım mühendisleri, afet sonrası destek ve yardım taleplerini ilgili sivil toplum kuruluşlarına ulaştırdıkları bilgisini aktarmış ve sahadan da bu uygulamanın kullanıldığına dair geri bildirim aldıklarını açıklamışlardır. Yazılım mühendisleri, uygulamanın ilk üç gününde 35 milyon istek alındığını, bu sayının "ne kadar kişiye yardım edildiğine yönelik" somut veri sağlamasa da böyle bir ortak yapım girişimine ihtiyaç ve talep olduğunu gösterdiğini ifade etmişlerdir.

Devlet Öncülüğünde Ortaya Çıkan E-Katılım Mekanizmaları ve Ortak Yapım Girişimleri

6 Şubat 2023 tarihli ve Kahramanmaraş merkezli depremlerde devlet öncülüğünde uygulanan e-katılım mekanizmaları ‘AFAD Acil Mobil uygulaması, Yetkili kurum ve idarelerin sosyal medya hesapları ve deprem kampanyaları’dır. Afet durumlarında daha fazla kişiye erişmek, bu kişileri kurtarmak ve daha çok vatandaşa yardım etmek amacıyla İçişleri Bakanlığı tarafından geliştirilmiş, AFAD Acil mobil uygulaması ile tek tuşla acil çağrı yapılabilmiş, en yakın toplanma alanları gösterilmiştir (<https://istanbul.afad.gov.tr/afad-acil-mobil-uygulamasi>, Erişim tarihi: 27.02.2022). Uygulamayla depremde enkaz altında kalan vatandaşların bilgileri ve depremde kişilerin ihtiyaçları da iletebilmiştir. Keza 112 acil durum uygulaması da aynı şekilde acil durumun yetkililere ulaştırılmasını sağlamıştır. İlerde daha etkin kullanılacağı öngörülen devlet önderliğinde bir diğer ortak yapım girişimi “AYDES Kitle Kaynak” uygulamasıdır. Bu platformda, önceden oluşturulmuş gönüllü veya uzman kitle, afetle ilgili verileri toplamakta, bu verileri süzerek bunu interaktif haritalara işlemekte, bu sayede karar alma ve müdahale etme sürecine katkıda bulunmaktadır (AFAD Başkanlığı, AYDES kitle Kaynak, <https://www.afad.gov.tr/aydes---kitle-kaynak>). Bu platform sosyal medya üzerinden acil duruma yönelik bilgileri de rafine ederek ve güvenilirliğini sağlayarak kullanıma hazır hale getirmektedir.

Yukarıdakilere ek olarak, İçişleri Bakanlığı, AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) ve Emniyet Genel Müdürlüğü yetkilileri, aşağıdan yukarı, vatandaşların ortak girişimine yönelik girişimlerini (özellikle Twitter üzerinden yapılan yardım ve ihtiyaç paylaşımlarını), titizlikle irdeleyerek, süzerek kaydettiklerini belirtmişlerdir (<https://www.sabah.com.tr/yasam/icisleri-bakanligi-sosyal-medyadan-yapilan-yardim-cagrilari-titizlikle-toplaniyor-6347333>, E. T. 10.02.2023).

Burada değinilmesi gereken bir diğer önemli e-katılım modeli, kitle fonlamadır. Yaşanılan depremde ülke ve vatandaşlar olarak büyük ekonomik kayıp yaşanmıştır. Bu kapsamda deprem sonrası acil gereksinimlerin karşılanması, erken müdahale ve iyileştirme çalışmalarının sürdürülmesi adına yetkili devlet kuruluşlarına BİT destekli kitle fonlamalar arz yönlü (örn. <https://www.afad.gov.tr/depremkampanyasi2>) ve talep yönlü (örn. Türkiye Tek Yürek Deprem Yardım Kampanyası) yapılarak yetkili kuruluşlara ciddi maddi destek sağlanmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Afet gibi acil durumlarda kişiler, yakınlarının can güvenliği ile ilgili bilgi alma ve onların gerekli ihtiyaçlarına karşılık vermek amacıyla iletişim kurma ihtiyacını yoğun duygularla yaşayabilmektedir. Yaşanan iletişim kurma talebi yoğunluğu nedeniyle GSM operatörleri etkin çalışamayabilir veya afetin sebep olduğu tahribattan dolayı iletişim için gerekli alt yapı zarar görebilir. Böyle durumlarda yukarıdan aşağı veya aşağıdan yukarı çevrimiçi iletişim modelleri sürecin etkin yürütülmesine katkı sağlayabilir. Acil durumun yönetiminde bu iletişim kanalları sayesinde az maliyetle, kısa sürede, isabetli, geniş bir kitleden, doğru veri elde edilerek özellikle afetin ortaya çıkardığı veya çıkaracağı zararlar minimize edilebilir. Ancak BİT destekli ortak girişim çabaları her zaman istenilen ölçüde etkin, adaletli ve etkili bir şekilde bahsedilen amaçlara hizmet etmeyebilir. Yapılan çalışmalarda genel olarak kamu yönetiminde vatandaşların dijital ortak yapımına ilişkin güçlükler, “dijital okuryazarlık/eşitsizlik, gizlilik ve güvenlik sorunları, elde edilen verilerin veya bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği sorunu, doğru kitle bulma sorunu, maliyet sorunu, güven sorunu, kitleyi farkında, aktif ve sürdürülebilir kılma sorunu” olarak tespit edilmiştir (Saylam, 2021b: 279). Afet veya kriz gibi acil durum yönetiminde özellikle dijital eşitsizlik (teknoloji hakkında yeterli kaynağı ve/veya işleme bilgisi olmayanların) ortak yapım girişimlerinde veya kitle aklına erişimde ortaya çıkan güçlüklerden önemli birisidir (Alathur vd., 2021; Alexander, 2014; Haworth, 2016; Tai vd., 2020; Loeffler, 2021). Örneğin Hindistan’ın Kerala kentinde 2019 ve 2020’de meydana gelen sel felaketlerinde, sosyal medya aracılığı ile engellilerin e-katılımında önemli sorunlar ortaya çıktığı tespit edilmiştir (Alathur vd., 2021). Afet yönetimi ortak yapım girişimlerinde üzerinde durulması gereken bir diğer önemli sorun, elde edilen “bilgilerin veya verilerin doğruluğu”dur (Alexander, 2014; Kaewkitipong vd., 2016; Landwehr vd., 2014; Besaleva ve Weaver, 2013; Avvenutti vd., 2018; Di Felice ve Lessi, 2019). Ani gelişen afet ve kriz durumlarında hızlı hareket edilmesi ve olabildiğince doğru hamleler yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda bu verilerin kısa sürede teyit edilmesi büyük önem kazanmaktadır. Kaos yaratacak yanlış veya yanıltıcı bilgilerin kasıtlı veya kasıtsız ortaya çıkması ve yayılması, provokatif eylemler afet yönetiminin etkin şekilde sürdürülmesine engel olabilmektedir. Nitekim Türkiye’de yaşanan Kahramanmaraş depremlerinde, afet sonrasında sosyal medyada yaşanan yoğun dezenformasyon, nefret söylemleri ve provokatif eylemler sosyal medyanın afet yönetimindeki etkinliğini zedelemiş ve sorgulamış, yetkili kişi ve kurumlar kendi veya kurum/idare hesaplarından vatandaşlarını

bu konu hakkında uyarılmışlar ve provokatif paylaşımlar yapan birçok hesap yöneticisine adli işlem başlatılmıştır⁵. Şuursuz sosyal medya kullanıcıları⁶ ve yanıltıcı içeriklerle resmi devlet kurum/kuruluşlarına, üçüncü sektör kuruluşlarına veya kişiye/kişilere sosyal medya linç girişimleri de sürecin etkin yönetilmesinde ortaya çıkan bir diğer engel olmuştur. Buna ek olarak, özellikle sosyal medya üzerindeki ortak yapım çabalarının detaylandırılma sürecinin maliyetli olması veya kullanıcıların afetle ilgili bilgilerini bulmasını zorlaştıran yoğun bilgi akışı, acil müdahale gerektiren durumlarda harekete geçmeyi engelleyebilir (Di Felice ve Lessi, 2019; Alexander, 2014). Bilhassa hasar gören yerler ve enkazlar için haritalar oluşturulmasında, sosyal medyadan ilgili verilerin çıkarılması uzun bir işlem sürecine sahiptir (Di Felice ve Lessi, 2019). Keza deprem meydana geldiğinde enkaz altında kalanların adres bilgilerine erişim amacıyla sosyal medyada paylaşılan mesajlar (coğrafi etiketleme) başka kullanıcıların üzüntü, endişe vb. duygu paylaşımları yüzünden, etkin bir şekilde krize müdahaleyi engellemiştir. Bu nedenle de bu durumun farkında olan gönüllü araçlar geliştirdiği platformlarla (örn. *stream.epctex.com*) enkaz altında kalanların tek yerden takibinin sağlanmasına çaba harcamıştır. Burada değinilmesi gereken bir diğer sorun ortak yapım girişimlerine aracılık eden birçok platformun eş zamanlı varlığıdır. Bu durum sürecin hızlı ve etkin yürütülmesinde sorunlar ortaya çıkarabilir. Nitekim Kahramanmaraş depremlerinde enkaz tespit, kurtarma ve yardım amacıyla çalışmada adı geçen birçok platform eş zamanlı ortaya çıkmıştır. BİT sistemleri için gerekli olan fiziksel altyapının afetten etkilenmesi veya çalışmaması acil durum yönetiminde de BİT destekli ortak yönetimi engelleyen teknik sorunlar olarak ortaya çıkabilmektedir. Keza yaşanan afette birçok GSM operatörü etkin bir şekilde çalışmamış, bu durum vatandaşlar arası ve vatandaşların kurumlar arasındaki bilgi erişimini sekteye uğratmıştır⁷. Teknik olarak üzerinde durulabilecek bir başka sınırlılık, belirlenmiş bir konumu analiz etmek için kullanılan GPS ve RFID teknolojilerinin yetersiz olması (geofencing) veya ortak bir API'nin (Application Programming Interface) bulunamamasıdır (Pilemalm, 2022: 782). Bu tarz teknik sorunlar sürecin etkin yürütülmesine engel olabilmektedir⁸. Son olarak BİT destekli ortak yapım girişimlerinde vatandaşlar arasındaki iletişimin ortaya çıkarabileceği bir diğer sorun, "dijital Vandalizm"dir (Dekker ve Meijer, 2020). Özellikle doğal afetlerde kişilerin özgeci davranışları daha çok öne çıkabilmekte, dolayısıyla insanlar daha hassas veya tepkili davranabilmektedir. Deprem ve sel gibi doğal afetler sonrasında yağmacılık, hırsızlık, düzen karşıtı eylemler vuku bulabilmekte ve sosyal medya üzerinden doğru veya yanlış bilgi aktarımı yapılabilmektedir. Böyle durumlarda bazı vatandaşlar, özellikle sosyal medya üzerinden suçlu veya suçluları tespit etme, bu kişi veya kişileri bulma, hatta kişi veya kişileri cezalandırmaya yönelik eylemlerde bulunabilmektedir.

Yukarıda ifade edilen olumsuz etkilerden özellikle kaos yaratacak yanlış veya yanıltıcı bilgilerin kasıtlı veya kasıtsız ortaya çıkması ve yayılması, gerekli bilgilerin sosyal medyadan seçilmesinde yaşanan sorunlar, aynı amaca yönelik birçok platform veya uygulamanın eş zamanlı işletilmesi, provokatif eylemler, dijital vandalizm ve/veya teknik sorunlar nedeniyle, devlet ve onun kurum/idareleri tarafından vatandaşlar arasındaki iletişim ağlarının kontrol edilmesi veya denetlenmesi gerekebilir. Çünkü bahsi geçen ortak yapım girişimlerinde ortaya çıkan sorunlar, devletin süreçte kontrol ve etkinliğini yitirmesine yol açabilir. Burada uygulanabilecek birinci yöntem, devlet ve onun kurumlarının acil durum yönetiminde kendi platformları aracılığı ile vatandaşla ortak yapım girişimlerini düzenlemesidir. Bazen kamu yönetimi aktörleri ortak yapım girişimlerini söylemsel olarak benimsemekte, ancak uygulamada katılım söylemi, vitrin olarak kalabilmektedir. Bu bağlamda, devlet tarafından ortak yapımı destekleyecek, internetsiz ortamda çalışabilecek uygulamalar geliştirilmeleri ve yaygınlaştırılmalı, katılım kültürü ve bilinci, kurum veya kuruluşlarda ve vatandaşlar arasında yaygınlaştırılmalı ve olası teknik sorunların da en aza indirilmesi gerekmektedir. İkinci yöntem ise devletin, vatandaş temelli ortak yapım girişim platformlarıyla iş birliği yapması olabilir. Bu kapsamda bu platformlarda ortaya çıkabilecek sorunlara karşı, devlet kendi

⁵Bkz. Sosyal Medyada depreme ilişkin provokatif paylaşım yapan 43 kişi tutuklandı <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/sosyal-medyada-depreme-iliskin-provokatif-paylasim-yapan-43-kisi-tutuklandi/2844509> E. T: 13.03.2023

⁶ Enkaz altında kalan bir vatandaşın Discord üzerinden yardım çağrısı, sözde kendini yetkili gösteren kişiler tarafından suiistimal edilmiştir (bkz. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/enkaz-altindakileri-arayip-dalga-gecen-sahis-tutuklandi-42217080>. E. T. 15.02.2023)

⁷ bkz. <https://www.haberturk.com/operatorler-yine-sinifta-kaldi-3564007-teknoloji> E. T. 17.02.2023.

⁸ Nitekim Sosyal medyada paylaşılan yardım isteklerini görselleştiren yapay zeka kullanılarak oluşturulan afetharita.com platformu, Twitter'daki deprem kurtarma çağrılarını coğrafi bir haritaya eşleştirmeye çalışırken, API kısıtlamasıyla karşılaşmıştır (bkz. <https://tr.euronews.com/2023/02/10/kahramanmaras-depremi-twitter-enkaz-altinda-kalanlarin-bulunmasina-nasil-yardimci-oldu> E. T. 13.02.2023).

düzenleyici ve denetleyici araçları ile ortak yapım girişimlerini destekleyebilir. Devlet kontrolünde vatandaş temelli ortak yapım girişimlerinde, devlet bu platformlarla iş birliği yaparken onları mali ve teknik anlamda da destekleyerek sürecin etkin yürütülmesine katkıda bulunabilir (bkz. Saylam ve Yıldız, 2022: 9). Devlet öncülüğünde veya vatandaş temelli ortak yapım girişimlerinde ortak stratejilerin sürdürülmesi büyük önem arz etmektedir. Her şeyden önce ifade edildiği gibi katılım kültürü ve bilinci, kurum veya kuruluşlarda ve vatandaşlar arasında yaygınlaştırılmalıdır. Her iki yöntemde geliştirilen interaktif kriz haritaları, bilgisayar veya mobil üzerinden indirilebilmelidir. İkinci olarak, uygulama veya platformların hızlı ve kullanıcı dostu olması, uygulamalarda veya platformlarda sistemsel sorunların yaşanmaması, bunların açık kaynak olması, tarayıcı desteği içermesi ve dış bağımlılıklarının olmaması gerekmektedir. Üçüncü olarak, mobil uygulamalar ücretsiz bir programa dönüştürülmeli ve olası afet durumuna da uygulanabilir olmalıdır. Son olarak acil durumlarda vatandaşlara yönelik büyük veri ve kullanıma hazır meta veri elde edilmektedir. Dolayısıyla özellikle interaktif haritalardan elde edilen kişisel verilerin güvenliği sağlanmalı ve acil durum bittiği zaman kullanılan bu veriler silinmelidir.

Bu çalışma afet yönetiminde e-katılım ve BİT destekli ortak yapım girişimlerini ‘2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremler’ örneği üzerinden değerlendirmekte, bu kapsamda afet yönetiminde BİT destekli ortak yapım girişimlerini, iletişim modellerini, sosyal medyanın bu süreçteki rolünü incelemekte ve ortak yapım/elektronik vatandaş katılımı sürecinin etkinliğini değerlendirmektedir. Çalışma Türkçe yazındaki bir boşluğu güncel bir konu ile bir nebze olsun doldurmayı amaçlamaktadır. Yaşanılan bu elim olay, afet yönetiminde teknolojiye ve ortak yapım girişimlerine yönelik önemli bir ihtiyaç ve talep olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda, afet yönetim sürecinde kullanılan e-katılım modellerinin etkinliği ve etkililiğini ölçecek sayısal, bilimsel ve teknik değerlendirmelere yer verilebilir. Örneğin devlet veya vatandaş önderliğindeki ortak yapım girişimleriyle ne kadar kişiye yardımcı olunmuştur? BİT sayesinde, enkaz tespiti, duruma müdahale, gıda, barınma yardımı gibi konularda devletle vatandaş nasıl iş birliği yapmıştır veya yapmalıdır? Aşağıdan yukarı veya yukarıdan aşağı iletişimde ortaya çıkabilecek teknik sorunlar nelerdir? Bu sürece aracılık eden özellikle sivil toplum temelli kuruluşların e-katılım sürecindeki potansiyelleri ne şekildedir? gibi sorulara yanıt verecek çalışmalar literatüre kazandırılabilir. Son olarak, afet yönetiminde vatandaş ve yetkili kurumların BİT destekli ortak yapım girişimlerine yönelik tutum ve görüşlerini tespit etmek amacıyla yapılacak alan araştırmaları, bu çalışmayı daha anlamlı kılacaktır.

Kaynakça

- AFAD Başkanlığı, AYDES kitle Kaynak, <https://www.afad.gov.tr/aydes---kitle-kaynak>. Erişim Tarihi: 16.02.2023.
- Aitamurto, T., ve Landemore, H. (2016). “Crowdsourced Deliberation: The Case of the Law on off-road Traffic in Finland”. *Policy & Internet*, 8(2), 174–196.
- Alathur, S., M. Kottakkunnummal ve N. Chetty (2021). “Social Media and Disaster Management: Influencing E-Participation Content on Disabilities”. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 15(4), 566–579.
- Alexander, D. E. (2014) “Social Media in Disaster Risk Reduction and Crisis Management”. *Sci. Eng. Ethics*, 20(3), 717–733.
- Allen, B., L. E. Tamindael, S. H. Bickerton ve W. Cho (2020). “Does Citizen Coproduction Lead to Better Urban Services in Smart Cities Projects? An Empirical Study on E-Participation in a Mobile Big Data Platform”, *Gov. Inf. Q.*, 37, 101-412.
- Althaus, S., ve D. Tewksbury (2000). “Patterns of Internet and Traditional News Media Use in a Networked Community”. *Political Communication*, 17(1), 21–45.
- Anadolu ajans (2023). Sosyal Medyada depreme ilişkin provokatif paylaşım yapan 43 kişi tutuklandı. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/sosyal-medyada-depreme-iliskin-provokatif-paylasim-yapan-43-kisi-tutuklandi/2844509> E. T: 13.03.2023
- APCICT (2011). *Module 9: ICT for Disaster Risk Management*. https://www.preventionweb.net/files/47520_ictfordisasterriskmanagement.pdf. Erişim Tarihi: 19.06.2023
- Arnstein, S. R. (1969). “A Ladder of Citizen Participation”. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224.
- Avvenuti, M., S. Cresci, F. Del Vigna ve M. Tesconi (2018), “On the Need of Opening up Crowdsourced Emergency Management Systems”, *Ai & Society*, 1-6.

- Bertot, J. C., P. T. Jaeger ve D. Hansen (2012). "The Impact of Polices on Government Social Media Usage: Issues, Challenges, and Recommendations". *Government Information Quarterly*, 29(1), 30–40.
- Besaleva, L.I.ve A.C. Weaver (2013), "CrowdhelP: Application for Improved Emergency Response Through Crowdsourced Information" in Proceedings of the 2013 ACM conference on Pervasive and ubiquitous computing adjunct publication- UbiComp '13 Adjunct, 1437–1446.
- Boulos, M.N.K., B. Resch, D. N. Crowley, J. G. Breslin, G. Sohn, R. Burtner ve K.Y.S. Chuang (2011). "Crowdsourcing, Citizen Sensing and Sensor Web Technologies for Public and Environmental Health Surveillance and Crisis Management: Trends, OGC Standards and Application Examples". *International Journal of Health Geographics*, 10(1), 1-29.
- Bovaird, T. (2005). E-government and E-governance: Organisational Implications, Options and Dilemmas. *Practicing E-Government: A Global Perspective*. (Ed. Mehdi Khosrow-Pour). New York: Idea-Group Inc for OECD.
- Brabham, D.C. (2015). *Crowdsourcing in the Public Sector*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Branden, T. ve M. Honingh (2015). "Distinguishing Different Types of Coproduction: A Conceptual Analysis Based on the Classical Definitions", *Public Administration Review*, 76(3), 427– 35.
- Bruns, A. (2012). "Towards Distributed Citizen Participation: Lessons from Wikileaks and The Queensland Floods". *JeDEM*, 4(2), 142-159.
- Bruns, A., J. Burgess, K. Crawford ve F. Shaw (2011). "#qldfloods and @QPSMedia: Crisis Communication on Twitter in the 2011 South East Queensland Floods".
- Burke, E. M. (1968). "Citizen Participation Strategies". *Journal of the American Institute of Planners*, 34(5), 287–294.
- Casal, S. S. ve M. D. Pérez (2022). "Relevance of E-Participation in the State Health Campaign in Spain: #EstoNoEsUnJuego / #ThisIsNotAGame". *Technology in Society*, 68.
- Chatfield A. T. ve C. G. Reddick (2018). "All Hands on Deck to Tweet# sandy: Networked Governance of Citizen Coproduction in Turbulent Times". *Government Information Quarterly*, 35(2), 259-272.
- Chatfield A.T. ve C.G. Reddick (2015). "Understanding Risk Communication Gaps through E-Government Website and Twitter Hashtag Content Analyses: The Case of Indonesia's Mt. Sinabung Eruption". *Journal of Homeland Security and Emergency Management*, 12(2), 351-385.
- Chatfield, A. T., ve C. G. Reddick (2017). "Barriers to Predictive Analytics Use for Policy Decision-Making Effectiveness in Turbulent Times: A Case Study of Fukushima Nuclear Accident". Proceedings of the 50th Hawaii International Conference on System Sciences, Big Island, Hawaii, 2017, January 4–7.
- Chatfield, A.T., H. J. J. Scholland ve U. Brajawidagda (2013). "Tsunamiearlywarnings via Twitter in Government: Net-Savvy Citizens' Co-Production of Time-Critical Public Information Services". *Government Information Quarterly*, 30(4), 377- 386.
- Cheong, F., ve C. Cheong (2011). "Social Media Data Mining: A Social Network Analysis of Tweets during the Australian 2010-2011 Floods", 15th Pacific Asia Conference on Information Systems (PACIS), 2011, 1-16.
- Clark, J. L., S. B. ALGOE ve M. C. GREEN (2018). "Social Network Sites and Well- Being: The Role of Social Connection". *Current Directions in Psychological Science*, 27(1), 32– 37.
- Coleman, S. (2010). Making Citizens Online from Virtual Boy Scouts to Activist Networks. *Young People Icts And Democracy Theories, Policies, Identities and Websites*. (Ed. Olsson ve P. Dahlgren). Nordicom, Göteborg, Sweden.
- Criado,A.Guevara-Gómezand ve J. Villodre (2020). "Using Collaborative Technologies and Social Media to Engage Citizens and Governments During the COVID-19 Crisis. The case of Spain". *Digital Government: Research and Practice*, 1(4), 1-7.
- Dekker, R., ve A. Meijer (2020). "Citizens as Aides or Adversaries? Police Responses to Digital Vigilantism". *Introducing Vigilant Audiences*, 281.
- Deprem İmece Platformu, deprem.io., E. T. 13.02.2023.
- Desai, A., J. Warner, N. Kuderer, M. Thompson, C. Painter, G. Lyman ve G. Lopes (2020), "Crowdsourcing a Crisis Response For COVID-19 in Oncology", *Nature Cancer*, 1(5), 473-476
- Di Felice, P. ve M. A. Lessi (2019). "Citizen-Sensing-Based Digital Service for the Analysis of On-Site Post-Earthquake Messages". *ISPRS Int. J. -Geo-Inf*, 8 (3), 136.

- Díaz, P., J. M. Carroll ve I. Aedo (2016). "Coproduction as an Approach to Technology-Mediated Citizen Participation In Emergency Management". *Future Internet*, 8(3), 41.
- Dugdale, J., Bartel, V. W., ve C. Koeppinghoff (2012). "Social Media and SMS in the HaitiEarthquake". Proceedings of World Wide Web 2012 – SWDM'12 Workshop, Lyon France 713-714.
- Dunleavy, P., ve H. Z. Margetts (2010). "The Second Wave of Digital Era Governance". In APSA 2010 Annual Meeting Paper.
- Euronews (2023). *Kahramanmaraş Depremi: Twitter, Enkaz Altında Kalanların Bulunmasına Nasıl Yardımcı Oldu?*, <https://tr.euronews.com/2023/02/10/kahramanmaras-depremi-twitter-enkaz-altinda-kalanlarin-bulunmasına-nasil-yardimci-oldu>. E. T. 13.02.2023.
- Feddersen, M., ve L. E. Santana (2022). "Unpacking the Democratic Affordances of Crowdlaw Concept and Practice: 'It Feels Like Being Part Of The Game'". *Politics*, 42(3), 340-357.
- Freeman, J. (2013), "E-Government and Monitory Democracy: Iceland's Crowdsourced Constitution". In Global Networks-Global Divides: Australian and New Zealand Communication. Association Conference. Freemantle, Australia. Australian and New Zealand Communication Association.
- Gao, H., G. Barbier, ve R. Goolsby (2011). "Harnessing the Crowdsourcing Power of Social Media for Disaster Relief", *Intelligent Systems. IEEE*, 26(3), 10-14.
- Gündoğmuş, E. (2023). *Afetharita.com binlerce depremzedeye nasıl yardım etti?*. <https://gundogmuseray.medium.com/afetharita-com-binlerce-depremzedeye-nasil-yardim-etti-f3ec0cd4adbe>. E.T. 23.02.2023.
- Habertürk (2023), *10 ili yıkan depremde GSM operatörleri çöktü!*, <https://www.haberturk.com/operatorler-yine-sinifta-kaldi-3564007-teknoloji> E. T. 17.02.2023
- Hansen, H.S. ve D.C. Prospero (2005). "Citizen Participation and Internet GIS-Some Recent Advances". *Computers, Environment and Urban Systems*, 29, 617-629.
- Harrison, E. ve P.A. Johnson (2016), "Crowdsourcing the Disaster Management Cycle". *Int. J. Inf. Syst. Crisis Response Manag.*, 8, 17-40.
- Harrison, S. ve P. Johnson (2019). "Challenges in the Adoption of Crisis Crowdsourcing and Social Media in Canadian Emergency Management". *Government Information Quarterly*, 36(3), 501-509.
- Harvard Humanitarian Initiative (2011). *Disaster Relief 2.0: The Future of Information Sharing in Humanitarian Emergencies*, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/4686CA7489E8DA068525786100554127-Full_report.pdf
- Haworth, B. (2016). "Emergency Management Perspectives on Volunteered Geographic Information: Opportunities, Challenges and Change". *Computers, Environment and Urban Systems*, 57, 189–198.
- Hou, C ve L. Zheng (2022). Pulling Together to Edit Shared Online Documents: Self-Organized Collective Coproduction of Citizens in Emergency Management in China, ICEGOV '22: Proceedings of the 15th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance October 2022, 522–527.
- Houston, J. B, J. Hawthorne, M.F. Perreault, E.H. Park, M. Goldstein Hode, M.R. Halliwell, S.E. Turner McGowen, R. Davis, S. Vaid, J.A. McElderry ve S.A. Griffith (2015). "Social Media and Disasters: A Functional Framework for Social Media Use in Disaster Planning, Response and Research". *Disasters*, 39, 1–22.
- Howe, J. (2008). *Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business*. New York: Crown Business
- Hudson, A. (2018). "When Does Public Participation Make a Difference Evidence From Iceland's Crowdsourced Constitution". *Policy and Internet*, 10(2), 185-217.
- Huffman, B. D. (2017). "E-Participation in the Philippines: A Capabilities Approach to Socially Inclusive Governance". *JeDEM*, 9(2), 24-46.
- Hürriyet (2023). *Enkaz altındakileri arayıp dalga geçen şahıs tutuklandı* <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/enkaz-altındakileri-arayip-dalga-gecen-sahis-tutuklandi-42217080>. E. T. 15.02.2023.
- Johnston, J. (2015). "Loose Tweets Sink Fleets' and Other Sage Advice: Social Media Governance, Policies and Guidelines". *Journal of Public Affairs*, 15(2), 175–187.

- Kaewkitipong, L., C.C. Chen ve P. Ractham (2016). "A Community-Based Approach to Sharing Knowledge Before, During, and After Crisis Events: A Case Study From Thailand". *Comput. Hum. Behav.* 54, 653–666
- Kaminska, K. ve B. Rutten (2014). *Social Media in Emergency Management: Capability Assessment, Defence Research And Development Canada*. Canada: Scientific Report DRDC-RDDC-2014-R16.
- Kaplan, A. M. ve M. Haenlein, M (2010). "Users of The World, Unite! The Challenges And Opportunities of Social Media". *Business Horizons*, 59–68.
- Karkın, N. (2012). "e-Katılım Kavramı ve Süreci: Kamu Siyasa Oluşum Sürecine Vatandaş Katkısının Olabilirliği". *Sosyoekonomi*, Ocak Haziran, (1), 42-62.
- Kersten, Gregory, E. (2003). "E-Democracy and Participatory Decision Processes: Lessons from e-Negotiation Experiments". *Journey of Multi-Criteria Decision Analysis*, 12, 127-143.
- Landwehr, P. M. ve K. M. Carley (2014). Social Media in Disaster Relief. *Data Mining and Knowledge Discovery for Big Data*. (Ed. W.W. Chu). Berlin, Heidelberg: Springer..
- Linders, D. (2011, June). We-Government: An Anatomy of Citizen Coproduction in The Information Age. In Proceedings of the 12th Annual International Digital Government Research Conference: Digital Government Innovation in Challenging Times (167-176).
- Linders, D. (2012). "From E-government to We-government: Defining a Typology for Citizen Coproduction in the Age of Social Media". *Government Information Quarterly*, 29(4), 446–454.
- Loeffler E. (2021). The Four Co's: Co-commissioning, Co-design, Co-delivery and Co-assessment of Public Services and Outcomes Through Traditional and Digital Mechanisms. *Co-Production of Public Services and Outcomes*. Macmillan, Cham: Palgrave.
- Loeffler, E. (2021). Co-delivering Public Services and Public Outcomes. *The Palgrave Handbook of Co-Production of Public Services and Outcomes*, Springer International Publishing.
- Macintosh, A. (2004). Characterizing E-Participation in Policy-Making. In the Proceedings of the Thirty-Seventh Annual Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS-37), January 5 – 8, 20.
- Meijer, A. J., (2014). "New Media and the Coproduction of Safety: An Empirical Analysis of Dutch Practices", *American Review of Public Administration*, 44(1), 17– 34.
- Meijer, A., Burger, N. ve W. Ebbers (2009). "Citizens4Citizens: Mapping Participatory Practices on the Internet". *Electronic Journal of e-Government*, 7(1), 99 – 112.
- Memiş, L. ve Babaoğlu, C. (2020). "Acil Durum ve Afet Yönetiminde Süreç Yaklaşımı ve Teknoloji". *Omer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 776-791.
- Mergel, I. (2012). "The Social Media Innovation Challenge in the Public Sector". *Information Polity*, 17(3–4), 281–292.
- Miao, Q, S. Schwarz ve G. Schwarz (2021). "Responding to COVID-19:Community volunteerism and coproduction in China". *World development*, 137, 105128.
- Nieuwenhuizen W. ve A. Meijer (2021). ICT-Based Co-production: A Public Values Perspective. *The Palgrave Handbook of Co-Production of Public Services and Outcomes*. (Ed. Loeffler E. ve Bovaird T.). Palgrave Macmillan, Cham.
- Noveck, B. S. (2018). "Crowdlaw: Collective Intelligence and Lawmaking". *Analyse ve Kritik*, 40(2), 359-380.
- OECD (2003). Promise and Problems of E-Democracy, Challenges of Online CitizenEngagement. OECD Publishing.
- Panagiotopoulos, P., J. Barnett, A. Z. Bigdeli ve S. Sams (2016). "Social Media in Emergency Management: Twitter As A Tool For Communicating Risks To The Public". *Technological Forecasting and Social Change*, 111, 86–96.
- Paul T. Jaeger, B. Shneiderman, Kenneth R. Fleischmann, J. Preece, Y. Qu ve P. F. Wu (2007). "Community Response Grids: E-Government, Social Networks, and Effective Emergency Management". *Telecommun. Pol.*, 31(10), 592–604.
- Petersen, K. J.M. Gerken (2021). "#Covid-19: An Exploratory Investigation of Hashtag Usage on Twitter". *Health Pol*, 125 (4), 541–547.
- Pilemalm, S. (2022). Barriers to Digitalized Co-production: the Case of Volunteer First Responders. In 19th International Conference on Information Systems for Crisis Response and Management, Tarbes, France, May 22-25, 2022 (pp. 782-790)

- Reddick, C. G. (2011). "Citizen Interaction and E-Government: Evidence for the Managerial, Consultative, and Participatory Models". *Transforming Government: People, Process and Policy*, 5(2), 167-184.
- Reuter, C. T. Ludwig, M.-A. Kaufhold, and V. Pipek. 2015. XHELP: Design of a cross-platform social-media application to support volunteer moderators in disasters. In Proc. CHI. ACM Press, Seoul, Korea
- Reuter, C. ve M. A. Kaufhold (2018). Fifteen Years of Social Media in Emergencies: A Restrospective Review and Future Directions for Crisis Informatics. *Contingencies and Crisis Management*, 26, 41-57.
- Reuter, C., Marx, A., ve Pipek, V. (2012). "Crisis Management 2.0: Towards a Systematization of Social Software Use in Crisis Situations". *International Journal of Information Systems for Crisis Response and Management (IJISCRAM)*, 4(1), 1-16.
- Reuter, C., O. Heger ve V. Pipek (2013). Combining real and virtual volunteers through social media. Proceedings of the 10th international ISCRAM conference. Germany: Baden- Baden.
- Royo, S., A. Yetano (2015). "Crowdsourcing' As A Tool For E-Participation: Two Experiences Regarding CO Emissions at Municipal Level", *Electronic Commerce Research*, 15(3), 323-348.
- Ryoo, J. ve Y. B. Choi (2006). "A Comparison and Classification Framework for Disasterinformation Management Systems". *International Journal of Emergency Management*, 3(4). 264-279.
- Sabah (2023). *İçişleri Bakanlığı: Sosyal medyadan yapılan yardım çağrıları titizlikle toplanıyor*, <https://www.sabah.com.tr/yasam/icisleri-bakanligi-sosyal-medyadan-yapilan-yardim-cagrilari-titizlikle-toplaniyor-6347333>, E. T. 10.02.2023.
- Sæbø, Ø., J. Rose, J. ve L. Skiftenes Flak (2008). "The Shape of E-participation: Characterizing an Emerging Research Area". *Government Information Quarterly*, 25(3), 400-428.
- Saroj, A., ve S. Pal (2020). "Use of Social Media in Crisis Management: A Survey". *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 48, 101584.
- SAVER (System Assesment and Validation for Emergency Responders) (2013). Innovative Uses of Social Media in Emergency Management. US Department of Homeland Security, Science and Technology Directorate. https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/Social-Media-EM_0913-508_0.pdf, Erişim Tarihi: 25.02.2023.
- Saylam, A., N. Karkın ve B. Uçar Kocaoğlu (2020). Higher Public Officials on Direct Citizen Participation in Turkey: Institutionalized vs. Curious Public Administrators. *Civic Engagement Frameworks and Strategic Leadership Practices for Organization Development*. (Ed. S. Chhabra ve M. Kumar). USA: IGI Global.
- Saylam, A. (2021a). Kamu Yönetimde Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) Destekli Yaygın Katılım Modelleri: BİT Destekli Ortak Yapım Üzerinden Bir İnceleme. *Kamu Yönetiminde Elektronik Vatandaş Katılımı*. (Ed. A. Saylam). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Saylam, A. (2021b). "Kamu Yönetiminde Bir E-Katılım Modeli Olarak Bilgi ve İletişim Teknolojileri (Bit) Destekli Kitle Kaynak Kullanımı". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(2), 271-287.
- Saylam, A. ve M. Yıldız (2022). "Conceptualizing Citizen-To-Citizen (C2C) Interactions within the E-Government Domain". *Government Information Quarterly*, 39(1), 101655.
- Saylam, A. ve Yıldız, M. (2021). E-Government Intermediaries: A Systematic Literature Review and Directions for Future Research. EGPA 2021 Conference, Belgium.
- Scholl, H. J., ve A. T. Chatfield (2014). "The Role of Resilient Information Infrastructures: The Case of Radio Fukushima During and After The 2011 Eastern Japan Catastrophe". *International Journal of Public Administration in the Digital Age*, 1(2), 1-23.
- Shahid, A. R. ve A. Elbanna (2015). The Impact of Crowdsourcing on Organisational Practices: The Case of Crowdmapping. ECIS 2015 Completed Research Papers. Paper 166. ISBN 978-3-00-050284-2 http://aisel.aisnet.org/ecis2015_cr/166. Erişim Tarihi: 27.02.2023.
- Shahid, A. R., ve A. Elbanna (2016). Who is in Control in Crowdsourcing Initiatives? An examination of the Case of Crowdmapping. Sweden: International Federation of Information Processing (IFIP), working group 8.6.
- Shankar, K. (2008). "Wind, Water, and Wi-Fi: New Trends in Community Informatics and Disaster Management". *Information Society*, 24(2), 116-120.

- Shibuya, Y. (2017). "Impact of ICT Tools on Disaster Logistics Issues: A Case Study of The Great East Japan Earthquake and Tsunami of 2011". *International Journal of Business & Information*, 12(3), 310–341.
- Simonofski, A., M. Snoeck ve B. Vanderose (2019). *Co-Creating E-Government Services: An Empirical Analysis of Participation Methods in Belgium, Setting Foundations for The Creation Of Public Value in Smart Cities*. United States of America: Springer.
- Song, C., ve Lee, J. (2016). "Citizens Use of Social Media in Government, Perceived Transparency and Trust in Government". *Public Performance and Management Review*, 39(2), 430–453.
- Song, Z., H. Zhang ve C. Dolan (2020). "Promoting Disaster Resilience: Operation Mechanisms and Self-Organizing Processes of Crowdsourcing", *Sustainability*, 12, 1862.
- Starbird, K. ve L. Palen (2010). "Pass It On?: Retweeting in Mass Emergency", 7th International Association for Information Systems for Crisis Response and Management (ISCRAM).
- Surowiecki, J. (2004). *The Wisdom of Crowds: Why the many are Smarter than the Few and How Collective Wisdom Shapes Business, Economies, Societies, and Nations*. New York: Doubleday.
- Tai, K. T., G. Porumbescu ve Shon, J. (2020). "Can E-Participation Stimulate Offline citizen Participation: An Empirical Test with Practical Implications". *Public Manag.Rev.*, 22(2). 278–296.
- Tambouris, E., A. Macintosh, S. Coleman, M. Wimmer, T. Vedel, H. Westholm, B. Lippa, E. Dalakiouridou, Parisopoulos, K., J. Rose, G. Aicholzer, G ve R. Winkler (2007). *Introducing eParticipation*. (Ed. E. Tambouris). DEMO -net The Democracy Network. University of Macedonia.
- Troy, D.A., A. Carson, J. Vanderbeek, ve A. Hutton (2008). "Enhancing Community-Based Disaster Preparedness with Information Technology". *Disasters*, 32(1), 149- 165.
- Uçar Kocaoğlu, B. (2021). Afet Yönetiminde Elektronik Vatandaş Katılımı. *Kamu Yönetiminde Elektronik Vatandaş Katılımı*. (Ed. Ayşegül Saylam). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Uçar Kocaoğlu, B ve A. Saylam (2022). "Kamu Yönetiminde Yönetmelik Kapasiteyi E-Katılım Perspektifinden Değerlendirmek". *Amme İdaresi Dergisi*, 55(2), 63-88.
- United Nations (Birleşmiş Milletler) (2003). "World Public Sector Report 2003". E-Government at the Crossroads. United Nations, New York.
- Wang, Y., Hao, H. ve L.S. Platt (2021). "Examining Risk and Crisis Communications of Government Agencies and Stakeholders During Early-Stages of COVID-19 On Twitter". *Comput. Hum. Behav.* 114, 106568.
- Wanichayapong, N., M. Socharoentum, ve W. Pattara-Atikom (2015). "Improving Accident Statistics: The Role of Social Media," in Proc. ACM Int. Joint Conf. Pervasive Ubiquitous Comput. Proc. ACM Int. Symp. Wearable Comput. (UbiComp), 2015, 1153–1158
- Warren, A., A. Sulaiman ve N. Jaafar (2014). "Social Media Effects on Fostering Online Civic Engagement and Building Citizen Trust and Trust in Institutions". *Government Information Quarterly*, 31(2), 291–301.
- Waugh, W.L. ve G. Streib (2006), "Collaboration and Leadership for Effective Emergency Management". *Public Administration Review*, 66, 131-40.
- Wei, Z., Z. Qingpu, S. We ve W. Lei (2012). "Role of Social Media in Knowledge Management During Natural Disaster Management". *Advances in information Sciences and Service Sciences (AISS)*, 4.
- White, C.M. (2012). *Social Media, Crisis, Communication, and Emergency Management: Leveraging Web 2.0 Technologies*. Boca Raton, FL, USA: CRC Press.
- Wilkinson, A. (2020). "Local Response in Health Emergencies: Key Considerations for 11 Addressing The COVID-19 Pandemic in Informal Urban Settlements". *Environment and Urbanization*, 32(2), 503-522.
- Wimmer, M. A. (2007). Ontology for an E-Participation Virtual Resource Centre. In T. Janowski, and T. A. Pardo (Eds.), ICEGOV 2007: 1st International conference on theory and practice of electronic governance (pp. 89–98). New York, NY: ACM.
- Yıldız, M. ve K. Demirhan (2012). "Social Media Use After Disasters: The Case of Van Earthquake in Turkey", 2012 EGPA Annual Conference, Co-Author, EGPA - International Institute of Administrative Sciences, Bergen, Norway.

- Yıldız, M., N. Yavuz ve N. Karkin (2021). The Use of Information and Communication Technologies in Emergency Management: A Systematic Review. *Research Handbook on E-Government*. (Ed. E. W. Welch). Massachusetts, USA: Edward Elgar Publishing.
- Yin, J., A. Lampert, M. Cameron, B. Robinson ve R. Power (2012). "Using Social Media to Enhance Emergency Situation Awareness". *Intelligent Systems*, 27(6), 52-59.
- Zhang, C., C. Fan, C. W. Yao, X. Hu ve A. Mostafavi (2019). "Social Media for Intelligent Public Information and Warning in Disasters: An İnterdisciplinary Review". *Int. J. Inf. Manage.*, 49, 190–207.
- Zhao, T. ve Z. Wu (2020). "Citizen–State Collaboration in Combating COVID-19 in China: Experiences and Lessons From The Perspective of Co-Production". *The American Review of Public Administration*, 50.6-7, 777-783.

Kolluk Kuvveti Olarak Asker: Orman Koruma Genel Komutanlığı (1937-1945)

Ahmet ÖZCAN*
Seren ÇELEBİ**

Öz: Modern dünyada ülkelerin orman varlığının bir milli servet olarak değerlendirilip bu açıdan kullanılması sürecinde orman idaresinin hukuki mevzuat çerçevesinde sistemleştirilmesi ve ormancılık faaliyetlerinin kurumsal bir yapıyla yürütülmesi zorunlu hale gelmiştir. Türkiye’de ormancılık faaliyetlerinin Tanzimat döneminde belirgin hale gelen kurumsallaşma çalışmalarıyla arttığı görülmektedir. Ormancılık, ormanların zenginleştirilmesi, ormana bağlı nüfusun ormanla ilişkisinin hukuki ve insani boyutlarıyla düzenlenmesi, biyolojik ve ekolojik korumanın yanı sıra insani ve tabii tehlikelerden korunması gibi bir dizi faaliyeti içermektedir. Bu faaliyetlerden birisi de orman muhafaza adı altında kolluk hizmetleriyle örtüşen bir niteliğe sahiptir. Ormancılık faaliyetlerinin diğer kısımlarının yürütülmesi her şeyden önce kolluk güçlerinden beklenen kamu düzeninin sağlanması, güvenlikle ilgili doğabilecek sorunların önüne geçilmesi ve ortadan kaldırılmasıyla ilgilidir. Doğal olarak kamu yararına bir idari faaliyettir. Günümüzde özel kolluk statüsündeki Orman Muhafaza Memurluğunun mesleki olarak profesyonelleşmesinden önceki süreçlerde koruma görevinde genel kolluk olarak jandarma ve ordunun bünyesinden özel kolluk niteliği gerektiren ormancılığa özgü kurumsal yapılarının ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu kurumsal yapılardan biri de Orman Koruma Genel Komutanlığı adıyla kurulan askeri bir teşkilattır. Bu makale, 1937-1945 yılları arasında Ziraat Vekâleti’ne bağlı olarak faaliyet yürüten askeri koruma teşkilatının, kuruluş gerekçesi, teşkilatlanma, işlev ve lağvedilme süreçlerini sivil-asker ilişkileri, kamu düzeni ve güvenlik, askeri statülü kolluk tecrübesi açısından inceleyerek, bu alanlara katkı sağlamak amacındadır.

Anahtar kelimeler: Askeri statülü kolluk, Kamu düzeni, güvenlik, ormancılık, orman muhafaza

Soldier as an Example of a Special Law Enforcement Force: Forest Protection General Command (1937-1945)

Abstract: In the modern world, in the process of evaluating the forest assets of the countries as national wealth and using them in this respect, it has become necessary to systematize the forest administration within the framework of legal legislation and to carry out forestry activities with an institutional structure. Forestry activities in Turkey seem to have increased with the institutionalization efforts that became evident during the Tanzimat period. Forestry includes a range of activities such as the enrichment of forests, the regulation of the relationship of the forest-dependent population with the forest in its legal and human dimensions, biological and ecological protection, as well as protection from human and natural hazards. One of these activities overlaps with law enforcement services under the name of forest protection. The execution of other parts of forestry activities is first and foremost about ensuring public order and preventing and eliminating problems that may arise concerning security, which are expected from law enforcement agencies. It is naturally an administrative activity in the public interest. It has been determined that in the processes preceding the professionalization of the Forest Protection Officer, which has the status of special law enforcement today, institutional structures specific to forestry, which require special law enforcement qualifications, emerged from the gendarmerie and army as general law enforcement in the protection duty. One of these institutional structures is a military unit established as the Forest Protection General Command. This article aims to analyse the military protection organization operating under the Ministry of Agriculture between 1937 and 1945 in terms

* Prof. Dr., MSÜ Kara Harp Okulu Dekanlığı, Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, ahmet.ozcan@msu.kho.edu.tr, ORCID: 0000-0002-62-64-5977.

**Dr. Araş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çankırı/Türkiye, serencelebi@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6153-2076.

Makale Geliş Tarihi: 19.5.2023

Makale Kabul Tarihi: 09.8.2023

of its establishment, organization, function and abolition processes in terms of civil-military relations, public order and security, law enforcement experience with military status and law enforcement history, and contribute to these areas.

Keywords: *Law enforcement with military status, public order, security, forestry, forest protection*

Giriş

Modernleşme sürecinde kolluğun kurumsallaşması genel olarak ordudan bağımsız profesyonelleşme ile belirginleşirken Türkiye’de bu anlamdaki gelişmeler Batıdaki benzerlerine göre oldukça geç bir zamanda ortaya çıkmış, genel ve özel kolluk faaliyetlerinde askeri veya askeri statülü kurumlar uzun süre rol almışlardır. Orman muhafazası da askerlerin kolluk faaliyeti yürüttüğü alanlardan biridir. Modern Dünyadaki gelişmeler karşısında insanlığın gündelik hayatı ve geleceği açısından orman varlığının önemi her geçen gün daha fazla artmıştır. Bu duruma paralel olarak orman varlığının tehlikelerden korunması ve zenginleştirilmesi devletler için “ormancılık” faaliyetlerini zorunlu hale getirmiştir. Ormanların artan önemi ülkelerin gelişimi için çeşitli ve değerli sanayi ürünlerinin kaynağı olmalarının yanı sıra ekolojik dengenin korunmasını sağlayan özelliklerinde belirginleşmiştir. Bu özelliklerinin sürdürülebilir olması çok yönlü etkinliği içeren ormancılığın kamu idaresinin bir parçası olarak profesyonel yönetim ve ormanla ilgili politika üretilmesine bağlıdır. Türkiye’de bu açıdan gelişmeler, Tanzimat Fermanı sonrasında ormancılıkta modern anlayışın benimsenmesi ve buna bağlı kurumsallaşma ile ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerin devamı olarak, Türkiye ormancılığında 1937-1945 tarihleri ormancılık ve orman meselesinin kapsamlı bir şekilde gündeme geldiği, yeni rejimin sosyal, kültürel ve ekonomik reformlarına paralel olarak yenilikleri içeren daha dinamik bir teşkilatlanma ve politikanın belirgin olduğu dönem olmuştur. Dönemin düzenlemeleri, orman varlığı, bu varlığın zenginleştirilmesi, milli servet olarak değerlendirilmesi ve korunması gibi konularda hukuki, idari ve mesleki birçok yeniliği içermektedir.¹ Bu yenilikler arasında dikkat çekenlerden biri; ormanların özellikle insan kaynaklı risk ve tehlikelerden korunması ve orman suçlarının önlenmesinde görevlendirilmek üzere askeri statülü bir kolluk kuvvetinin kurulmasıdır. Bu kuvvet, ormancı hatıralarında ve halk arasında “Orman Askeri” adıyla bilinen Orman Koruma Genel Komutanlığı çatısı altında teşkilatlandırılmıştır. 1937’de çıkarılan Orman Koruma Teşkilat Kanunu ile Ziraat Vekâletine bağlı olarak çalışması öngörülen askeri birliğin faal olduğu süre kısa olmuş, 1945’te ormancılığa ilişkin yeni kanun ve düzenlemelere bağlı olarak bu birlik lağvedilmiştir.

Askeri statülü bir kolluk kuvvetinin ormanların korunmasında duyulan ihtiyacı karşılayabileceği fikri, Türkiye’nin o dönemki imkân ve şartları içerisinde değerlendirilmelidir. Nitekim önceki yıllarda ve bu teşkilatın kurulduğu dönemde kolluk kuvveti olarak ordu kaynaklı kurumsallaşmanın farklı örnekleri görülmüştür. Aynı dönemde Gümrük Muhafaza Umum Kumandanlığı, ihtiyaç duyulan alanlarda yeri geldiğinde askeri teşkilatların kamu idaresi ve düzeniyle ilgili bakanlıklara bağlı olarak görev almasının bir diğer örneğidir. Orman Koruma Genel Komutanlığı’nın faaliyette olduğu sürenin kısa olması ve lağvedilmesinden bu yana uzun zaman geçmesi, hakkında oluşabilecek literatürün sınırlarını da belirlemiştir. Bu teşkilatın yapısı ve faaliyetleri hakkında orman köylüleri, dönemin ormancıları ile bu birlikte yükümlü askerlik yapanlar ve muvazzaf görevlilerin hafızasından elde edilebilecek bilgiler de yazılı metinlerde yok denecek kadar azdır, birkaç cümleyi geçmeyen örneklerden ibarettir. Cumhuriyet Arşivi’nde bulunan çok az sayıda tasnif edilmiş belge de komutan ataması, satın alma ve ormanla ilgili kanuna dair verilerin ötesine geçmemektedir. Yalnız, Milli Savunma Bakanlığı arşivinde 1945’te lağvedilen bu birliğe ait tasnif edilmemiş klasörlerde bazı evrak bulunmaktadır. Evrakın bulunduğu beş klasör içinde yaptığımız incelemede bunların, askerlik şubelerinden gelen yükümlü askerlerin şahsi dosyalarını, Genelkurmay ve Orman Koruma Genel Komutanlığı karargâhından gelen emirleri, disiplin ve teftiş raporlarını, komutanlığa bağlı kıtaların ülke içerisinde konuşlandığı yerleri gösteren krokileri ve az sayıda orman suçu niteliğindeki vaka zabıtlarını içerdiği anlaşılmıştır.² Makalemizde klasörlerin tasnif edilmemiş olmasından dolayı referanslarda bu birliğe ait belgelere genel bir adlandırma ve atıf yapılmıştır. Ayrıca mevcut belgelerin kullanımında gizlilik ve kişisel verilerle ilgili kanun gereği bazı kısıtlamalara dikkat edilmiş, bundan dolayı sınırlı sayıda örneklendirme yapılabilmektedir. Sosyal bilimlerin farklı disiplinleri açısından ele alınabilecek kurumsal bir yapı ve

¹ Bu konuda yapılan yenilikler ve dönemin ormancılık anlayışı için Bkz. Mazhar Diker, *Türkiye’de Ormancılık*, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1947.

² MSB Arşivi, Orman Genel Komutanlığı Lağvedilmiş Birlik Klasörleri (6 Klasör-1-25 Dosya)

işlevi olmasına rağmen bu teşkilat hakkında herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. Bu durum kolluk kuvvetlerinin tarihsel süreçteki tecrübelerinin kayda değer araştırmaların konusu olmamasıyla da doğrudan alakalıdır. Mevcut az sayıdaki araştırma ise daha çok polis ve jandarma gibi genel kollukla ilgilidir. Orman idaresi ve ormancılık tarihini ilgilendiren çalışmalarda da bu birlik hakkında yalnız kanuna atfen verilmiş bilgi bulunmakta olup bu anlamda doğrudan orman kolluğu tarihini ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Yukarıda yapılan tespitler ve verilen bilgiler çerçevesinde hazırlanan bu makalenin amacı literatürde pek bilinmeyen Orman Koruma Genel Komutanlığı'nın kuruluş, teşkilatlanma, işlev ve lağvedilme sürecini ortaya koyarak kamu düzeni, güvenlik, askeri statülü kolluk tecrübesi ve kolluk tarihine katkı sağlamaktır. Makale, orman korumasında askeri teşkilata duyulan ihtiyacın nedenleri, ilgili kanunlar, teşkilatın sivil alanı ilgilendiren yapılanması ve faaliyeti üzerine içerikle şekillenecektir. Teşkilatın askeri yapısı ve özellikleri doğrudan bu makalenin amacıyla ilişkili olmadığı için yazının esas odak noktasını hakkında pek az bilgi bulunan ordunun kamu idaresinde kolluk gücü olarak kullanıldığı bir teşkilat örneğinin tarihçesi oluşturmuştur. Ayrıca bu teşkilatın kurulması öncesindeki orman koruma tecrübesi ve lağvedilmesi sonrasındaki tarihsel sürece kısmen yer verilmiş ve atıfta bulunulmuştur. Makale esas olarak bir idare tarihi araştırması olsa da diğer disiplinlerin imkânlarından yararlanmayı hedeflemiştir.

Orman Muhafazasına Dair Kolluk Faaliyetlerinin Kurumsallaşması

Kolluk, kamu düzenini sağlayan, koruyan, düzenin bozulduğu durumlara müdahil olan idari faaliyetler ve bu faaliyetleri yerine getiren görevliler için kullanılan bir kavramdır. Kolluk hizmetleri ve kuvvetleriyle ilgili tanımlar genel kolluk ve özel kolluk kavramları içerisinde anlam bulmuşlardır. Bu kavramlar altında idari, adli kolluk gibi ayrımlar bulunmaktadır. İdari kolluk da kendi içinde genel idari-özel idari kolluk gibi ayrımlarla tanımlanır. Bu kavramlar altında ele alınabilecek kurumları birbirinden kesin olarak ayırmak her zaman kolay olmamaktadır. Dahası özel yasalarla düzenlenmiş genel idari kolluğun uzmanlaşmış branşları özel kolluk statüsüne girmezler (Gözübüyük ve Tan, 2010: 752-759; Tekinsoy, 2018: 479-481). Günümüzde Orman Muhafaza Memuru adıyla anılan orman kolluğu ise özel kolluk niteliğindedir. Ormanların korunması ile ilgili olarak kuruluş, çalışma usul ve esasları Orman Genel Müdürlüğü'nce belirlenen orman muhafaza memurluğu, 31/8/1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanunu'nda tanımlanan suçların işlenmesinin önlenmesi veya işlenen suçlarla ilgili olarak başlatılan soruşturmadaki görevleri kapsamında kolluk görevi yapan ekiplere verilen addır (Resmî Gazete, Orman Muhafaza Memurlarının Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 2019: 30915).

Oldukça geniş bir kapsamda ele alınabilecek olan kolluk kavramı ve düşüncesi, tarihsel süreç içinde devlet-toplum, kamu düzeni ve güvenliği gibi zaman içinde farklı anlamlar kazanan konularda ihtiyaç ve gelişmelere paralel değişim yaşamıştır (Özgür, 2019: 32-44). Bu değişimin belirgin bir şekilde görüldüğü Türk modernleşmesi sürecinde geleneksel devlet anlayışı ve bürokratik yapılar Avrupa'daki benzerlerini referans almıştır.³ Avrupa merkezli modern devlet örgütlenmesi savunma alanını dış güvenlik olarak askeri bir hizmet, asayiş ve emniyeti ilgilendiren konuları ise iç güvenlik örgütlenmesi içinde sivil hizmet olarak ayırmıştır. Modern kolluk düşüncesi modernleşme öncesinde büyük çoğunluğu orduyla ilişkili kolluk kurumları yerine ordudan bağımsız sivil kurumların doğuşunu hazırlamış ve bu yönde örnekler ortaya çıkmaya başlamıştır (Özgür, 2019: 2-3; Ergut, 2012: 35). Sivil bir kolluk gücü olarak Polis teşkilatı bunun en açık örneğidir.⁴ Jandarma ise ilk örneklerinin görülmeye başlamasından itibaren asker-sivil ikili bir kimlik tecrübesi yaşamış, bu ikiliğin kamu idaresi açısından yarattığı sorunlar teşkilatın kuruluşundan günümüze yaklaşık iki yüz yıldır tartışma konusu olmuş, bu tartışmalar çerçevesinde *tevhidî zabıta* (zabitanın birleştirilmesi) kavramı doğmuştur.⁵ Benzer şekilde ordu bünyesinde doğan merkezi istihbarat kurumlarının ordudan ayrı sivil bir niteliğe sahip olması da belirli bir süreç dâhilinde meydana

³ Bkz. Carter V.Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

⁴ Bkz. Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis*, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2012.

⁵ Bkz. *Birinci İdareciler Kongresi, 20 Ocak 1947-31 Ocak 1947, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1947*; Erdem Özgür, *age*.

gelmiştir.⁶ Gümrük Muhafaza gibi özel kolluk kurumlarının yapması gereken işler belirli bir süre orduyla bağlantılı unsurlar tarafından yürütülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde kolluğun sivilleşmesi yönündeki modern kurumsallaşma ağır işlemiş, 19. Yüzyılda atılan adımlara rağmen askeri birliklerin kolluk görevlerinde kullanılışı Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Tarihsel sürece bakıldığında kolluk görevleri bakımından karşılaşılan sorunlar ve ihtiyaçlar kurumsal kimliği ve personel sayısı itibarıyla hazır kuvvet durumundaki orduya dayalı teşkilatlanmayla giderilmeye çalışılmıştır. Bu tercihte hazineye binecek yükün yanı sıra teşkilatlanmada ve sorumluluk verilmesi düşünülen alanlarda kurumsal altyapı eksikliği, çalışma zorluğu ve uygun personel bulma kaygısının etkisinden bahsedilebilir. Bu açıdan bakıldığında yasalarda genel kolluk olarak tanımlanan ve yakın zamanda askeri statüsü kaldırılmasına rağmen askeri nitelikleri devam eden jandarma teşkilatının durumu geçen yüzyıldaki tercihlerin bir bakıma geçerliliğini hala yitirmediğini göstermektedir. Jandarma teşkilatının uzun zamandır profesyonel meslek mensupluğu yönünde değiştirilmek istenmesine rağmen personel kaynağının bir kısmını hala yükümlü askerlerin oluşturması bunun örneklerindedir. Bu tercihin yapılmasının arka planında hazine yükü gibi gerekçelerden ziyade jandarmanın kamu idaresi içinde barındırdığı kurumsal kültürün izleri de aranmalıdır.

Modern orman idaresi açısından bünyesinde bulunması gereken ideal kolluk teşkilatının bir anda ortaya çıkması ve kurumsallaşması mümkün değildi. Ormancılık faaliyetlerinin yürütülebilmesi her şeyden önce tespit edilmiş orman alanlarının güvenliğinin sağlanmasıyla mümkün olabilirdi. Bundan dolayı güvenlik bağlamında orman koruması işlerinde orman idaresine bağlı görevlilerin yanı sıra jandarma ve ordu birlikleri doğrudan askeri bir yapı olarak olmasa da orman idaresine yardımcı olmuşlardır. Günümüzdeki orman muhafaza memurlarının yaptığı hizmetler, bu işler için nicelik ve nitelik açısından yeterli insan kaynağı ve kurumsallaşmanın olmadığı dönemlerde hazır güç olarak bulunan jandarma ve ordunun kullanılmasıyla yerine getirilmiştir. Orman bekçiliği, koruculuğu, memurluğu gibi kadrolarda çalışan görevliler bulunmasına rağmen insan kaynağı, çalışma disiplini ve teşkilatlanmanın yetersizliği askeri koruma teşkilatı kurulmasının gerekçelerinden olmuştur. Askeri orman koruma teşkilatının kurulduğu dönemde kolluk kuvvetlerinin bütünü için genel ifade olarak zabıta kavramının kullanımı yaygındı. Bu teşkilat için çıkarılan kanunda zabıta ve kolluk kavramı geçmemiş; askeri niteliği belirtilirken, zabıta statüsünü belirten bir maddeye yer verilmemiştir; fakat buldukları yerlerde karşılaşılabilecekleri emniyet işlerinden dolayı Dâhiliye Vekâletinden emir alacakları belirtilmiştir. Görev itibarıyla da yasalarda özel kolluk olarak sayılan orman muhafaza memurlarına verilen görevleri yapmışlardır. Teşkilatın savunma ile ilgili askeri görevleri seferberlik haline bırakılmıştır (Resmî Gazete, Orman Koruma Teşkilat Kanunu 1937: 8032-8033).

Orman ve ormancılıkla ilgili kurulan askeri kurumlara diğer ülkelerde de rastlanmaktadır. Bunların ilk örneklerinden birisi Kanada Ormancılık Birlikleridir (*Canadian Forestry Corps*). 1916 yılında kurulan bu birliklerin amacı, Birinci Dünya Savaşı cephelerindeki tahkimatlarda kullanılan odun ve kütüklerin temin edilmesidir. Kanada'dan İngiltere'ye getirilen birlikler ağaçların kesilmesi, tahkimatta kullanıma hazır hale getirilmesi ve cepheye sevki gibi vazifeleri yerine getirmişlerdir.⁷ Bunların personelinin bir kısmı muharip görevlerde bulunamayacak şekilde yaralanan askerlerdi. Bu birlikler 1920 yılında dağıtılmalarına karşın İkinci Dünya Savaşında yeniden teşkil edilerek 1940-1945 yıllarında kullanılmışlardır. Yirmi bölük civarında personele sahip bu birlikler İkinci Dünya Savaşında nehir geçiş harekâtlarında köprü inşası başta olmak üzere Müttefik Birliklerinin odun ihtiyacının karşılanmasında görev almışlardır (Stacey, 1948: 320-321). Buradan da anlaşılacağı üzere bu birlikler orman muhafazasıyla değil ormanların askeri amaçla kullanımıyla ilgiliydi.

Bazı ülkelerde kolluk niteliğine sahip askeri birliklerin de olduğu görülmektedir. Örneğin Rusya İmparatorluğu'nda, 1839 yılında askeri yapılanma esas alınarak Orman Birlikleri (*Korpus Pesniçih -Kopnyec лесничих*) kurulmuş ve yapının askeri kanadı ordu, sivil kanadı da Maliye Bakanlığı'na bağlı Orman Müdürlüğü tarafından üstlenilmiştir. Çıkarılan ilgili kanunda belirtildiği üzere birlik yarı askeri biçimde teşkil edilmiştir (Teplyakov vd., 1998: 7-10). Bir diğer örnek ise İtalya'da 1822 yılında teşkil edilen Devlet Ormancılık Birlikleridir (*Corpo forestale dello Stato*). Ormanlık alanlarda doğanın korunması ve asayişin sağlanmasından sorumlu olan bu teşkilat, askeri yapıda bir kolluk teşkilatı olarak kurulmuştur. 2016 yılına kadar Tarım Bakanlığı bünyesinde faaliyet yürüten yapı, piyade tüfeği ve tabanca gibi hafif silahlarla donatılmıştır. 2016 yılı itibarıyla

⁶ Bkz. *Türk İstihbarat Tarihi*, Editörler: İ. Hakkı Demircioğlu-Ahmet Özcan-Yücel Yiğit-Namık Çençen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Brid, C.W. and J.B. Davies, *The Canadian Forestry Corps: Inception, Development and Achievement*, London: H.M.Stationary Office, 1919.

lağvedilerek görevleri İtalyan Jandarması içerisinde mevcudu yaklaşık 5.500 olan Ormancılık, çevre ve tarımda birimi komutanlığı (*Comando unità forestali, ambientali e agroalimentari*) tarafından üstlenilmiştir (isprambiente.gov.it, 2023).

Orduların muhafaza maksatlı birlikleri ve ormanlarının askeri amaçlı kullanımının yanı sıra Türkiye örneğinde orduya yüklenen misyon milli savunma ve orman ilişkisini karşılıklı hale getirmiştir. Ormancılık, ormanı korumak, çoğaltmak, sevdirmek, harp endüstrisi merkezleri ve stratejik bakımdan önemi bulunan yol ve mevkilerin ağaçlandırılmasını sağlamakla yükümlüdür. Orduya ise ormanın korunmasında, özellikle yangınla mücadelede yardım etmek, askeri bölgelerde ağaçlandırma yaparak halka örnek olmak, kışlalarda ağaç ve ormancılık hakkında bilgi vermek ve orman sevgisini aşılacak gibi sorumluluklar yüklenmiştir. Orman Genel Müdürlüğü askerlik hizmetinde bulunanlara ağaç sevgisi ve orman bilincini yerleştirmek için yayınlar yapmıştır (Diker, 1947: 122).

Askeri Kolluk Teşkilatı İçin Meclis'e Sunulan Kanun Layihası

6 Ocak 1937'de ormanların korunması konusunda askeri teşkilat kurulmasının gerekçesi meclise arz edilen bir layiha ile açıklanmıştır. Layihada uzun yıllar ormanların ihmal edildiği, sağlam ormanlık alanlarının ulaşım olmamasından dolayı korunmuş olduğu, insanların ulaşabildiği yerlerde ise ya hiç orman kalmadığı veya tahrip edildiği tespitleri yapılmış, ormanın bir ülke için gereken önemi zirai, insani ve ekonomik açılarından ortaya konulmuştur. Yine bu layihada orman varlığının mevcut halinin korunması, tahrip edilen alanların düzenlenmesi için disiplinli bir teşkilata ihtiyaç olduğu vurgulanmış, mevcut görevlilerin koruma sağlayacak sayı ve nitelikte olmadığı, bu durumun üstesinden ancak askeri bir teşkilatın gelebileceği belirtilmişti. Halkın askeri kurumlara karşı saygı ve güven hissine atıfta bulunularak orman kaçakçılığı ve suçlarının azaltacağı düşüncesi de dikkat çeken gerekçeler arasındaydı. Bu düşünce askerin bu işe sevk edilmesinin ormanlardaki çalışmaları kolaylaştıracağı gibi orman meselesinin devlet tarafından ne derece ciddiye alındığını ve ormanların sahihsiz olmadığını içeriyordu (TBMMZC, 1937: 1-2). O yıllarda Gümrük muhafazası gibi özel kolluk hizmeti askeri statülü bir birlik tarafından yürütülmekteydi. Gümrük muhafazasının askeri bir teşkilat tarafından yürütülmesi orman korumasının da ilgili bakanlığa bağlı askeri bir teşkilat tarafından yürütülmesi için iyi bir referanstı. (Cumhuriyet Gazetesi, 1935: 1) Genel hatlarıyla bu düşüncelere dayanılarak sunulan kanun layihasında, arzu edilen teşkilatın tüm yetkileri bir merkezde toplayacak ve denetim sağlayabilecek Orman Koruma Genel Komutanlığı adıyla kurulması teklif edilmişti (Ulus Gazetesi, 1937: 2; Akşam Gazetesi, 1937: 2).

Orman Koruma Genel Komutanlığı kurulmadan önce bir orman muhafaza memuruna düşen alan kontrol edilemeyecek kadar genişti. Orman muhafaza memuru sorumlu olduğu alana hâkim olamıyor, orman suç ve kaçakçılığını engelleyemiyordu. Uzun süredir bu soruna çözüm arayan hükümet, askeri bir teşkilatın güvenliğini sağlanmasının yanında ormanlarla ilgili yangınların önlenmesi, yeni orman alanları oluşturulması ve ülkenin ağaçlandırılmasına katkı sağlayacağı inancındaydı (Cumhuriyet, 1936: 3). Askeri bir teşkilatın kurulması teklifinde asker ve sivil personelin iş disiplini arasında fark olduğu, askeri disiplin ve ceza kanunlarının katı olmasının da askerlerin işlerine yansıdığı argümanı gerekçeyi desteklemek için kullanılmıştı (Ulus, 1936: 2). Layihanın içeriğinin hazır insan kaynağı ve gücü olarak görülen Ordunun ihtiyaç duyulan alanlarda geçici bir biçimde bu özelliğinden yararlanma düşüncesi dışında derin bir arka planı bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu ve buna benzer gerekçelerle birçok alanda sivillerin yapması gereken işlerin orduya verildiğine dair birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin, ziraat eğitimiyle ilgili bir uzmanın “bu kadar genç erkeği toplu bir halde başka yerde bulamayız, bundan dolayı askerlikleri sırasında gençlere ziraat eğitimi verilmeli” şeklindeki düşüncesi devletin birçok aksayan işinde faydacılığı gözettiğini gösteriyordu (Bora, 1945: 3). Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin sadece güvenlik alanında değil her tür bürokratik alanda da başat aktörü olarak beliren Türk Silahlı Kuvvetleri ve Ordusunun ormanların korunmasında da değerlendirilmesi pratik ve pragmatik bir çözüm olmanın ötesinde bir geleneğin de yansıması olarak değerlendirilebilir.

Hükümetin askeri orman koruma teşkilatı kurulması yönündeki kanun teklifinde sunduğu gerekçeler bu kuruma neden ihtiyaç duyulduğuna dair yukarıdaki tespitlerimizle örtüşmektedir. Gerekçeler arasında meslek memuru istihdamının doğuracağı mali yükten bahsedilmemiştir, fakat profesyonel memurla yükümlü asker hizmetinin maliyetinin aynı olmayacağı aşikârdır. Tarihsel süreçte mali endişelerden kaynaklı erteleme ve tedricen geçişin yaşandığı birçok bürokratik kurumsallaşma örneği görülmüştür. Örneğin jandarma teşkilatının kuruluşunda da bu endişe yaşanmış, jandarma kuruluşu için 1839 yılında karar alınmasına rağmen süreç başlamadan ertelenmiş, kısa süre sonra zaptiye adıyla mevcut imkânlarla göre teşkil edilen ve ancak belirli aralıklarla yapılan düzenlemeler sonucunda kurumsallaşması belirginleşen bir teşkilat kurulabilmişti (Özcan, 2013: 190).

Askeri Orman Koruma Teşkilatı'nın modern kolluk yaklaşımlarından hangisiyle uyumlu olduğu gibi bir soru karşısında bu kuruma kuruluş gerekçesi ve işleyiş sürecinden bakıldığında net bir cevap vermek mümkün değildir. Modern kolluk yaklaşımlarını Anglo-Sakson ve Kıta Avrupası anlayışına dayalı uygulamalar olarak ele aldığımızda Türkiye'deki kolluk pratiklerinin bu yaklaşımlara benzerliklerinin yanı sıra kendine özgü yapı ve anlayışa da sahip olduğunu söyleyebiliriz. Anglo-Sakson kolluk yaklaşımı kolluğu güvenlik hizmeti sunan aygıt olarak ele alırken, Kıta Avrupası anlayışı kolluğun "devlet koruyucusu" niteliğini öne çıkarmıştır. Bundan kaynaklı olarak da güvenliği hizmetten ziyade zora dayanan bir güç olarak görmüştür (Özgür, 2019: 38; Ergut, 2012: 41). Bu bağlamda Askeri Koruma Teşkilatı'nın modern kolluk yaklaşımlarından hangisiyle uyumlu olduğu açık olmakla birlikte ormanların devletin toprağı gibi bir egemenlik alanı olarak değerlendirilerek bu alandaki etkinliğinin muhafazası fikri Kıta Avrupası anlayışına yakınlaşmaktadır. Ancak orman muhafazasında askeri bir teşkilat kurulması için kanun teklifinde bulunanlar askerin ormanları korumasının yanı sıra orman alanlarının gelişimine katkıda bulunacakları düşüncesindeydiler. Bu ise farklı bir hizmet alanıydı. Bu durumda Kıta Avrupası'nın zora dayanan kolluk anlayışından farklı bir bakış olduğu, koruma hizmeti dışında dolaylı bir fayda beklendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Orman Koruma Askeri Teşkilatı'nın halkın orman konusunda bilinçlendirilmesine dönük bazı faaliyetleri koruma hizmetiyle paralel yürütülmüştür. Halkı orman konusunda aydınlatmak için afişler asılması ve konferanslar düzenlenmiş olması da bu hizmetlere dâhil edilebilir. Bunun için mülki idareyle iş birliği yönünde emirler yayımlanmıştır.⁸ Dolayısıyla mevcut kolluk sisteminde Batıdaki her iki yaklaşımın izlerinin yanı sıra Türkiye'nin kendi siyasal ve toplumsal yapısından kaynaklı bir özgünlük görünmektedir.

Askeri koruma teşkilatı için sunulan layihada dikkat çeken gerekçelerden biri de halkın askere karşı duyduğu saygı ve güven gibi soyut kavramlar üzerinden şekillenmiştir. Saygı ve güven kavramlarıyla ifade edilen değer atfı doğrudan kurumsal işleyiş ve hizmetlerin yerine getirilmesiyle ilgili bir gerekçe değildir. Sivil ile asker arasında güven konusundaki derecelendirmede asker lehine ortaya çıkan farkın toplumsal kökenleri ayrı bir araştırma konusudur. Bu anlamda dönemi itibarıyla halkın askere duyduğu güvenin de ikna edici bir gerekçe olarak sunulmasında kısa zaman önce kazanılan Milli Mücadele, askerlik hizmetinin zorunlu olmasından kaynaklı olarak toplumun her kesiminin orduyla bir şekilde ilişkili olması, inanç ve kültürel değerlerin etkisinin olduğu iddia edilebilir.⁹ Bunun için sivil muhafaza memurundan ziyade askere duyulan sevgi, güven ve saygının oluşturduğu sempatinin orman alanlarında karşılaşılabilecek suçları azaltma potansiyeli bulunduğu düşünülmüş olmalıdır; fakat askerle kışla dışında gündelik hayatta gözetleyen, denetleyen ve müdahale eden olarak muhataplığın askere karşı duyulan sempatiyi ne şekilde etkileyebileceği düşünülmemiştir. Türkiye'de Ordu-Siyaset ilişkisi üzerine genel kabul tek parti döneminde ordunun siyasetin dışında tutulduğu üzerinedir; fakat esas vazifesi savunma doktrini çerçevesinde belirlenmiş olan ordunun sivil hizmet alanlarında varlık göstermesi onun aktüel siyasi tartışmaların içine dolaylı olarak girmesinin nedenlerindedir. Siyasal alanın demokratik pratiklere bile imkân sunmadığı bir dönemde ordu-toplum-siyaset ilişkisinin kamuoyundaki tartışmalarda açıkça yer alması beklenemezdi, fakat ordunun halk ile kolluk işleri dâhilinde doğrudan doğruya karşılaşmasının etkileri sonraki yıllardaki sorunların kaynakları arasında aranabilir.

Askeri Orman Koruma Teşkilat Kanunu

Kanun görüşmelerinin gerçekleşmesi için gereken işlemler bittiğinde Mecliste, 26.04.1937 tarihinde '*Askeri orman koruma teşkilatı hakkında kanun layihası ve Ziraat, Milli Müdafaa ve Bütçe encümenleri mazbataları*' başlığı altında müzakerelere başlandı. Milli Müdafaa komisyonundan Şükrü Koçak layihanın hızlı bir şekilde görüşülmesi talebinde bulundu. Layiha, 08.02.1937 tarihinde kabul edilen Orman Kanunu'yla birlikte sunulmasına rağmen kış tatilinden dolayı müzakere edilmeden komisyonlarda kalmıştı. Hızlı görüşülme talebinin esas nedeni yeni celp döneminde askere alınacaklardan Orman Koruma Teşkilatı için duyulan asker ihtiyacının karşılanabilmesiydi. Talep kabul edildi ve oylamaya sunulan kanun onaylanarak Meclisten geçti. Kurulacak teşkilat ise Orman Koruma Genel Komutanlığı adını alacaktı.

⁸ Genel Komutanlık tarafından gönderilen "*Koruma işlerinde beceriklilik*" konulu bir belgede bu durum açıkça belirtilmiştir. 6 Kanun-ı Sani, 1940. Sayı 2982/60150. MSB Arşivi Orman Koruma Genel Komutanlığı Lağvedilmiş Birlik Klasörleri.

⁹ Layihada kullanılan orduya güven duygusunun yakın zamanda dahi ordunun diğer devlet kurumları ve meslek gruplarına göre önceliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de orduya güvenin ele alındığı bir araştırma için bkz. Cahit Pehlivan, *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Güvenirliği Üzerine Bir Araştırma ve Ordu Millet Geleneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Büyükölük olarak tümen seviyesinde askeri bir birlik olan Orman Koruma Genel Komutanlığı ölke savunması, askeri talim ve terbiyeye ilişkin konular ile seferberlik durumunda Genelkurmay'a bağlı kalacaktı. Subay, askeri memur, erat gibi personel işleri ve silah ikmalinden Milli Müdafaa Vekâleti sorumluydu. Koruma kıtaları, kargâhın teşkili ve kadro ihtiyacı gibi konularda Milli Müdafaa ve Ziraat Vekâleti ortak hareket edeceklerdi. Teşkilatın çalışması konusunda Genelkurmayın da fikri alınacaktı. Bazı görevlerin ifası esnasında Dâhiliye Vekâleti ile de ilişkisi olacak teşkilat, orman koruma işlerini Ziraat Vekâleti'ne bağlı olarak yürütecekti. Bu teşkilatta görev alacak rütbeli askerlerin ordu mensubu olarak bağlantıları devam edecek, görev süreleri bitince Milli Müdafaa Vekâleti emrine geri döneceklerdi. Askeri personelin sicilleri Ordu Sicil Talimatnamesi'ne göre Orman Koruma Genel Komutanlığı'nca, genel komutanın sicili de Ziraat Vekâleti tarafından tutulup bir kopyası Milli Müdafaa Vekâleti'ne gönderilecekti. Teşkilatta görevli subay, gedikli erbaş gibi askeri personelin maaş, terfi, istifa ve emeklilikleri ordu muvazzafları ile aynıydı. Muvazzaf, erbaş, onbaşı ve erlerin maaş ve tahsisatları Orman Umum Müdürlüğü'nün sorumluluğunda olacaktı. Teşkilatta görev alacak askeri personelin kıyafetleri ise Milli Müdafaa Vekâletinin görüşü alınarak Ziraat Vekâletince düzenlenip İcra Vekilleri heyeti tarafından onaylanan bir kararnameyle belirlenmiş ve uygulanmıştır (Resmî Gazete, Orman Koruma Teşekkülleri İçin Tespit Edilen Kıyafet Kararnamesi 1938: 9903; BCA, 30-18-1-2 Kararlar Dairesi Başkanlığı, 83\40\02). Orman Koruma Kıtalarına alınacak erat her sene askerlik yoklamasında ihtiyaca göre uygun askerlik şubeleri tarafından gönderilecekti. Teşkilata alınacak erat, kötü tanınmamak, ağır hapis, namus suçlarını işlememiş olmak, silahlı hizmet yapabilir olmak ve hizmet edeceği bölge halkından olmamak gibi şartlara haiz olacaktı. Bu şartları sağlayan eratin en az üçte birinin okuma yazma bilmesi de beklentiler arasındaydı. Belirlenen şartlar kolluk hizmetlerini yürüten diğerkurumlara alınacak personel için de genel olarak aranılan özelliklerdi.

İhtiyaç duyulan asker sayısının her celp döneminden üç ay önce Milli Müdafaa Vekâlet'ine bildirilmesi gerekiyordu. Askerlik süresi jandarmada olduğu gibi Orman Koruma Teşkilatı erati için de 2,5 yıldır. Belirli talimğâhlarda altı aylık eğitime tabi tutulan askerlerin, ormancılık mesleğiyle ilgili eğitimleri Ziraat Vekâleti tarafından belirlenecek programa göre olacaktı. Nitekim talimğâhlarda ormancılık mesleğine yönelik dersler açılmıştır. Kanunun on üçüncü maddesi askeri rütbe terfi, on dördüncü maddesi ise fiili askerlik hizmetini bitirenlerden orman teşkilatına katılmak isteyenler için kadronun uygunluğu ve ehliyetlerine göre işe alınma konusunda açık kapı bırakmıştı (Resmî Gazete, Orman Koruma Teşkilât Kanununun 3490 Sayılı Kanun'la Değiştirilen 14'üncü Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun 1942: 3472; Resmî Gazete, Orman Koruma Teşkilât Kanununun 14 üncü maddesini değiştiren kanun 1938: 10250-10251; Ulus, 1938: 8). Bu durum hem fiili askerlik hizmetini yerine getirirken askeri rütbe terfi hem de geleceğe dönük istihdam yaratılmasıyla birlikte hizmetlerin hakkıyla yapılmasını teşvik edecek bir yöntemin benimsenmiş olduğunu gösteriyor. Böylece belirli oranda mesleki tecrübe kazanmış personel kurumsal yapı içinde tutulabilirdi. Bu şekilde bir istihdam etme biçimi 25/06/1924 tarihli "*Devlet Ormanlarının Muhafazasında İstihdam Edilmek Üzere Alınacak Efrad-ı Mükellefenin Suret-i Tefrik ve İstihdamlarını Mübeyyin Talimatname*"nin altıncı maddesiyle benzerlik göstermektedir. Bu maddeye göre askerlik hizmetini bitirenler arasından istekli ve mesleki yeterliliği olanlar dışarıdan alınacaklara göre öncelikli olarak tercih edilecekti. Yayımlanış tarihi itibarıyla on üç yıl fark olan bu maddelerden anlaşılan sivil orman muhafaza memurluğu için aranılan vasıflarda yeterince insan bulunamıyordu. Böylece askerlik hizmeti olarak orman muhafazasında bulunanların meslek memurluğunu tercih etmeleri teşvik edilerek profesyonel memur ihtiyacını karşılamak için bir çözüm aranmıştır. 1924'teki talimatnamenin orman muhafazasında görevlendirilecek erleri ikinci sınıf orman memuru olarak tanımlamıştı. Bunların yukarıda belirtildiği üzere askerlik hizmeti sonrasında meslekte kalmak istemeleri durumunda birinci sınıf orman muhafaza memuru sıfatıyla sivil memur olabilmelerinin önü açılmıştır. Bu şekilde bir istihdam esasında personel seçimi öncesinde yeterliliğin, gözlemlenerek değerlendirilmeye imkân sunmuştur.

Orman koruma kıtalarının silah ve cephaneye talepleri Milli Müdafaa Vekâletince, diğerteçhizat, malzeme Orman Umum Müdürlüğüncel, Milli Müdafaa Vekâletinin temin ettiği silah ve cephanelerin nakil masrafları da Orman Umum Müdürlüğü bütçesinden karşılanacaktı. Orman koruma kıtalarının olduğu bölgelerde Orman Kanunu'nda Bekçi ve Bekçibaşılara tanımlanmış görevler varsa bunların Orman Koruma Teşkilatıyla ilgili ilişkileri bir nizamname ile tespit edilerek doğabilecek yetki kargaşası önlenmiş olacaktı. Koruma teşkilatında görevli askerlerin personel hizmet ve görevlerinden dolayı suç işlemeleri durumunda Askeri Muhakeme Usulü Kanunuyla Askeri Ceza Kanunu'na göre soruşturma ve yargılamaları yapılacaktı. Kurulması kararlaştırılan Askeri Orman Koruma Teşkilatı hakkında yukarıda belirtilen esasları içeren kanun Meclis'te yapılan oylamada kabul edildi (TBMMZC, 1937: 113-122; Resmî Gazete, Orman Koruma Teşkilat Kanunu 1937: 8032-8033).

Askeri Orman Koruma Teşkilatı'nın İşleyişi

Nisan 1937'de kabul edilen kanunun haziran ayında uygulanabilirliği üzerine planlanan programa göre Ziraat Vekâleti hazırlıklara başladı. Hızlı ve ciddi bir şekilde faaliyete geçen Ziraat Vekâleti, kanunun çıktığı dönem itibarıyla sekiz milyon hektar alana sahip devlet ormanlarının arzu edildiği gibi korunabilmesi için her bin hektara bir kişi düşecek kadroya gerek olduğunu tespit etmişti. Bu sayı kurulacak teşkilatın en az sekiz bin kişilik bir kuvvetten oluşması gerektiği anlamına geliyordu; fakat böylesi büyük bir kuvvetin hemen teşkilatlanması, kadro istihdamı yönünden ve özellikle maddi açıdan mümkün görünmüyordu. Bundan dolayı teşkilatın yavaş yavaş örgütlenmesi, azami üç sene içerisinde istenilen duruma gelmesi ve ilk sene için 3.500 kişilik bir kadroya ulaşması planlandı (Akşam, 1937: 2).¹⁰ Askeri Orman Koruma Teşkilatı Kanununun haziran ayı itibarıyla tatbika geçeceği düşünüldüğünden komutanlığın teşkili için uygun binalar aranmaya başlandı (Ulus, 1937: 1). Teşkilatın kuruluş döneminde yerleştiği binalarla ilgili arşivde kayda değer bir bilgi bulunmamaktadır; fakat gazetelerde çıkan Orman Koruma Komutanlığı ile ilgili ilanlarda verilen adres Kızılay'da Konur Sokak 12 numarayı işaret etmektedir. Bu adresin işaret ettiği yer kesin olarak tespit edilememekle birlikte Mülkiyeliler Birliği'nin günümüzdeki binasının bulunduğu yer olma ihtimali yüksektir. Ayrıca 1941 tarihli yazışmalar teşkilatın Antalya'da vakıflara ait bazı camileri yasal olmayan şekilde işgal ettiği ve işgal ettiği yerleri boşaltması yönünde bilgi içermektedir. Bu durumun teşkilat için yeni tahsisli bina istenmesiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. (BCA, 139-998-10 Muamelat Genel Müdürlüğü: 30/10/0/0)

Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte bu teşkilatın faaliyete geçtiğini gösteren ilk atama Tuğgeneral Seyfi Akkoç'un komutanlığa görevlendirilmesiyle olmuştur (Akşam, 1937: 2; Cumhuriyet, 1937: 3).¹¹ Daha sonra tümgeneralliğe yükseltilen Akkoç'un komutanlığı Temmuz 1938'de sıhhi nedenlerle emekli edilmesinden dolayı uzun sürmedi; yerine Tümgeneral İbrahim Rahmi Beken atandı (BCA, 30-11-1 Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı: 123\29\16).¹² Orman Koruma teşkilatının kurumsallaşma faaliyetlerine başlanması ve ilgili tayinlerin yapılmasına rağmen hazırlıklar Eylül ayına kadar uzamıştı (Ulus, 1937: 5). Bu gecikmenin nedeni ise teşkilatın kurulmasında karşılaşılan bazı güçlüklerdi. Uygun bina bulma güçlüğü'nün yanı sıra teşkilatın kadrosunu oluşturacak askeri personel kaynağı da sorun olarak görünüyordu. Nihayetinde her celp döneminde alınacak askerlik yaşı gelen insan sayısı sınırlıydı. Bunlar da ordu bünyesindeki birlikler için ayrılacaklardı. Yeni bir birlik kurulması durumunda artacak personel ihtiyacının önceden planlanması gerekiyordu. Kadroya ilişkin güçlük, kanuna muvakkat madde eklenmesiyle aşıldı. Muvakkat maddeler teşkilata başlangıçta Ordu ve Jandarmanın talim görmüş erlerinin alınması konusundaydı. Yeni celp döneminde kadronun beşte birinin tamamlanması, daha sonra Orman Koruma Teşkilatı için talimğâhlarda eğitim gören erlerle kadro ihtiyacının giderilmesi planlandı (Ulus, 1937: 2). O yıllarda yeni celp dönemi altı ayda bir geliyordu. İlk etapta çözüm olarak askerlik şubelerinden jandarma ve gümrük muhafaza teşkilatında görevlendirilmek üzere askere alınan eratin fazlasının Askeri Orman Koruma Teşkilatı emrine verilmesi kararlaştırıldı (Resmî Gazete, Orman Koruma Teşkilat Kanunu 1937: 8032-80-33). Orman koruma hizmetini yürütecek personelin ordu ve jandarmanın eğitiminden farklı orman işlerine uygun mesleki bilgiyle donanmış olması gerekiyordu. Özel kolluk hizmeti yürütecek bu teşkilata alınacak jandarma ve gümrük muhafaza askerleri orman işleriyle ilgili bilgileri olmasa da en azından kolluk vazifesi yürütebilecek şekilde eğitim görmüşlerdi. Orman Koruma Genel Komutanlığı'nda görev yapacak asker ihtiyacının ileriki yıllarda da devam ettiği, sorunun sadece personel azlığı değil, ormancılık mesleğine uygun personel bulunması ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. (Doğu Gazetesi, 1938: 2; Akşam, 1938: 2; Ulus, 1938: 5; TBMM, 1938: 2)

¹⁰ Ayrıca Bkz; Ağustos 1938 yılının sonunda terhis edilmesi gereken bu 3.500 kişilik teşkilat birliklerinin terhisleri Teşrinisani 1938 yılının başına kadar uzatılmıştır. Alınan ilk karara göre sadece bir buçuk sene hizmet tanımlı bu birliklerin terhislerinin ertelenmesi işlerin planlandığı gibi gitmediğini göstermektedir. Orman koruma işlerinde hala bu birliklere ihtiyaç duyulmaktadır (BCA, 30-18-1-2 Kararlar Daire Başkanlığı, 82\21\09).

¹¹ Cumhuriyet Gazetesi ise bu haberin başlığını "*Orman Muhafaza Umum Kumandanlığı*" şeklinde atarak, Orman Muhafaza Umum Kumandanlığına Sivas'ta bulunan Tümgeneral Seyfi Bey'in atandığını söylemiştir. Ayrıca; Orman Koruma Genel Komutanlığına Seyfi Bey'in atamasına dair bilginin onaylandığı belgede isim "*12.nci Tüm. K. V. Tgg. Seyfettin Akkoç*" olarak geçmektedir (BCA, 30-11-1 Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 112\15\10).

¹² Ayrıca bkz. 1939 ve 1940'lı yıllarda ise komutanlığın işlerini 2. S. Askeri adli hâkim Yusuf Ziya Vardarman'ın yaptığı bilinmektedir (BCA, 30-11-1 Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 140\21\17). Bilinen bir diğer isim ise 1943 yılında kumandanlığa atanan Milli Müdafaa Vekaleti Zat İşleri Dairesi Reisi Tümgeneral Ali Rıza Urcu'dur (BCA, 30-11-1 Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 162\16\5).

Orman Koruma Teşkilatı Kanununun çıkarılması ve teşkilatın kuruluşu 1937 olsa da faal hale gelişi ve sivil orman memurlarıyla ilişkilerine dair görevler Resmî Gazetede “*Orman Koruma Kıtalarının Vazifelerine ve Orman Teşkilatıyla Münasebetlerine dair Nizamname*”nin 1939’da yayımlanmasıyla netlik kazandı. Bu nizamname Orman Koruma Genel Komutanlığı ve Orman Umum Müdürlüğü arasındaki ilişkilerin nasıl olacağı, kurumlar arası görev ve yetki sınırları ile yürütülmesine dair ayrıntıları içermektedir. Yeni nizamnameye göre Orman Umum Müdürlüğü’nün izninin olmadığı durumlarda koruma teşkilatının görev alan ve yetkileri başlıyordu. Askeri koruma teşkilatı; ormanda, izinsiz yaş, kuru fark etmeksizin ağaç kesilmesine, odun, kök ve diğer orman mahsulatı, toprak, kum, taş, toplamak gibi işlere müdahale edecekti. Ormanda maden ve taş ocağı açılması, bina, ağıl ve hayvan barınağı olarak inşaat yapılması, orman sınırı olarak belirlenmiş sınırlara dört kilometre mesafe içinde fabrika kurulmasını engelleyecekti. Kireç, kömür ve benzeri ocakların faaliyetleri, hayvan otlatılması, orman alanlarına hayvan girişi, yangına müdahale ve yangın çıkmasına neden olacak durumlar ve avlanmayı koruma teşkilatı kontrol edecekti. Nitekim bazı gazetelerde teşkilatın yangına müdahalesiyle ilgili haberlere rastlanılmaktadır. Örneğin; Orman Koruma Tabur Komutanlığı İstanbul Belediyesi İtfaiye Müdürüyle Ada çamlarının mevcut konumunu koruması ve yanmaktan korunması için birlikte belediyeye bir rapor vermişti. Bu rapora göre Adanın iki yüksek bölgesinde su depolarının yaptırılması ve bekçi sayısının artırılması talep edilmişti (Cumhuriyet, 1939: 2). Çubuklu ile Paşabahçe arasında bulunan Göztepe ormanında yangın çıkmış, yangını söndürmek için Jandarma, köylüler ve Askeri Orman Koruma Kıtaları müdahale etmişti (Vakit Gazetesi, 1940: 1-2).

Orman Koruma teşkilatının görevleri arasında kişisel ihtiyaç için kereste ve yakıt olarak kullanılacak malzemenin başkalarına satılması, ağaçlara ve bitki örtüsüne zarar verilmesinin engellenmesi ve orman idaresi tarafından konulan işaret, levha, damgaları, sınırları, direkleri korumak da vardı. Ayrıca başıboş hayvanların köy muhtarlarına veya belediyelere teslim edilmesi, talep olduğunda zabıta kuvvetlerine yardım edilmesi, kara avcılığı kanununa aykırı hareket edenlerin yakalanması jandarma veya muhtara tesliminden de sorumluları. Ormanda kesim, imalat, nakliyat, gibi işlerin yapımı izin ve ruhsata tabi olduğundan teşkilat bunlarla ilgili kontrolü de yapıyordu. Örneğin İstanbul merkezli Müstakil Orman Koruma Taburu, Beşiktaş, Topkapı, Ahırkapı gibi yerlere nöbetçiler gönderip odun satışları denetim altında tutulmuş, bu bölgelerde nöbetçiler için kulübeler yapılmıştı (Cumhuriyet, 1939: 2). Ayrıca belgelerin sahte olup olmadığını kontrol yetkisinde olan koruma teşkilatı askerleri Bursa Saidabad köyünden Ahmet isimli bir kişinin belgede yaptığı sahtekârlığı tespit etmişlerdi. Ahmet, Orman İdaresinden aldığı ruhsat tezkerelerinin koli yerlerine sahte bir damga vurarak kendi arzu ettiği şekilde (örneğin 400 rakamının sonuna bir sıfır daha ekleyerek 4000 veya 700 rakamının soluna (1) ekleyerek onu 1700 yaparak) şehre odun göndermiş olmaktan Adliyeye sevk edilmiş, Ahmet ile 5 kişi daha zanlı olmuştu. Yapılan incelemelerde birçok ruhsat makbuzunun da sahte damgalı olduğu anlaşılan bu vakanın ortaya çıkarılışı olay mahallinde görevli nöbetçi askerin belgeleri dikkatli kontrol etmesi sayesinde olmuştu (Cumhuriyet, 1939: 5).

Askeri teşkilat ile sivil orman teşkilatı arasındaki görev, yetki ve diğer ilişkiler de bu nizamname ile belirgin hale getirildi. Nizamnameye göre orman yöneticileri gerekli durumlarda askeri teşkilatın önlem almasını soruşturma yapmasını talep edebilirlerdi. Her iki teşkilatın üst amirleri görevleriyle alakalı konularda birbiriyle müzakere edeceklerdi. Orman koruma kıtalarının zabıt varakaları belirli usullere bağlı olarak tutulacaktı. Vukuat raporları orman bölge şefine verilecekti. Er ve postabaşılar yangın ihtimalini orman memurluğuna, koruma komutanlığına, köy muhtarına, jandarma birimlerine veya mülki amirlere bildirecekti. Ziraat Vekâleti ve Orman Umum Müdürlüğü tarafından atanan müfettişler denetledikleri bölgeleri koruma açısından da teftiş ve koruma kıtası komutanından sözlü bilgi almaya yetkili kılınmıştı. Nizamname hükümlerinin uygulanmasında ilgili vekâletlere sorumluluk verilmişti (Resmî Gazete, Orman Koruma Kıtalarının Vazifelerine ve Orman Teşkilât ile Münasebetlerine Dair Nizamname 1939: 12331-12332).¹³

Mevcut belge ve gazetelere yansıyan haberlere bakıldığında koruma teşkilatının alanda fiili olarak görünümü ve aktif çalışmasının bu nizamnamenin yürürlüğe girmesiyle birlikte olduğu anlaşılmaktadır. Millî Savunma Arşivi’nde bulunan belgeler de 1939 tarihinden itibaren teşkilatın işleyişini göstermektedir. Nizamname daha çok

¹³ Ayrıca bu Nizamname arşiv belgesinde “3157 sayılı kanunun 17’nci maddesine istinaden tanzim edilerek Ziraat Vekilliğinin 5\4\939 tarih ve 5948 sayılı tezkeresile teklif ve Devlet Şurasınca görülerek 22\6\939 tarih ve 8314 sayılı tezkere ile tevdi” olunmuştur. 3 Temmuz 1939 yılında İcra Vekilleri Heyetince kabul edilmiştir (BCA, 30-18-1-2 Kararlar Daire Başkanlığı, 87\62\19: 1).

sivil orman idaresiyle komutanlık idaresi arasındaki ilişkileri düzenlemiştir. Mülki idare ve kolluğun diğer unsurlarıyla ilişkiler konusundaki karşılaşılan sorunlar ve eksiklikler de zaman zaman komutanlık emirlerinde gündeme getirilmiştir. Örneğin Kurmay Başkanı Mithat Eryılmaz imzasıyla gönderilen bir yazıda bazı yerlerde mülki amirlerin teşkilatın yapısı hakkında bilgi sahibi olmadıkları belirtiliyor, bu konuda ilişkilerin iyi tutulması yönünde uyarı yapılmıştı.¹⁴ Teşkilatın kurulmasıyla birlikte bu teşkilata dâhil olan askerlerin de her sınıf sivil orman memurunun göreve başlarken sulh hâkimi önünde yapmakla yükümlü olduğu yemin şartını yerine getirmeleri isteniyordu. Bu konu Adliye ve Milli Müdafaa Vekâleti arasında anlaşmazlık doğurmuş, anlaşmazlık askerlerin iç hizmet kanununa göre zaten yemin ettikleri yönünde itirazları dikkate alınacak şekilde çözülmüştür (BCA, 30-10 Muamelat Genel Müdürlüğü 183\264\12: 6-9).

Daha önce örnek verildiği üzere askeri teşkilatın yasal olmayan şekilde vakıf binalarına yerleştiği, konuyu şikâyet olarak gündeme getiren Vakıf idaresi bu teşkilatın diğer teşkilatlardan ayrı olmadığını, askerlerin ancak seferberlik halinde böyle bir girişimde bulunmasının hukuki olduğunu dile getirmiştir. Genel Komutanlıktan bütün kıtalara yazılan bir emrin içeriği de mülki idarecilerin kurumu yeterince tanımadığı, onlarla bu yönde diyalog kurulması gerektiği şeklindedir. Buna rağmen birçok örnek daha önce belirtildiği gibi mülki idarecilerle askerlerin halkı aydınlatma konusunda iş birliği yaptığını da göstermektedir. Bu teşkilat her ne kadar tümen seviyesinde bir askeri birlik gibi görünse de bunun örgütlenme biçimi ordu tümen örgütlenmesinden farklıdır, jandarma gibi en ücra köşelerde faaliyet gösterebilecek şekilde unsurlara ayrılmıştır, dolayısıyla halkla karşı karşıya kaldığı vakalar da olmuştur.¹⁵ Teşkilatın aynı alanda farklı sorumluluk üstlenmiş olan Orman Umum Müdürlüğü birimleriyle uyumsuzluklarını gösteren kayıta rastlanmamıştır.

İhale, Bina ve Sivil Kadro Alım İşleri

Daha önce belirtildiği gibi askeri malzemeleri Milli Müdafaa Vekâleti tarafından karşılanacak olan Orman Koruma Teşkilatının sivil işleri gerektiren kurumsal ihtiyaçları Ziraat Vekâleti'nin sorumluluğundaydı. Bu ihtiyaçların giderilmesi için "Askeri artırma ve eksilme komisyonlarının teşkilatına dair olan talimnamenin 9, 10 ve 11'inci maddelerinin, 3157 sayılı kanun mucibince askeri teşekkül ve usullere göre kurulan Orman Koruma Genel Komutanlığına da teşmili, Ziraat Vekilliğinin 6\8\937 tarih ve 30125 sayılı teklifi ve Maliye Vekilliğinin 16\9\937 tarih ve 13163\174\4722 sayılı mutalaanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 20\9\937 tarihli toplantısında onaylanmıştır" (BCA, 30-18-1-2 Kararlar Daire Başkanlığı: 79\81\5). Şeklindeki mevzuata Orman Koruma Genel Komutanlığı kıtalarının ihtiyacı olarak alınacak her türlü eşyanın ihalesiyle ilgili duyuru gazetelerde yapılmış, kapalı veya açık zarf usulü ihalelerle satın alma yapılmıştır. Teşkilatı ilgilendiren bütçe desteği '3967 sayılı kanunla Maliye Vekâleti bütçesinde açılan 'Orman Müdürlüğü bütçesine yardım' faslına ayrılan 200,000 liranın, ilişik cetvelde gösterilen Orman koruma teşkilatı hizmetlerine tahsisi' şeklinde ifade edilerek Ziraat Vekâletince onaylanarak desteklenmiştir (BCA, 30-18-1-2 Kararlar Daire Başkanlığı: 94\10\13). Orman Koruma Genel Komutanlığı'nın, orman koruma kıtalarının ihtiyaçlarını ihale yoluyla karşılamasına dair birçok örnek bulunmaktadır. Yiyecek, kıyafet, kıyafetlerin dikilmesi için gereken kumaşlar, ecza ve sıhhi malzeme gibi ihtiyaçların maliyetleri ilanlarda açıkça belirtilmiştir. Genel komutanlık karargâhı birliğin dağınık yapısına rağmen bağlı kıtaların ihtiyaç durumlarına müdahalesiyle merkezi denetimi sağlamıştır.

Her türlü yiyecek, içecek, giyecek vb. gibi ihtiyacın yanı sıra bu teşkilatta çalıştırılacak sivil personel ihtiyacı da gazete ilanlarına yansımıştır. Örneğin; Orman Koruma Genel Komutanlığında çalışmak için harita ve istihkâm sınıfından emekli olmuş 150 lira ücretle görev yapacak topoğraf ve fen memuru alımı ilanı bunlardandır (Cumhuriyet, 1938: 6). Bunun gibi İstanbul, Bursa, Bolu, Ankara, Samsun, Giresun, Trabzon, Burdur, Tarsus tarafına tabur levazım müdürlüğüne hesap memurluğu işlerinde çalışmak üzere, esleha, iaşe ve emir subayı alımı için ilana çıkmıştır. İlanda Ordudan ayrılmış yüzbaşı ve teğmenlerin ikinci sınıf yedek subaylardan sıhhi ve ahlaki vasıfları uygun bulunanların ücretle veya ihtiyat subayı sıfatıyla göreve başlayabilecekleri belirtilmiştir (Ulus, 1938: 8). Orman Koruma Genel Komutanlığında istihdam edilecek kişilerde aranılan özellikler arasında

¹⁴ 20 Şubat 1940, MSB Orman Koruma Genel Komutanlığı Arşivi Lağvedilmiş Birlik Klasörleri

¹⁵ Burdur Orman Koruma Tabur Komutanı imzasıyla Çivril Takım Komutanlığına yazılan belgede teşkilat aleyhine propaganda yapıldığını, bunun önüne geçmek için menfaatperestlerin engellenmesi ve suiistimale fırsat verilmemesi yönünde emir gönderilmiştir. 25 Kanun-ı Evvel 1939, MSB Arşivi Orman Koruma Genel Komutanlığı Lağvedilmiş Birlik Klasörleri.

askeri safahatın aranması bu teşkilata askerlik mesleğinden ayrılmış kişilerin daha çabuk uyum sağlayabilecekleriyle düşüncesiyle açıklanabilir. İlanlardan biri de İstanbul Sirkeci’de Orman Koruma Teşkilatı için keşif bedeli 25814 lira 58 kuruş, ilk teminatı ise 1936 lira olan bir ambar inşaatıyla ilgilidir (Ulus, 1938: 11).

Orman Koruma Genel Komutanlığı’nın Lağvedilmesi

Orman korumasının askeri bir teşkilat tarafından yapılmasıyla ilgili gerekçe ve beklentilere bakıldığında sonuç arzu edildiği gibi olmamıştı. Mecliste başkanlığını Doktor Mazhar Germen’in yapmış olduğu toplantıda ‘Orman Umum Müdürlüğü 1944 mali yılı Bütçe Kanunu layihası ve Bütçe Encümeni mazbatası’ başlığı altında yapılan müzakerelerde Sinop Mebusu Hulusi Oruçoğlu orman koruma teşkilatının yeterli olmadığını, ormanlardaki tahribat ve suiistimalin arttığı iddiasında bulunmuştu. Oruçoğlu, koruma işini yapanların askerlik hizmetinde bulunan kişiler olarak bu sorumluluğu yerine getiremeyeceklerini, teşkilatın tamamıyla kaldırılıp bunların yerine muvazzaf orman bekçilerinin konulması gerektiğini, aksi takdirde orman işlerinin düzelmeyeceğini ifade ediyordu. Denizli Mebusu Emin Aslan Tokat, Oruçoğlu’nu destekleyen bir konuşma yapmıştı. Tokat, Orman’a ayrılan bütçenin iş karşılığının olmadığını, bu işi yapan askerlerin belki de konuya yabancı olmalarından veya başka nedenlerden dolayı beklentileri karşılamadığını ifade etmişti (TBMMZC, 1944: 31-32). Konuyla ilgili meclis görüşmeleri Cumhuriyet Gazetesi’nde ‘Meb’uslar: ‘Ormanlarda tahribat ve suiistimal eskisinden fazladır’ dediler ve Orman idaresinin varidatı ile idaresini istediler’ başlığı altında haber yapılmıştı (Cumhuriyet, 1944: 1-3). Oysa 1937’de çıkan Orman Kanunu ve öncesinde koruma hizmeti orman bekçileri ve muhafaza memurları tarafından yapılıyordu ve askeri teşkilat kurulmasının gerekçesi bunların orman alanlarının korunması için yeterli olmadıkları şeklindeydi.

1945’te Çorum Milletvekili Edip Alpsar’ın başkanlığında yapılan toplantıda askeri teşkilatın kaldırılıp Devlet Orman İşletmelerine verilmesine dair fikirler yeniden gündeme getirildi. Bu Meclis toplantısında, Orman Koruma Kuruluşunun kaldırılmasının nedenlerini Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu kısaca açıklamıştı; fakat Hatipoğlu teşkilatın kaldırılmasıyla ilgili bir yıl önce iddia edilen konulara değinmemiş, Devlet Orman İşletmeciliğindeki gelişmeye dikkat çekmişti. Hatipoğlu, 1945 yılına kadar Türkiye’de bulunmuş pek çok devlet ormanlarının hali hazırda Devlet Orman İşletmesine açılmış olduğunu ve bu ormanlarda yeni işletme idareleri, işletme alanları içerisinde merkezler kurulduğunu ve her bölgede üç ya da dört işletme bölümü oluşturulduğunu söylüyordu. Böylece Devlet Orman İşletmesi devlet ormanlarının çoğuna hâkim hale gelmişti. Neredeyse her bölgeye yayılmış olan Devlet Orman İşletmeleri aynı zamanda bu bölgelere teknik eleman da yerleştirmişti. Bu teknik elemanlar sadece var olan ormanların işletmeciliğini değil aynı zamanda yenilenmesi hususunda da çalışmalar yapmış, tabiatın ve hayvanların korunmasına katkıda bulunmuşlardı. Ormanların yeniden ağaçlandırılması için teknik bakımdan bilgi sahibi olan ve işlerin düzgün yürütülmesi için bakım teşkilatı kurulmuştu. Hatipoğlu’na göre ormanların korunması ve bakımı tamamen teknik bir husustu. İkinci olarak ise; ormanlar konusunda çalışan kişilerin bu işte sürekli olması ve görevini mesleki olarak benimsemiş bireyler olması gerekiyordu. Bu durum göz önüne alındığında ormanların korunması için artık askeri koruma teşkilatına ihtiyaç kalmamıştı (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), 1945: 390). Askerlik hizmetini yürütenlerin profesyonellik gerektiren işlerde çalıştırılıp çalıştırılmayacağı hatta orduların dahi bu anlamda profesyonelliği günümüze kadar tartışılan konulardan olmuştur. Hatipoğlu’nun yaptığı konuşmada ileri sürdüğü gerekçeler daha önce bahsettiğimiz askerin kolluk hizmetlerinde ihtiyaç olduğunda hazır bir güç olarak kullanılması iddiamızı güçlendiren niteliktedir. Ormanlık hizmetlerinde bulunması gereken kurumsallaşma başladığında veya tamamlandığında esas görevinin dışında faaliyet yürüten kuruma ihtiyaç kalmayacaktır. Hatipoğlu’nun konuşmasının içeriği kurumsal değişikliğin bu yönde olduğunu göstermektedir. Daha önce belirttiğimiz askerlik hizmetini bu kurumda yapanlara sağlanan istihdam kolaylığı tedricen sivilleşme yönündeki gelişmeyi göstermektedir. Kamu bürokrasisi ve hizmetleri geliştikçe doğal bir gelişme olarak askerlerin bu türden görevlerin dışına çıktığına dair birçok örnek verilebilir.

Gerekçeleri yukarıdaki şekilde sunulan kanun değişikliğiyle 3116 sayılı Orman Kanunundaki bütün yetkiler Devlet Orman İşletmeleri’ne verilmişti. Orman Koruma Kuruluşuyla bu kuruluşa dâhil bulunan 26\4\1937 tarihli ve 3157 sayılı, 24\6\1938 tarihli ve 3490 sayılı, 3\8\1942 tarihli ve 4283 sayılı, 14\1\1943 tarihli ve 4371 sayılı kanunlar kaldırılmıştı. Geçici madde ile orman koruma kıtalarının görevde bulunduğu süredeki yapılan orman işlerine dair bütün kâğıt, giyecek (askeri teçhizat hariç), defter ve kayıtları, Orman Genel Müdürlüğü bütçesinden alınan diğer bütün araç gereçler, eşya, canlı-cansız taşıtları ile devlete ait veya kirası ödenmiş ve kira süresi henüz dolmamış binalar olduğu gibi Orman idaresine teslim edilecekti. Zaten bu türden malzemenin alımında kullanılan maddi kaynaklar kuruluş yıllarından beri Orman Genel Müdürlüğü bütçesinden karşılanmıştı. Devir teslim işlemleri, Tarım Bakanlığınca belirlenecek esaslara uygun şekilde orman idaresi temsilcileri ve Orman Koruma

Teşkilatına giren sorumlu komutanlar arasında yapılacaktı. Orman Koruma Genel Komutanlığı'nda görevli askerlerin orduya tekrar geçişi Millî Savunma Bakanlığı'na bırakıldı. Geçici üçüncü madde ile Orman Genel Müdürlüğü ve Orman Koruma Genel Komutanlığı ile ilgili 1945 yılı bütçesinde düzenleme yapıldı (Resmî Gazete, Orman Koruma Kuruluşunun Kaldırılmasına ve Bu Kuruluşun Görev ve Yetkilerinin Devlet Orman İşletmelerine Devrine Dair Kanun 1945: 8993).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları genel asayiş sorunları ve kültürel reformları içeren inkılapların uygulamaya geçirilmesiyle öne çıkarken, 1930'lu yıllar ülkenin özellikle tabii kaynakların değerlendirilmesi, her türlü kalkınmanın planlanması ve kurumsallaşması çabalarıyla dikkat çekmiştir. Milli servet, tabii kaynak ve bu kaynakların varlık alanı niteliğindeki ormanlar da dönemin hükümetinin çaba gösterdiği alanlardandır. Ormanların milli servet ve tabii kaynak özelliklerini kalkınmanın bir parçası olarak kullanabilmek her şeyden önce fiziki ve teknik anlamda korunabilir olmasına ihtiyaç duyar. Bir kolluk hizmeti olarak orman koruma teşkilatlarının doğuşu bu ihtiyaca bağlıdır. Bu ihtiyacın karşılanması için kurulan Orman Koruma Genel Komutanlığı hakkında yazdığımız bu makalenin amacı komutanlığın kuruluş, teşkilatlanma, işlev ve lağvedilme sürecini ortaya koymak, böylece teşkilatın asker-sivil ilişkilerine yansımaları, kamu düzeni ve güvenlik, askeri statülü kolluk tecrübesi ve kolluk tarihine katkı sağlamaktır. Tarihsel süreci olduğu şekliyle inşa eden metnin içinde bu amaç doğrultusunda önemli bulgulara ulaşılmıştır. Bunlardan birincisi; özel kolluğa duyulan ihtiyaç benzer olmasına rağmen hukuki, idari ve fikri arka plan olarak kolluğun ele aldığımız dönemde yeterli olgunluğa erişmediği, ülkenin imkân ve şartlarının ise buna uygun olmadığıdır. Askeri Orman Koruma Teşkilatından beklentilerin karşılanamamasının nedenlerinden biri bundan kaynaklıdır. Nitekim Askeri Orman Koruma Teşkilatı'nın resmi olarak 1937'de kurulmasına rağmen esas olarak 1939'da işlevsel hale gelmesi de bu durumla ilgilidir. Bu teşkilatın resmi varlığı sekiz yıl gibi kısa bir dönemi kapsamaktadır, fakat kurulması için gösterilen gerekçelerle lağvedilmesi için gösterilen gerekçeler arasında teşkilatın kısa bir süre faal olmasına rağmen birbiriyle değişken zıt kanaatler içermesi işin ciddiyeti açısından dikkat çekicidir. Bu işi askeri bir teşkilatın yapabileceği düşüncesi kısa zamanda askerlerin bu işi yapamayacağı yargısına dönüşmüştür; fakat askeri teşkilat yerine sivil bir teşkilatın tercihi sonraki yıllarda da orman korumasındaki zaafı gidermemiş, orman suçlarında artışın önüne geçilememiştir. İkinci bulgu askeri kurumların sivil alandaki birçok bakanlığa bağlılıkla yürüttüğü faaliyetlerin hem faaliyet sırasında hem de sonraki yıllara özellikle negatif anlamda bir şekilde yansımaları ihtimalidir. Sivil idare ile askeri kurum arasındaki ilk uyumsuzluk yemin konusunda olmuş, mülki idare ile askerler arasında olması gereken uyumluluk tam olarak gerçekleşmemiştir. Askerler ile sivillerin hem idari hem de halkı içeren şekliyle kurumsal bir tecrübeye birlikte olmasından dolayı ortaya çıkan olumsuzlukların ilerleyen yıllardaki asker-sivil ilişkilerine ne şekilde yansıdığı ayrıca araştırma konusu olmalıdır. Askerin asli görevinden uzaklaşıp hizmetin gerektirdiği şekilde klasik birlik yapısının dışına çıkması ve sivillerle sivil alanda hizmet yürütmesinin kurumsal kimliğine ne derece yansıdığı da üzerinde durulması gereken bir başka konudur. Tarihsel süreçteki tecrübelerle bakıldığında özellikle sivil meslek alanlarında ordunun görevlendirilmesinin bu mesleklerin kurumsal alt yapısının oluşmasında olumlu yönden etkisi olduğu söylenebilir. Her iki yansıma bir arada düşünüldüğünde kamu yönetimi, siyaset bilimi ve askeri sosyoloji gibi disiplinler çerçevesinde yapılacak araştırmalara açık bir konu ortaya çıkmaktadır.

Personel kaynağını askerler oluştursa da bu kurumdan beklenenin görünürde askeri bir hizmet değildir. İkinci Dünya Savaşı'na giden yoldaki gerilim ve savaş döneminde yaşanan endişenin ormanların muhafazasında askeri bir teşkilat kurulmasının arka planında savunmayla ilişkili bir neden var mıydı sorusunu akla getirmektedir; fakat bu teşkilatın ülke savunmasıyla ilgisinin olabileceği ihtimalini destekleyebileceğimiz bir belge bulamamış olmamız bu sorumuzun karşılıksız kalmasına neden olmuştur. Vurgulanması gereken konulardan biri de kamu personeli temininde izlenen yol ve ordunun bu anlamda bir staj alanı işlevi gördüğü ve mesleki ehliyete sahiplik konusunda bir referans olduğuna dairdir. Bu tespitimiz burada orman muhafaza memurluğunda istihdam edileceklerde tercihin askerlik hizmetini ilgili sınıf asker olarak yapmasıyla ilişkilendirilmesinden kaynaklıdır. Bunun diğer meslekler söz konusu olduğunda da birçok örneği verilebilir. Böylece aylara yıllara mal olan kazanılmış bir tecrübe ve emeğin devletin bir başka kurumunda değerlendirilmesinin önü açık bırakılmıştır. Kamu personeli temininde bu türden bir tercih insan kaynağına harcanan maddi ve manevi yatırımın boşa gitmesinin de önüne geçmekte, ayrıca bireylerin geçici olarak yaptıkları hizmeti daha verimli yapabilmelerinin yolu açılmaktadır.

Orman Koruma Teşkilatı Kanunu aynı yıl çıkarılan Devletçilik ilkesinin hâkim olduğu Orman Kanunu kapsamında da değerlendirilebilir. Bu kanunla ormancılık konusunda sadece orduya değil Millî Eğitim Bakanlığı başta olmak üzere diğer devlet kurumlarına da sorumluluk verilmiştir. Ayrıca metinde ayrı bir bahis açılmasa da ormanların gelişimi ve tehlikelerden korunması konusunda halka yüklenen sorumluluklar İnkılap ilkeleri çerçevesinde incelenmeye değer niteliktedir. Bugün geldiğimiz noktada, ordunun ormanların gelişimine katkı sunması konusunda kendisine yüklenen sorumluluğu yerine getirmiş olduğunu askeri birliklerin konuşlanmış olduğu alanlardan gözlemleyebiliriz. Orman koruması için özel bir kuvvet teşkili konusunun ise daha derin incelemelere ihtiyacı vardır. Orman idaresi de kendisine düşeni yapmış gibi görünmektedir, fakat halk ve diğer kurumların ormanlarla ilgili sorumlulukları bakımından modern ormancılığın milli değerlerle bütünleştirilen ideallerine ne derece uygun davranış gösterdikleri üzerinde ayrıca durulmalıdır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BCA, 30-18-1-1\Kararlar Daire Başkanlığı, 10\31\15.

BCA, 30-18-1-2 Kararlar Dairesi Başkanlığı, 83\40\02.

BCA, 30-18-1-2 Kararlar Daire Başkanlığı, 82\21\09.

BCA, 30-11-1 Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 112\15\10.

BCA, 30-11-1 Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 123\29\16.

BCA, 30-11-1 Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 140\21\17.

BCA, 30-11-1 Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, 162\16\5.

BCA, 30-18-1-2 Kararlar Daire Başkanlığı, 87\62\19.

BCA, 30-10 Muamelat Genel Müdürlüğü, 183\264\12

BCA, 30-18-1-2 Kararlar Daire Başkanlığı, 79\81\5.

BCA, 30-18-1-2 Kararlar Daire Başkanlığı, 94\10\13.

BCA, 139-998-10 Muamelat Genel Müdürlüğü: 30/10/0/0.

20 Şubat 1940, *MSB Arşivi Orman Koruma Genel Komutanlığı Klasörleri* (Lağvedilmiş Birlik Klasörleri)

25 Kanun-ı Evvel 1939, *MSB Arşivi Orman Koruma Genel Komutanlığı Klasörleri* (Lağvedilmiş Birlik Klasörleri)

6 Kanun-ı Sani, 1940. Sayı 2982/60150. *MSB Arşivi Orman Koruma Genel Komutanlığı Klasörleri* (Lağvedilmiş Birlik Klasörleri)

Sürelî Yayınlar

Akşam, 28 Nisan 1937, Sayı 6654.

Akşam, 27 Mayıs 1937, Sayı 6683.

Akşam, 1 Kanunievvel 1938, Sayı 7229.

Akşam, 13 Kanunisani 1937, Sayı 6552.

Cumhuriyet, 10 Eylül 1935, Sayı 4067.

Cumhuriyet, 18.02.1936, Sayı 4226.

Cumhuriyet, 5 Ağustos 1939, Sayı 5471.

Cumhuriyet, 3 Nisan 1939, Sayı 5347.

Cumhuriyet, 7 Nisan 1939, Sayı 5351.

Cumhuriyet, 4 Teşrinievvel 1938, Sayı 5171.

Cumhuriyet, 09 Mayıs 1944, Sayı 7088.

Doğu, 25.09.1938, Sayı 252.
Ulus, 22.01.1937, Sayı 5563.
Ulus, 8 Temmuz 1936, Sayı 5368.
Ulus, 19 Nisan 1939, Sayı 6360.
Ulus, 04 Mayıs 1937. Sayı 5662.
Ulus, 01.09.1937, Sayı 5782.
Ulus, 26.04.1937., Sayı 5654.
Ulus, 3 ilkanun 1938, sayı 6228.
Ulus, 5 Mayıs 1938, Sayı 6020.
Ulus, 20 Eylül 1938, Sayı 6158.
Vakit, 2 Teşrinievvel 1940, Sayı 8165.

Meclis Tutanakları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), D.5, C.17, İ.2, S. Sayısı:146.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), 11.06.1945, Dn.7, C.18, T.2.
TBMMZC, 02.12.1938, D.5, İ.4, C. 28, S. Sayısı 7.
TBMMZC, 26.04.1937, D.5, C.17, İ.2.
TBMMZC, D.7, C.10, İ.1.

Kitaplar

Birinci İdareciler Kongresi, (1947). 20 Ocak 1947-31 Ocak 1947, Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayınları.
Brid, C.W. and J.B. Davies, (1919). *The Canadian Forestry Corps: Inception, Development and Achivement*. London: H.M.Stationary Office.
Bora, N. (1945). *Erler İçin Resimli Ziraat Dersleri*, Ankara: Biricik Matbaası.
Diker, M. (1947). *Türkiye 'de Ormancılık*, Ankara: Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları.
Ergut, F. (2012). *Modern Devlet ve Polis*, İstanbul: İletişim Yayınları.
Findley, C. V. (1996). *Kalemiyeden Mülkiyeye*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Gözübüyük, Ş. Ve T. Tan (2010). *İdare Hukuku, Cilt 1*, Ankara: Turhan Kitabevi.
Kutluk, H. (1948). *Türkiye Ormancılığı ile İlgili Tarihi Vesikalar*, İstanbul: Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınlarından.
Okan Tekinsoy, Ö. (2018). “Kolluk”, *İdare Hukuku*, (Ed. T. Yıldırım). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
Özgür, E. (2019). *Devlet ve Jandarma*, Ankara: Gazi Kitabevi.
Stacey, C.P. (1948). *The Canadian Army: 1939-1945*. Ottawa: King's Printer.
Teplyakov, V.K., Ye. P. Kuzmichev., D.M. Baumgartner and L.E. Everett (1998). *A History of Russian Forestry and Its Leaders*, Co: Darby, PA, Diane Publishing.
Türk İstihbarat Tarihi, (2021). (Ed. İ.H. Demircioğlu ve A. Özcan ve Y.Yiğit ve N. Çençen). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Makaleler

Özcan, A. (2013). “Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(53), 173-194.

Tezler

Pehlivan, C. (2009). *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Güvenirliği Üzerine Bir Araştırma ve Ordu Millet Geleneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Elektronik Ortamdan Yapılan Atflar

<https://www.isprambiente.gov.it/files2018/eventi/rapporto-aia-seveso/PresentazioneCUTFAADeLaurentis.pdf> (03.03.2023)

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191011-10.htm> (02.04.2023)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3596.pdf> (02.04.2023)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3916.pdf> (02.04.2023)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3958.pdf> (02.04.2023)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5179.pdf> (02.04.2023)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4264.pdf> (02.04.2023)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6047.pdf> (02.04.2023)

Aşı Karşıtlığı ve Covid-19 Pandemisi Sürecinde Türkiye'deki Yansımalarına Kuramsal ve Sosyo-Politik Bir Bakış: Bilimselliğin Reddi, Tıbbileştirme ve Komplocu-Popülist Söylemler¹

Aslı DALDAL*
Ahmet CONKER**
Çiğdem NAS***

Öz: Covid-19 pandemisi, hem dünyada hem de ülkemizde giderek artmakta olan 'aşı karşıtlığının' artık yalnızca halk sağlığına indirgenemeyecek bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Genel anlamda 'bilimsel-tıbbi otoritelere' güvenmeme şeklinde tezahür eden 'aşı karşıtlığı' aslında çok daha kapsamlı bir epistemolojik krizle bağlantılı görünmekte ve özellikle ABD'de yaygın olarak karşımıza çıkan 'küresel ısınmayı' reddetmek gibi komplo söylemlerine paralel gelişebilmektedir. Bu çalışma 'aşı karşıtlığını' özellikle felsefi ve sosyo-politik açılardan irdeleme amacı taşımaktadır. Aydınlanma ve ardından gelen akılcı düşünceyle elde edilen bilimsel bakış açısı ve pozitivist yaklaşımlar son yıllarda 'postmodernizm' kavramsallaştırması altında genelleştirilebilecek çeşitli 'bilim karşıtı' yaklaşımlarla tümenden bir yapıbozuma uğratılmaya çalışılmıştır. Bu bilim karşıtı söylemleri besleyen küreselleşme ve popülist eğilimler, özellikle Avrupa'da yükselen 'biyopolitika' eleştirileri ile birleşmiş ve her kesimden bireyin bilimsel ve kamusal otoriteye karşı irrasyonel ve şüpheli yaklaşımına zemin hazırlamıştır. Öte yandan neoliberalizmin yükselmesiyle 'halkla ilişkiler' ve 'tıbbileştirme' alanındaki yeni gelişmeler, hasta-hekim arasındaki güven ilişkisini zedelemekte, endüstriyel tıp ve ilaç şirketlerinin yükselişi yukarıda özetlenen epistemolojik krizle birleşmektedir. Aşı karşıtlığının, özellikle Türkiye'de, milliyetçi-ulusalçı popülist söylemlere de eklenemediği görülmektedir. Bu bağlamda 'bilim karşıtlığı' ve 'komplocu' söylemlerin güncel siyasetle ilişkisinin irdelenmesi ve küresel 'popülizm' dalgasının aşı karşıtlığı bağlamında Türkiye'deki yansımalarının mercek altına alınması da amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Pandemisi ve Aşı Karşıtlığı, Bilimselliğin Reddi, Komplocu Söylemler, Popülizm ve Covid-19, Endüstriyel Tıp ve Aşı Karşıtlığı, Milliyetçi-Ulusalçı Söylemler ve Covid-19.

A Theoretical and Socio-Political Analysis of Vaccine Refusal and Its Implications in Turkey during the Covid-19 Pandemic: The Rejection of Science, Medicalization and the Conspiratorial-Populist Discourses

Abstract: The Covid-19 pandemic has revealed that the ever-increasing 'vaccine refusal' can no longer be avoided with simple public health measures. The 'vaccine refusal', which generally manifests itself as a distrust of 'scientific-medical authorities', actually seems to be related to a much broader epistemological crisis. This study aims at examining the 'vaccine refusal' from particularly philosophical and socio-political perspectives. In recent years, the rising 'postmodern' anti-scientific approaches tended to deconstruct the positivistic approaches developed during the Enlightenment and the subsequent scientific revolution. The phenomenon of globalization and the ensuing populist tendencies that feed these anti-scientific discourses are often combined with the 'politics of the body' or 'biopolitics', especially in the rise in western

¹ Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SBA 2022-4922 sayılı proje kapsamında desteklenmiştir.

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, aslidalal@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-3554-6383

** Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: aconker@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0002- 8556-5603

*** Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, cgdmnas@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6846-2728

Makale Geliş Tarihi: 23.11.2022

Makale Kabul Tarihi: 20.8.2023

Europe. These developments pave the way for the irrational and sceptical approach of individuals from all walks of life towards scientific and public authorities. On the other hand, the neoliberal developments in the field of 'industrial medicine' combined with the epistemological crisis summarized above, damage the relationship of trust between the patient and the physician. It is also noticeable that vaccine refusal can also be articulated within nationalist-populist discourses, especially in Turkey. In this context, the 'conspiratorial' anti-vaccine discourses within current politics are also worth examining.

Keywords: *Vaccine Refusal and Covid-19, Conspiratorial Thinking, Populism and Covid-19, The Rejection of Science, Vaccine Refusal and Industrial Medicine, Nationalism and Vaccine Refusal in Turkey*

Giriş

'Aşı karşıtlığı', özellikle internet ve sosyal medyanın yaygınlaştığı, komplo teorilerinin arttığı 2000'li yıllarda ciddi bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta Dünya Sağlık Örgütü 'aşı karşıtlığını' ve bu karşıtlığı besleyen bilgi kirliliğini (infodemi) dünyanın en temel 10 sağlık sorunu arasında göstermektedir (Gölbaşı ve Metintaş, 2020). Özellikle Covid-19 Pandemisi'nin aniden ortaya çıkışıyla hem dünyada hem de Türkiye'de, aşı karşıtlığı artık göz ardı edilemez bir toplumsal sorun olarak iyice belirginleşmiş; ayrıca bu karşıtlıkla beraber yükselen karmaşık sosyo-politik söylemler dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Aşı karşıtlığı üzerine, Covid-19 salgını bağlamında ve öncesinde pek çok çalışma yapılmıştır (Kartoğlu, 2022; Arıcan ve Badur, 2021). Özellikle salgın öncesinde, Türkiye'deki çalışmaların büyük kısmının Halk Sağlığı ya da Sağlık Bilimleri alanındaki uzmanların kaleminden çıktığını görmekteyiz. Bu yayınların büyük çoğunluğu genel bir aşı karşıtlığı tarihçesi vermekte ve genel bazı sebepler üzerinden aşı karşıtlığını açıklamaya çalışmaktadır (Yüksel ve Topuzoğlu, 2019; Kılıçaslan, 2020). Sosyal Bilimler alanında da özellikle Covid-19 pandemisi sonrası çeşitli araştırmalar yapılmış ve genelde nicel araştırma yöntemleri ile aşı karşıtlığının (aşı tereddütü ya da topyekûn aşı reddi) belli hipotezler çerçevesinde toplumsal parametreleri ortaya konmaya çalışılmıştır. İleride daha detaylı vurgulanacağı gibi, örneklem ve metodolojilerine bağlı olarak farklı sonuçlar vermekle beraber bu çalışmalar, özellikle 'eğitim seviyesi', 'geleneksellik-dindarlık', 'siyasi aidiyet' gibi olguların aşı yaklaşımlarını belli ölçüde belirleyebildiğini ortaya koymuştur. (Erol vd., 2022; Bozkurt vd., 2022.). Ümit Kartoğlu'nun vurguladığı gibi 'aşı karşıtlığında' literatürde genel olarak tanımlanan üç faktör bulunmaktadır: Bilgi yoksunluğu ya da 'aşırı rahatlık' (aşının gereksiz olduğu zanni); aşıya ulaşma sıkıntısı ve, son olarak, sağlık sistemi, tekno-bilimsel söylemler ve siyasete duyulan derin bir 'güvensizlik' (Kartoğlu, 2022: 83).

Bu çalışma, halk sağlığı uzmanlarının pek çoğunun vurguladığı ama detaylandırmadığı 'güvensizlik' boyutunu mercek altına alacaktır: Son dönemlerde büyük bir ivme kazanan 'aşı ve bilim karşıtlığının' felsefi ve sosyo-politik kökenleri üzerine neler söylenebilir? Kitleler neden artık tıbbi otoritelere ve bilim insanlarına güvenmemektedir? Nicel araştırmalarda zaman zaman çelişkili sonuçlarla da olsa ortaya konan 'eğitim seviyesi ve aşı karşıtlığı' ilişkisi için neler söylenebilir? Aşı karşıtlığı sadece geleneksel ve sosyo-kültürel düzeyi düşük kesimlerde mi ortaya çıkmaktadır? Gittikçe artan bu komplocu ve bilim karşıtı inanışların küresel bağlamda nasıl bir epistemolojik kökeni olabilir? Tüm bu sorular ve daha önceden ortaya konmuş ampirik bazı bulgular daha derinlemesine bir analizi gerektirmektedir ve eldeki çalışma da bu bağlamda 'neden' sorusuna cevap verebilmek adına 'aşı karşıtlığını' kuramsal ve sosyo-politik bir okumayla irdelemeye çalışacaktır.

Aşağıda, öncelikle aşı karşıtlığının genel bir tanımı yapılacak, 'aşı tereddütü' ve 'aşı karşıtlığı' arasındaki farklar, tarihsel ve coğrafi unsurların altı çizilerek ortaya konacaktır. Bu çalışmanın temel vurgularından biri, Covid-19 ve ardından gelişen 'infodemi' ve 'komplocu söylemlerin' bilim felsefesinin girdiği 'postmodern' epistemolojik bir krizle ilişkili olduğudur. Ayrıca bu postmodern bilimsel kargaşa ve küreselleşmeye eklenen 'endüstriyel tıp' ve 'tıbbileştirme' olguları, var olan güven kaybını ciddi ölçüde tetiklemektedir. İlerleyen bölümlerde bu bilimsel kriz ve 'küresel-neoliberal' tıp endüstrisi mercek altına alınacaktır. Son olarak bu küresel iklime paralel gelişen 'popülizm' ve özellikle Türkiye bağlamında kayda alınması gereken gelenekçi ve 'müesses nizam karşıtı' (anti-establishment) oluşumların aşı karşıtlığındaki rolü tartışılacaktır.

Aşı Karşıtlığı

İlk aşı uygulamalarının, modern tıbbi pratiklerden çok önce, milattan önce 1000 civarında Çin'de geliştirildiği düşünülmektedir. 17. Yüzyılda Çin ya da Hindistan kaynakları aracılığıyla Osmanlı'ya ulaşan aşı, buradan Avrupa'ya yayılmış ve özellikle de İngiltere'de çiçek hastalığına karşı kullanılmaya başlanmıştır (Kılıçaslan, 2020). Aşı karşıtlığı da neredeyse aşının tarihçesi kadar eskidir. İlk başlarda dini inançların şekillendirdiği aşı

karşıtlığı öncelikle Tanrı'nın buyruğuna karşı gelmek ya da insan olmayan canlıların ya da canavarların boyun-duruğuna girmek olarak nitelendirilmiştir. 1850'lerde zorunlu aşı uygulamaları başladığında, bu sefer bedene zorla devlet müdahalesinin kabul edilemez olduğu vurgulanmış, bunun insan haklarına aykırı olduğu gündeme gelmiştir. Bu gelişmelerin akabinde Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) *Anti-Vaccination League of America* (Amerikan Anti-Aşı Derneği) kurulmuş; bu gelişmeleri Brezilya'da Oswaldo Cruz'un başını çektiği *Revolta da Vacina* (Aşılarla Karşı Direniş) hareketi izlemiştir (Arıcan ve Badur, 2021: 277). Aşı karşıtlığı tarihçesine baktığımızda İngiltere'deki süreç özellikle dikkat çekicidir. Melike Yavuz'a göre, baskıcı ve disiplinler pratikleriyle nam salmış Viktorya çağının aşı mevzuatı adaletsiz, baskıcı ve sınıf temellidir. Aşıların her zaman güvenilir olmadığı ve aşı süreçlerinde hijyen pratiklerinin yetersizliğinden dolayı istenmeyen sonuçların doğabildiği bir dönemde, aristokrat sınıfa daha az baskı yapılmış ve onlara daha güvenli aşılar temin edilmiştir. İşçi sınıfı ise, aristokratların aksine, aşı yaptırmadıkları takdirde çeşitli cezalara çarptırılmış ve baskılara daha çok maruz kalmıştır (Yavuz, 2018). Günümüzde, özellikle Covid-19 sürecinde, dini ve töresel inançların etkisiyle aşığı reddetmek ya da 'bedene zorla müdahaleyi' kabul edilemez bulmak aşı karşıtlığının oluşumunda rol oynamaktadır. Ancak 19. Yüzyıl İngiltere'sinde aşı karşıtlığı, günümüzün başat endişelerinden farklı olarak, sınıfsal bir temel taşımakta idi ve yeni yükselen işçi sınıfı hareketinin 'egemen güçlerin zor ve baskısına boyun eğmemek' şiarını da yansıtmaktaydı (Yavuz, 2018).

Sanayi devriminden günümüze uzanan süreçte aşı karşıtlığının temel dinamiklerini dini inançlar ya da egemen güçlerin orantısız ceza ve baskı uygulamalarına karşı duyulan öfke oluştursa da tıbbaya karşı güvensizlik, bugün olduğu gibi geçmişte de en temel aşı tereddütü sebebiydi. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde günümüzde bilime ve tıbbaya karşı duyulan güvensizliğin temel felsefi ve siyasi dinamikleri incelenecek olsa da burada kısaca vurgulanması gereken bir nokta bulunmakta. Robert Crease'in de altını çizdiği gibi tıbbi bilginin de dâhil olduğu 'bilimsel bilgi' kümesinin önemli özelliklerinden birisi yeni paradigmalara eşliğinde 'yanlışlanabilir' olmasıdır (Crease, 2022). Bu yanlışlanabilir olma özelliği genel olarak bilimin 'hata' yapabilme olasılığını da göz önüne almamız gerektiğini ifade eder. Tıp tarihi içerisinde de, aşı karşıtlarının endişelerine zemin hazırlayabilecek pek çok 'istenmeyen kaza' ya da 'bilimsel yanlışlık' yapılmıştır. Bunlar arasında en bilineni 1955 yılında ABD'de yaşanan Cutter olayıdır: Batı ve Orta batı Amerika'da yaşayan 200 binden fazla çocuğa Kaliforniya Cutter Laboratuvarları'nda üretilen çocuk felci aşısı yapılır. Ancak laboratuvardaki bir hata yüzünden bu çocuklara inaktif değil canlı polio virüsü içeren aşılar vurulmuştur. 200 çocuk sakat kalırken 10 tanesi de yaşamını yitirir (Offit, 2006). Aşılarla ilgili olmasa da tıbbi otoriteye ciddi bir yara aldırان bir başka 'büyük hata', 'talidomid faciası' olarak bilinen bilimsel kazadır. 1950'lerde bir Alman kimya firması tarafından üretilen ve o dönemde *Contergan* adını alan *talidomid*, hamilelikteki mide bulantısı gibi semptomları hafifletmek üzere 'güvenli' olduğu bildirilerek gebelerde kullanılır ve sonuç olarak pek çok çocuk uzuvları eksik olarak dünyaya gelir (Çeliker ve Göçer, 2021). Sonrasında ilacı üreten Heinrich Mückter isimli kimyagerin eski bir Nazi olduğu söylenmiş, olayın üstü kapatılmaya çalışılmıştır. Bu felaketin doğurduğu korkunç sonuçlardan alınan derslerle ilaçların gebeler üzerindeki istenmeyen etkileri konusunda tıp dünyası daha dikkatli olmuş, neredeyse tüm ilaçlar üzerine hamilelikte kullanılmamalarıyla ilgili uyarıcı etiketler konulmuştur. Bu ve benzeri 'kazalar' kolektif hafızaya kazanmakta ve değişik aşı karşıtı komplo teorilerinin popüleritesini arttırabilmektedir.

Komplo teorileri söz konusu olduğunda, daha yakın zamanlarda yükselen aşı karşıtlığının 'bilimsel görünen' en önemli dayanağı Andrew Wakefield isimli doktorun 1998 yılında saygın *The Lancet* dergisinde yayımladığı makaledir. Wakefield kendi yaptığı çalışmalardan yola çıkarak Kızamık, Kızamıkçık, Kabakulak (KKK) aşılarının otizmle ilgili olduğu sonucuna varmıştır. Bu araştırma daha sonra şiddetle yalanlanır; *The Lancet* yayını geri çeker; hatta Andrew Wakefield doktorlukta men edilir ancak makalenin etkisi hafiflemez (Kılıçaslan, 2020). *The Guardian* gazetesinden Sarah Boseley imzalı bir habere göre İngiltere'den ayrılmak zorunda kalan Wakefield ABD'ye yerleşir ve iddiaları ilerleyen süreçte bir 'komplo teorisi' halini alır. Rasyonel boyutu olmayan pek çok komplo teorisinin fazlasıyla belirleyici olabildiği ABD'de Donald Trump gibi muhafazakâr bazı siyasetçiler seçim kampanyalarında Wakefield'ın iddialarını kullanarak aşı-karşıtı kesimlerden oy toplamaya çalışmıştır (Boseley, 2018).

Türkiye'de de aşı karşıtlığı değişik veçhelerle karşımıza çıkabilmektedir. Avrupa'daki 'devletin zorla bedene müdahalesine' ve 'küreselleşen tıp endüstrisine' karşı çıkan yeni toplumsal hareketlere paralel olarak Türkiye'de de her kesimde giderek artan bir aşı karşıtlığı olduğunu savlamak mümkündür (Duman ve Ünür, 2022; Demir, 2022). Türkiye'de özellikle toplumun eğitilmiş kesimlerinde giderek artan bir aşı tereddütü olması çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha derinlemesine ele alacağımız 'postmodern epistemolojik kriz', ve 'neo-liberal tıbbileştirme pratikleri' ile de yakından ilgilidir. Başka bir deyişle toplumun her kesimine yayılan yapısal bir 'güven'

krizi, infodemi, komplo teorileri ve her nevi bilgiye ulaşımı kolaylaştıran yeni teknolojilerle daha da derinleşmektedir. Bu krizin felsefi temelleri modernist paradigmanın tümden terk edilmesini savunan küreselleşmeci kültürel çalışmalar ve ‘çok uluslu şirket kapitalizmine’ kadar gidebilmektedir (Jameson, 2011).

Türkiye’de kaydedilen ilk hukuki ‘aşı reddi’ vakası 2015’te Ordu ilinde görevli bir savcının ikiz bebeklerine hepatit B aşısı yaptırmak istememesiyle yaşanır. Bakanlığın dava açtığı savcı mahkemeye ‘aşının zararlarını’ anlatan 14 sayfalık bir savunma verir ve davayı kazanır. Sağlık Bakanlığı verilerine göre 2010 yılında 183 olan çocuklarına aşı yapılmasını reddeden ebeveyn sayısı 2019’da 23.000 gibi bir sayıya ulaşmıştır (Kılıçaslan, 2020). Bu noktada aşı karşıtlığının ‘aşı reddi’ ve ‘aşı tereddütü’ olarak ikiye ayrıldığına da altını çizmek gerekir. Aşı tereddütü, toplumsal statü ve eğitim seviyesinden bağımsız olarak her kesimde görülebilirken ‘hiç aşı yaptırmamak’ şeklinde tezahür eden aşı reddi belirli dini, siyasi ve felsefi endişeleri yansıtır (Yüksel ve Topuzoğlu, 2019). Genel bir çerçeve içinde ele alındığında, özellikle Covid-19 sürecinde yaşanan ‘aşı karşıtlığı’ hem eğitimli kesimin yeni toplumsal hareketler içerisindeki özgül duruşunu (biyoiktidar, postmodern epistemolojik kriz ve tıbbileştirme süreçlerinin sonuçlarını), hem de muhafazakâr, popülist ve zaman zaman ulusalcı ya da ‘Batı-karşıtı’ (oksidentalist) eğilimleri dışa vurur. Mesela ABD’deki aşı karşıtlığı ve komplocu yaklaşımların ‘muhafazakâr’ kesimde daha yoğun olduğunu vurgulayan saha araştırmaları mevcuttur. Örneğin *Forbes* dergisinde yayımlanan ve ABD’nin saygın sağlık vakfı Kaiser Family Foundation (KFF) tarafından yürütülen bir araştırmaya göre Cumhuriyetçiler ve beyaz Evanjelik Protestanlar Covid-19 aşısı konusunda en tereddütlü kesimi oluşturmaktadır (Hart, 2021). Yine genel aşı karşıtlığı bağlamında ele alırsak Afrika kıtasının daha geri kalmış kısımlarında dini ve geleneksel sebeplerle aşılardan reddedildiği görülmektedir. Örneğin çocuk felci aşısına direnç (polioresistance) çerçevesinde yapılan bir araştırma Nijerya’daki polio aşılama çalışmalarının Müslüman kesimin ‘kısırlaştırılma korkusu’ ve ‘Batı-karşıtlığı’ vurgularıyla durdurulduğunu ortaya koyar (Olufowote, 2011). Türkiye’de de milliyetçi-muhafazakâr söylemler içerisinde özellikle ‘Batı karşıtlığının’ aşı reddiyesinde rol oynayabildiği görülmektedir. Covid-19 aşılarının kısırlığa sebep olacağı ya da domuz kanı ihtiva ettiğine dair paylaşımlar twitter’da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Şahin, 2022). Turkovac aşısının geliştirilme süreci de benzer endişeleri yansıtır. Örneğin *Daily Sabah* gazetesinin 26 Aralık 2021 tarihli sayısında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Turkovac aşısının Türkiye’deki aşı reddini ortadan kaldırmaya aday ‘milli’ bir aşı olduğu açıklamaları manşet yapılmıştır. Yine Selman Selim Akyüz tarafından 1319 kişiyle gerçekleştirilen ve Türkiye’nin her yerinden katılımcının bulunduğu bir saha çalışması kendisini muhafazakâr/dindar ve milliyetçi olarak tanımlayan kullanıcıların aşı yapma tutumunun daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır (Akyüz, 2021). Twitter’daki Covid-19 aşı karşıtı paylaşımları inceleyen Hatice Şahin’in aktardığına göre, #aşılolmayacağım hashtaginde de dinsel norm ve ifadelerin yer aldığı tweetlere sıklıkla yer verilmektedir: “Kendimizi bildik bileli yok o aşısı yok bu aşısı olduk durduk. Vücudun doğal savunma mekanizmasını deldik durduk. Bizleri yaratan yüce Allah bu hastalıklara karşı savunmasız mı yarattı da bu aşıları olduk?” (Şahin, 2022). Sağlık Bakanlığı Toplum Kurulu Üyesi Prof. Dr. Veysel Bozkurt’un 4000 kişiyle gerçekleştirdiği ve sonrasında *İnsan ve Toplum* dergisinde de yayımlanan saha çalışması da politik spektrumun sağına kaydıkça, şehirden köye yöneldikçe ve dindarlık oranı arttıkça aşı karşıtlığının arttığını ortaya koyar (Bozkurt vd. 2022). Bir başka geniş kapsamlı araştırma Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde gerçekleştirilmiştir. ‘Covid-19 Aşı Kararsızlığı ve Reddine Sosyolojik Bakış’ isimli İzmir’de gerçekleştirilen bu çok paydaşlı araştırma ‘yeniliklere karşı olma’, ‘dindar-gelenekçi olma’, ‘eğitim durumu’, ‘gelir seviyesi’ gibi parametrelerle aşılara karşı tutumları istatistiksel metotlarla ölçmüştür. Salt dini inançlar aşı karşıtlığı tutumuyla fazla ilişkili olmazken diğer sosyolojik ve siyasi parametrelerin ‘dindarlıkla’ birleşmesi aşı güvensizliğini arttırmaktadır. Buna göre aşılara karşı ‘tereddütlü olma’ eğitim düzeyi arttıkça artmasına ve siyasi aidiyetle yakından ilişkili olmamasına rağmen, aşırı topyekun ‘reddetme’ eğilimi ‘yeniliklere karşı olma’, ‘dindar-geleneksel olma’ ‘düşük gelir ve eğitim düzeyi’ gibi parametrelerle Türkiye’de (İzmir ili çerçevesinde) ilişkili bulunmuştur (Erol vd., 2022). Burada tekrar altını çizmek gerekir ki Fransa, Hollanda ve İngiltere’deki süreçlere paralel olarak yapısal bir ‘güvensizlik’ krizi ve yeni özne söylemlerini destekleyen ‘biyoiktidar’ eleştirileri aşı karşıtlığını ve tereddütünü Türkiye’de de beslemektedir. Bu tereddütte veganların aşılardan ‘hayvanlar üzerinde’ denemesini protesto eden tutumlarından, eğitimli annelerin ‘otizm’ korkusuna kadar pek çok farklı küresel ve felsefi faktör rol oynar (Duman ve Ünür, 2022). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde aşı karşıtlığının bu komplike sosyolojik ve felsefi öncülleri incelenmeye çalışılacak, infodemi, komplocu yaklaşım, bilimselliğin reddi, tıbbileştirme, ve özellikle Türkiye bağlamında, ‘milliyetçi-ulusalcı’ popülist söylemler ve çeşitli muhafazakâr yaklaşımlarla beraber mercek altına alınacaktır.

İnfodemi, Komplocu Yaklaşım ve Bilimselliğin Reddi: Postmodern Epistemolojik Kriz

İnfodemi gerçek dışı, bilime aykırı veya hatalı bilgilerin yayılması ve farklı mecralardan yayılan yoğun bilgi akışının beraberinde yanlış, hatalı veya güvenilir olmayan bilgiyi de taşıması olgusunu açıklar. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) infodemiye şu şekilde tanımlamıştır: “İnfodemi bir salgın sırasında dijital ve fiziksel ortamlarda hatalı veya yanıltıcı bilgi dahil olmak üzere aşırı enformasyon akışıdır. Sağlığa zarar verebilecek kafa karışıklığı ve risk alıcı davranışlara neden olur. Aynı zamanda sağlık otoritelerine yönelik güvensizliğe yol açar ve hastalığa zamanında ve yeterli tepki verilmesini zorlaştırır” (DSÖ 2022). İnfodemi, bir bulaşıcı hastalık gibi tanımlanabilir: Henüz kesinleşmiş bir tedavisi yoktur ve çok kolay yayılabilmektedir. Özellikle Covid-19 bağlamında ortaya çıkan bilgi kirliliği toplumlarda panik ve korku yaratmış, hastalıkla baş etme çabalarına büyük sekte vurmuştur. Benzer bir kavram olan ‘infodemioloji’ ise, epidemiyoloji teriminden yola çıkılarak infodeminin ilgi alanına giren konuların, yani sağlık haberleri ve dezenformasyon ağlarının araştırılması şeklinde betimlenmiştir (Eysenbach, 2002: 763).

İnfodemi yani yanlış bilginin yayılması geleneksel medya ile olduğu gibi sosyal medya üzerinden de gerçekleşmektedir. Özellikle pandemi gibi kişilerde endişeye yol açan farklı ve zaman zaman birbiriyle çelişen bilgi akışının olduğu bir konuda infodemi çok daha sarsıcı ve yıkıcı olabilmektedir. Bir örnek vermek gerekirse, CNN haber kanalı, resmî açıklama henüz yapılmadan, Kuzey İtalya’da bulunan Lombardia bölgesinde sokağa çıkma yasağı ilan edileceği konusunda bir haber yapmıştır. Bu haber, insanların Lombardia’dan kaçmak için harekete geçmelerine, tren ve otobüslerle diğer bölgelere gitmek istemelerine ve bu şekilde hastalığın çok daha hızlı yayılmasına yol açmıştır (Gölbaşı ve Metintaş, 2020: 128). Twitter, Facebook ve Youtube gibi çevrim içi platformlar ise genelde bilginin kaynağını oluşturmasalar da bilginin hızla ve çok sayıda kişiye ulaşmasında etkilidirler. Örneğin Ebola salgını döneminde Gine, Liberya ve Nijerya’da yapılan bir araştırmaya göre, bir haftalık süre zarfında yanlış bilgi içeren tweetlerin 15 milyon kişiye ulaştığı görülmüştür (Gölbaşı ve Metintaş, 2020: 128). Yine kamuoyunu yönlendirmede önemli rol oynayan siyasi liderlerin de yanlış bilgi kaynağı olabildiği ve halkı yatıştırmak için veya siyasi kazanç hesabıyla yanlış bir biçimde güven veren açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. İran Cumhurbaşkanı Rouhani, Covid-19’u İran’a karşı düşmanların bir oyunu olarak değerlendirmiştir. Brezilya Devlet Başkanı Bolsonaro da virüsün aslında var olmadığını, bir fantezi olduğunu açıklamıştır (Gölbaşı ve Metintaş, 2020: 128-9). BBC’nin bir haberine göre, DSÖ ve Hastalık Koruma ve Kontrol Merkezleri (CDC) tarafından yapılan açıklamaları dikkate almayan ABD Başkanı Trump ise, salgını sürekli olarak ihmal etmiş, önemsememiş, hatta insanlara çamaşır suyu içmelerini tavsiye etmiştir (BBC, 2020). Dolayısıyla özellikle salgın ya da kriz durumlarında yaşam ve ölüm arasındaki farkı oluşturacak önemde olan bilginin hangi kaynaklardan sağlanacağı, güvenilir bilginin nasıl elde edileceği, doğru bilgi akışının nasıl sağlanacağı ve yanlış bilgi akışının hangi yollarla önleneceği kriz yönetimi ve pandemi gibi durumlarda son derece önemlidir. Bunun yanında yanlış bilgi, damgalama gibi sorunlara neden olabilmekte, ayrımcılık ve yanlış bilginin yol açtığı dışlanmaya zemin hazırlamaktadır. Örneğin pandeminin ilk günlerinde hastalığın evcil hayvanlardan da geçebildiği şeklindeki bilgiler bazı kimselerin ev hayvanlarını terk etmelerine yol açmıştır. Ayrıca damgalama, kişilerin hasta olduğunu gizlemesi ve tedavinin gecikmesi gibi durumlara da sebebiyet verebilmektedir.

İnfodeminin yol açtığı bilgi kirliliğinin hem oluşmasında rol oynayan hem de bu bilgi kirliliği ile büyüyen bir başka psiko-sosyal olgu komplo teorileridir. Bu teoriler, Covid-19 pandemisi sırasında da aşı karşıtlığının önemli sebeplerinden olmuştur. Çeşitli komplo teorileri tarihsel perspektifte uzun yıllardır dolaşımda bulunmaktadır ve özellikle ‘Masonlar’, ‘İllüminati’ ya da ‘Siyon Protokolleri’ ile ilgili popüler komplo anlatıları literatürde detaylıca incelenmiştir (Karaosmanoğlu, 2021a). Soğuk Savaş döneminde de değişik komplo teorileri revaçta olmuş, Karl Popper ve Richard Hofstadter’in analizleriyle özellikle kaba siyaset teorileri ve paranoid toplumsal yapı mercek altına alınmıştır (Karaosmanoğlu, 2021b). Öte yandan ‘komplo teorileri’ özellikle hakikat-sonrası (post-truth) olarak adlandırılan 2000’li yıllarda büyük bir patlama yapmış ve sosyal medyanın da etkisiyle, özellikle Amerikan siyasi yaşamında belirleyici sayılabilecek bir rol oynamıştır. “AIDS Salgını, uzaylıların insan kaçırmaması, petrol sıkıntısı, 11 Eylül, ilk Siyah başkanın seçilmesi, iklim krizi” (Marasco, 2021: 159) ve daha nice si üzerine üretilen komplo teorileri Donald Trump’un başkan seçilmesi ile (örneğin QAnon gibi aşırı sağ kaynaklı komplo teorilerinin de dolaşıma sokulmasıyla) siyasi hayatta daha gözle görülür bir hal almıştır. Covid-19 pandemisi sırasında da, gerek Türkiye’de, gerekse de global ölçekte aşı karşıtı komplo teorileri, bazen bilim insanları arasında bile destekçi bulabilmiştir. Rockefeller ve Bill Gates’in Korona Salgınına çok önceden bildikleri, aşularla bir tür ‘transhümanizm’ yani ‘robot-insan’ yaratılacağı, insanların bu yolda kobay olarak kullanılacağı, bedenlere

çip takılacağı, özellikle mRNA aşularının DNA değişikliği yapacağı, aşı pasaportuna sahip bir seçkinler sınıfının amaçlandığı, Lüsiferaz isimli bir boyar maddenin ışık altında kim aşı olmuş kim olmamış göstereceği, aşuların kısırlık yapacağı gibi komplo teorileri değişik mecralarda dile getirilmiştir (Şeker vd., 2021).

Küresel Isınma ya da Covid-19 gibi krizlerin çözümüne sekte vuran modern komplo teorilerinin felsefi köküne baktığımız zaman ‘bilim karşıtlığı’ ya da ‘bilimsel bilgiye duyulan güvenin zedelenmesi’ olarak kısaca ifade edilebilecek yeni bir olguyla karşılaşmaktayız. Özellikle aşı karşıtlığı bağlamında incelendiği zaman ‘bilgi kirliliği’ (infodemi) ya da rasyonel bağlamda ele alınamayan komplo anlatılarının kazandığı popülerite ‘postmodern’ bir epistemolojik krizle de bağlantılı görünmekte. Bilimin ne olduğu, bilimsel yöntemin nasıl bir yol izlemesi gerektiği Antik Yunan’dan bu yana tartışılmaktadır. Normatif, felsefi ve tümden-gelimci yaklaşım ile gözlem ve deneye dayalı (ampirik) yöntem, zaman zaman çatışmalar da, ‘modern’ bilginin epistemolojik temellerini oluşturmurlar. Bilimselliğe karşı günümüzde duyulan şüpheyi irdelemeden önce ‘bilim felsefesinin’ izlediği yollar ve tarihsel süreçte bilim insanları arasında özellikle ‘paradigma’ açısından yaşanan tartışmaları kısaca özetlemek faydalı olabilir.

Modern bilginin temellerini atan Antik Yunan felsefesi içinde Sokratik-Platonik gelenek mutlak bilgiye yani ‘idealara’, derin ve felsefi kavramayla ulaşılabileceğini savunur. Platon’un öğrencisi Aristoteles ise daha ‘ampirik’, gözleme dayanan bir yaklaşımı tercih etmiştir (Sabine ve Thorson, 1973). Rönesans ve Aydınlanma ile beraber Bacon, Galileo, Descartes gibi düşünürler doğa bilimlerinde bugün ‘bilimsel yöntem’ olarak adlandırılan matematiksel pozitif yöntemleri kullanmaya başladılar. Amaçları doğayı metafizik olandan ayrı şekilde incelemek ve son kertede kontrol edebilmektir. Elbette bu ‘rasyonel’ yöntemi erken dönemlerde bile eleştirenler oldu. 18. Yüzyıl filozofu Giambattista Vico, rakamsal ya da rasyonel hesaplamaların aşırıya kaçması durumunda ‘rasyonel bir delilik’ yaşanabileceğini ifade etti. Vico, sonraları Horkheimer gibi Frankfurt Okulu düşünürlerinin de vurgulayacağı üzere, net olarak rakamsallaştırılamayacak ‘insani sağduyu’ ve ‘toplumsal süreçlerin’ dışlanmaması gerektiğini vurguladı (Crease, 2022). Modern çağla beraber özellikle sosyal bilimlerin ne ifade ettiği ve nasıl bir yöntem uygulaması gerektiği yine epistemoloji tartışmalarının odağında oldu. Ünlü Fransız düşünür Auguste Comte doğa bilimlerinin metodolojisinin sosyal bilimlerde de uygulanması gerektiğini vurgulayarak ‘pozitivizm’ kavramını tartışmaya açtı (Comte, 2015). 20. yüzyılda artarda gelen dünya savaşları ve bilimin kitle imha silahları üretiminde kullanılması özellikle Frankfurt Okulu içerisinde pozitivizm eleştirilerine yol açtı. Örneğin Max Horkheimer *Akıl Tutulması* kitabında, aklın eleştirel güç ve insani içerikten bağımsız olmasının onu sadece olguları kaydeden bir makineye dönüştürdüğünü anlattı. Sonuç olarak, egemen güçler bu makineyi rahatlıkla kendi lehlerine kullanabilecekler ve gerekirse kitlesel imha süreçlerine de uyarlayabileceklerdi (Horkheimer, 1986). Öte yandan yine aynı dönemlerde Karl Popper ve Thomas Kuhn gibi düşünürler bilimsel yöntem tartışmalarına farklı açılardan ortak oldular. Örneğin Karl Popper için bilimsel düşünce, Comte pozitivizminden farklı olarak, doğrulanabilir değil ‘yanlışlanabilir’ olmalıydı. Yukarıda komplo teorilerinin tanımı bağlamında kısaca değindiğimiz Popper vülger Marksizmi de odağına alan incelemelerinde felsefi yaklaşımı ve Platonizm’i kıyasıya eleştirdi; Frankfurt okulunun aksine, totalitarizme giden yolun ‘açık toplum’ düşmanı düşünme biçimlerinden geldiğini savundu. Şöyle yazdı Popper:

Platon’dan alınması gereken ders, onun bize öğretmeye çalıştığının tam karşıtı olmalıdır...Siyasal değişimi durdurmak çare değildir; bu mutluluk getirmez. Kapalı toplumun sözde masumluk ve güzelliğine artık geri dönemeyiz...Bir kez aklımıza güvenmeye ve eleştirme yetilerimizi kullanmaya başlayınca, bir kez kişisel sorumluluklarımızın sesini ve onunla birlikte, bilgiyi iletmeye yardım etmenin sorumluluğunu duyunca artık bir daha kabile sihrine kayıtsız boyun eğme durumuna düşemeyiz (Popper, 2004: 205).

Thomas Kuhn ise Popper’in aksine bilimin gelişmesini ortak kabullerle sağlanan ‘paradigmalarla’ açıkladı ve her dönemin kendine özgü bir ‘normal bilimi’ olduğunu vurguladı (Kuhn, 2021). 20. Yüzyılın ortalarından itibaren modernist paradigmanın sorgulanmaya başlanması ve ‘postmodernizm’ olarak ifadelendirilen yeni bir eleştirel düşünce okulunun çok farklı kollardan gelişmeye başlaması bilim felsefesi tartışmalarını da etkiledi. Bu tartışmaların bir kısmı ‘postkolonyal’ literatür ya da toplumsal cinsiyet çalışmaları eksenindeki ‘yeni toplumsal hareketlere’ bağlı gelişirken bir kısmı ise zaman zaman teoriyi uç noktada bir ‘nihilizme’ çekebilen sıkıntılı formlara evrildi. Bilim felsefesi tartışmaları özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru oldukça şiddetlendi. Kuhn’un ‘paradigmasına’ karşı Paul Feyerabend *Yönteme Karşı* isimli eserinde rasyonel bilimsel metodun tek yol olmadığını vurgularken ‘Birinci Dünya Bilimi’ olarak adlandırdığı Avrupa merkezli bilimi kıyasıya eleştirdi ve ‘ne olsa uyar’ şiarıyla bilim dışı kabul edilen ‘bilimselliklerin’ de topluma fayda sağlaması halinde eşit oranda kabul edilebilir olduğunu iddia etti (Feyerabend, 2020). 2000’lere yaklaştığımızda özellikle ABD’li bazı postmodern sosyal bilimciler, ‘kültürel çalışmalar’ genel başlığı altında, doğa bilimlerindeki bazı yeni kavramları

da kullanarak 'bilimsel metodolojiyi' ciddi bir 'yapıbozuma' uğratmaya çalıştılar. Bu 'yapıbozuma' karşı pek çok bilim insanı bu sefer 'bilimi' savunmak durumunda kaldı ve bu tartışmalar 'Bilim Savaşları' olarak anıldı (Gross ve Lewitt, 1996).

Postmodernizm olarak ele alınabilecek olgunun çıkış noktaları ve nasıl tanımlanabileceği konusunda kesin bir ortak kabul bulunmamaktadır. Ancak pek çok yazar bu olgunun iki koldan ilerlediği üzerinde hemfikirdir. David Harvey şöyle ifade eder:

Felsefede yeniden canlanan bir Amerikan pragmatizminin 1968 sonrasında Paris'e vuran bir post-Marksizm ve post-strüktüralizm dalgasıyla iç içe geçmesi Bernstein'in 'hümanizme ve Aydınlanma mirasına karşı bir gazap' adını verdiği gelişmeyi yarattı. Bu gelişme soyut aklın sert biçimde reddine ve insanlığın evrensel kurtuluşunu teknolojinin, bilimin ve aklın seferberliğine dayandıran her türlü projeye karşı bir nefrete dönüştü (Harvey, 2003: 56).

Harvey'in de vurguladığı gibi, öncelikle Avrupa'da 1968 olayları ekseninde yükselen bir bürokrasi karşıtı 'yeni sol' hareket (örneğin Fransa'da 'situationism', İtalya'da ise 'operaismo') köktenci Marksist kalıpları, modernist üst anlatı ve iktidar ilişkilerini eleştirmeye ve toplumsal yapıyla ilgili yeni kategoriler önermeye başlar (Harvey, 2003; Kellner ve Best, 2011). Bir başka kol ise ABD'den ilerlemektedir. Fredric Jameson'ın *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizm'in Kültürel Mantığı* kitabında ayrıntılı tartıştığı gibi, ABD'de postmodernizm özünde kültürel bir fenomendir ve çok uluslu şirket kapitalizmi olarak adlandırılabilir yeni bir tür iktisadi sisteme dayanmaktadır. Bu sistemde artık sermaye her yerdedir ve 'para ekonomisi' tüm yaşama (kültürel, sembolik, metafizik, gündelik) sızmıştır. Bu yüzden örneğin Van Gogh gibi modernist bir ressamın tablosunda yakalayabileceğimiz pastoral zenginlik ve derinlik, postmodern çağda, yerini Andy Warhol'un Marilyn Monroe ya da teneke çorba kutuları gibi ticari ikonlarına bırakır. Ancak kültür alanındaki bu sığlaşma epistemolojik çerçevede de kendini gösterir ve tarihselcilik, psikanaliz ya da varoluşçuluk gibi 'derinlik' modelleri terk edilmeye başlanır (Jameson, 2011). Bu yeni postmodern söylem, yapıçözüm, büyük toplumsal davaların reddi, kimlik siyaseti, gerçeğin ya da 'öz' ün tamamen söylemsel olduğu vurguları, merkez yerine çevrenin, makro yerine mikro anlatıların tercih edilmesi, yazarın ölümü ve neden sonuç ilişkileri yerine metinlerarasılığın öne çıkarılması gibi öncüllere dayanmaktadır (Rosenau, 2004). Aslında bilimsel metodolojinin hem sosyal bilimlerde hem de doğa bilimlerinde terk edilmeye başlanması bu yeni kültürel iklime paralel gelişen 'kültürel araştırmalar' (cultural studies) ekseninde gerçekleşir. Kültürel çalışmaların, önceleri anlaşılabilir bir modernite kritiği olarak başlayan, tahakküm, Avrupa merkezilik, cinsiyet ayrımcılığı ve oryantalizm eleştirileri zamanla modernite ile özdeşleştirilen her tür kuramın, yöntemin ve hayat tasavvurunun tümünden reddine ilerler. Giderek her şeyin bir simülasyondan ibaret olduğu, 'anlamın' imgeler etrafında tamamen kaybolduğu, tarihin bittiği söylemleri çağdaş felsefede baskın olur (Baudrillard, 2011). Rosenau'nun da altını çizdiği gibi, Kuhn'un betimlediği art arda gelen paradigmlar şeklindeki epistemolojik yaklaşımı terk eden postmodernizm bütün paradigmların sonunun geldiğini ilan eder. Modernist bilimsel yöntemlerin baskıcı olduğu, yönteme karşı 'paradoksun' öne çıkması gerektiği iddia edilir (Rosenau, 2004). Özellikle ABD'deki postmodern kültür kuramcıları derinlik modelleri yerine metinlerarasılığın geçmesini savunurken kuantum fiziğindeki yeni bazı terminolojilerden de yararlanmaya başlarlar. Bilimsel pozitivist yöntemlere karşı, metinlerarasılık ve 'paradoksu' öne çıkartan 'bilim karşıtları' ile 'bilimi savunanlar' arasında ciddi tartışmalar yaşanır. Bu tartışmaların odağındaki en ilginç olaylardan birisi hiç şüphesiz Alan Sokal vakasıdır. New York'lu bir fizik profesörü olan Sokal, doğa bilimlerindeki bazı kavramları bağlamlarından kopararak yanlış kullanan postmodern kültür kuramcılarını bir 'şaka' yapmaya karar verir. Yukarıda bahsi geçen 'bilim savaşları' ekseninde özel bir sayı çıkarmak isteyen *Social Text* isimli dergiye bilim karşıtı postmodern kuramcıları savunur görünen düzmece bir makale yollar. Makalede fizik bilimine ait pek çok kavramı açıkça yanlış kullanmasına rağmen hiç kimse tarafından uyarılmaz ve makalesi basılır. Şöyle anlatır Sokal:

1994 yazında, postmodernist yazın entelektüellerinin, bilim ve bilim felsefesi üzerine ahkam kesmelerinin ve bunu tam anlamıyla yüzlerine gözlerine bulaştırmalarının farkında olarak -öncelikle Paul Gross'a ve Norman Levitt'in *Higher Superstition*'ına teşekkürler-, son eğilimleri takip eden akademik bir dergiye, ciddi bir bilimsel makale olarak kabul edilip edilmeyeceğini görmek için postmodern bilim eleştirisinin bir parodisini yazmaya karar verdim. Birkaç aylık kütüphane araştırmasından sonra, "Sınırları Aşmak: Kuantum Kütleçekiminin Dönüştürücü Bir Hermönetiğine Doğru" adlı esrarengiz bir başlık taşıyan başyapıtımla ortaya çıktım ve onu, kültürel çalışmalar dergisi *Social Text*'e sundum. Kabul edileceğine %50 ihtimal verdim. *Social Text* editörlerinin, tam da o sırada, "Bilim Savaşları" başlığı altında, asıl amacı Gross'a ve Levitt'e saldırmak olan özel bir sayı hazırlamakta olduğundan haberdar değildim. 1995 Nisanında, makalemin *Social Text*'te basılması kabul edildi; tam olarak bir yıl sonra basıldı. Kandırmacayı, birkaç hafta sonra başka bir dergide, *Lingua Franca*'da gözler önüne serdim ve o günden bu yana hayatım eskisinden çok farklı oldu (Sokal, 2011: xvi-xvii).

Bilimin ne olduğu ve nasıl bir metodoloji izlemesi gerektiği üzerine yüzyıllardır süregelen tartışmanın günümüzde akıl, mantık ve sağduyu sınırlarını zorladığına dikkat çekmek isteyen ‘Sokal Vakası’ aslında komplocu zihniyet ve bilim karşıtlığının da temellerine işaret etmektedir. Kuhn’un da altını çizdiği gibi bilimde değişik paradigmlar olabilir, bu paradigmların geçerli olabilmesi ve ortak kabullerle sahiplenilmesi epistemolojik ve ontolojik tutarlılıklarına bağlıdır. Gerek Auguste Comte pozitivizmi gerekse Frankfurt Okulu’nun pozitivizm eleştirileri kendi içlerinde bu tutarlılığa sahiptirler ve Feyerabend’in de dile getirdiği gibi toplum yararı gözetilerek değişik şekillerde fayda sağlayabilirler. Ancak son dönemlerde yaygınlaşan postmodern eleştirel okul Gross ve Lewitt (1996) ve Sokal’da (2011) vurgulandığı gibi akıl ve mantık sınırlarını zorlamakta, zaman zaman ‘şarlatanlık’ damgası da yiyebilmektedir. Modern epistemeyi kıyasıya eleştiren Nietzsche ya da Foucault gibi saygın düşünürler bir yana, her tür ‘üst anlatıyı’ kural tanımaz bir yapısöküme tabi tutma çabası, Bruno Latour gibi saygın kültür kuramcılarının bile tepkisini çekmiştir. 1988’de baskın postmodern söylemler çerçevesinde metinlerin bütünlüklü bir anlamı olmadığı, bu yüzden hiçbir yorumun diğerinden üstün olamayacağını savlayan Latour, 2004’te yayımlanan (Türkçe’ye 2021’de çevrilen) ‘Eleştiri neden Sıfırı Tüketti?’ isimli yazısında çok farklı bir anlayış benimser. Özetle Latour, iklim krizinin henüz ‘bilimsel olarak kanıtlanmadığı’ ya da ‘bilimin zaten fazlaca güvenilir bir şey olmadığı’ türündeki söylemlerin kendi eleştirel kuramlarının istenmedik bir sonucu olup olmadığını sorgular. Acaba kendi Frankenstein’larını yaratıp, ‘gerçeği’ sorgulamaktan bahsederken, her türlü gerçeğin, apaçık ortada olanlarını bile, yok sayılmasına mı yol açmışlardır? (Latour, 2021). Latour, ironik bir üslupla, *Social Text* editörlerinden Stanley Fish’in, fizik kanunlarını beyzbol kurallarıyla kıyaslayarak kültürel çalışmalara katkı sağladığını düşünmesini eleştirir (2021: 88). Hatta Latour, toplumsal analizlerde iktidar, dil ya da söylem bazlı açıklamaların kullanışlılığını yitirdiğini ve komplo teorilerinin diliyle aralarındaki farkın endişe verecek ölçüde azaldığını söyler. Nasıl ki eskiden bir oda büyüklüğündeki bilgisayarlar küçülüp neredeyse cebe sığar hala geldiyse, bilim teorisi de kalın Nietzsche ya da Benjamin kitaplarını küçültüp, komplo teorisi şeklinde her cebe sığdırmaktadır artık (89). Şöyle özetler Latour:

Bilimsel olguların toplumsal olarak inşa edildiğini göstermeye bu kadar heves ederken neyin peşindeydik? Nihayetinde her zaman haklı çıkacağımızın bir garantisi yok. Eleştirelilik için bile sağlam bir zemin yok. Eleştireliliğin söylemek istediği de hiçbir yerde sağlam bir zemin olmadığı değil miydi zaten? Peki ya bu sağlam zemin yokluğunun olabilecek en fena tipler tarafından üstüne titredığımız şeylere karşı öne sürülecek bir argüman olarak elimizden alınmasına ne demeli? (87).

Burada, Latour, bilim felsefesinin postmodern argümanlarının komplo teorilerine çanak tuttuğunu anlatırken aslında ABD’de son yıllarda ivmesi hızla artan ‘etik’ krize de işaret etmektedir. Cumhuriyetçiler ‘henüz bilimsel kesinliği yok’ diyerek sanayicilere iklim krizine aldırılmalarını söylerken aslında bunun ‘gerçek’ olup olmadığı ile fazlaca ilgilenmemektedir. ‘Hakikat-sonrası’ (*post-truth*) çağda mesele gerçeğin ne olduğu değil kimin çıkarına olduğudur (Tesich, 2021). Robert Crease de ‘bilim inkârcılığının’ siyasi, dini ve ekonomik çıkarların devreye girdiği belli alanlarda gerçekleştiğini ifade eder. “Belirli Amerikalı siyasetçiler, bu alanlarda, bilimin vardığı sonuçların kendi amaçlarını gerçekleştirmelerine yardım etmek yerine buna engel olduğunu görmüştür ve bu sebeple de bilime en iyi uygulamalar için bir yardımcı unsur gibi değil de siyasi bir muhalif gibi yaklaşmaktadır” (Crease, 2022: 14). Örneğin, Crease, aslında Trump gibi siyasetçilerin pekâlâ da iklim krizinin farkında olduklarını savlar. Trump, iklim krizinin bir ‘palavra’ ve ‘sözde bilim ürünü’ olduğunu söylemekte ama bir yandan da İrlanda’da kendine ait golf sahalarından birini küresel ısınma dolayısıyla yükselen deniz seviyesinden korumak için deniz suru inşa etmek istemektedir (2022: 208). Yine Trump’ın bir başka ‘siyasallaştırılmış’ bilim yaklaşımına göre, Amerikalılar Covid-19 aşılara güvenmeyecektir çünkü çalınan seçimlere, Biden yönetimine ve onun sahte haberlerine güvenmemektedirler (Cillizza, 2021). Sonuç olarak Amerikan akademi ve kültür çevrelerinde ağırlığını hissettiren postmodern rölativizm ve modern bilim karşıtlığı, siyasi olarak da pragmatik karşılığını bulmakta ve günümüzde ‘popülizm’ olarak adlandırılan yeni bir siyasal duruma işaret etmektedir. Bilimsel ‘gerçeğin’ ya da ‘uzman’ görüşünün her mecrada sorgulanması, elitlerin ayrıcalıklı konumuna tepkili popülist siyasal hareketlerin ve komplocu düşüncenin yükselmesine paralel gelişir (Alper vd., 2021). ‘Aşı Karşıtlığı’ ve uzantısı olduğu ‘bilim reddiyeciliği’, hem yukarıda özetlenmeye çalışılan ABD merkezli postmodern epistemolojik kriz, hem de daha ileride değineceğimiz gibi, bu krizin tetiklediği ‘popülist’ ve ‘pragmatik’ siyaset ile de bağlantılıdır.

Tıbbileştirme, Bireyselleşme ve Sarsılan Sağlık Paradigmaları

Bilimsel düşüncenin içinden geçtiği postmodern kriz ve buna paralel yükselen mantık dışı komplo teorileri elbette ‘tıp bilimini’ de içine almakta ve yeni popülist, elit karşıtı söylemler rasyonel tıbbi bilginin sağlıklı yayılmasına

sekte vurmaktadır. Bu bağlamda dolaşımdaki bazı aşı karşıtı argümanların yukarıda irdelenmeye çalışılan komplocu bilim şüpheciliği ve postmodern krizle bağlantılı olduğu açıktır. Ancak küreselleşme ve neoliberal politikalar eşliğinde hızla yükselen kimi toplumsal-tıbbi pratiklerin tıp bilimine ve bu bilimin kadim iradesine duyulan güveni sarstığı da bir gerçektir. Başka bir deyişle 'tıbbileştirme' ve 'endüstriyel tıp' olarak ifade edebileceğimiz bazı toplumsal-iktisadi uygulamaların da aşı karşıtlığını besleyen 'tıp insanlarına güvensizlik' hislerinin temelinde yattığı vurgulanmalıdır. Öncelikle 'tıbbileştirme' yani gündelik hayatın olağan akışı içerisinde tıbbi söylemlerin her geçen gün daha fazla yer almaya başlaması değişik felsefi boyutlarda irdelenebilir. Peter Conrad' a göre tıbbileştirme, tıbbi olmayan problemlerin tıbbi problem gibi tanımlandığı ve hastalık ya da bozukluk olarak ele alındığı yeni bir süreci işaret eder (Conrad, 1992). Geçmişte hayatın olağan akışı içerisinde yaşanan hamilelik, doğum, menopoz, yaşlanma, melankoli gibi olgular artık tıbbi terimlerle ifade edilen bir tür 'hastalığa' dönüşmüştür (Sezgin, 2011). Gündelik hayatın yeni tıbbi terimler ile çerçevesi Foucault'nun kavramsallaştırmalarından ödünç alabileceğimiz yeni 'biyoiktidar' alanları açar. Foucault'ya göre Ortaçağ pratiklerinden farklı olarak modernite ile beraber bireyler artık 'doğrudan' bedene uygulanan işkence ya da ölüm cezası gibi uygulamalarla cezalandırılmamaktadır. İktidar, etkisini yaşam pratikleri, sağlıklı yaşam normları, cinsel bozuklukların tanımlanması, yeni hastalık 'standartları' gibi 'bilimsel' görünen uygulamalarla göstermektedir. Ortaçağ'da 'günah çıkartma pratikleri' ile papazlara verilen güç, yeni çağda beden, sağlık ve cinsellik ekseninde yaratılan yeni söylemlerle, yani 'itiraf teknolojileri' ile, doktorların, psikiyatrların ve bilim insanlarının olmuştur (Foucault, 2010). On yedinci yüzyıldan itibaren yaşam üzerinde kurulan bu iktidar, bir makine olarak düşünülen bedenin denetimi, itaatkârlığı ve iktisadi manada yararlılığı üzerine inşa edilir. On sekizinci yüzyıldan itibaren ise bedeni merkeze alan üreme, doğum, ölüm ve diğer sağlık pratikleri, kurumların, Foucault'nun 'biyoiktidar' olarak adlandırdığı müdahaleleri ve düzenlemeleri ile gelişir (Foucault, 1992). Aşı karşıtlarının da felsefi argümanlarından biri aşuya zorlanmanın ve evlere kapatılmanın 'bedenin özgürlüğüne' kamusal bir müdahale, bir 'biyoiktidar' pratiği olduğudur. Örneğin ünlü İtalyan düşünür Giorgio Agamben, Covid-19 salgını sonrası alınan kapanma önlemlerinin ve kamu iradesi ile yaygınlaştırılmaya çalışılan aşı uygulamalarının en keskin muhaliflerinden olmuştur. Agamben kısaca 30 yılda tıp biliminin neredeyse yeni bir 'din' ya da 'kült' biçimini aldığını ve merkezi otoritenin bedene müdahalesinin yani 'biyoiktidarın' yeni hükümlerlik alanı olduğunu iddia eder (Agamben, 2020). Agamben'in itirazı aslında bu dolaylı 'tıbbileştirme' sürecinin Covid-19 önlemleri kapsamında mutlak kamusal bir zorlama halini almasıdır. *Terrabayt* isimli e-dergideki Türkçe çevirisinde şöyle aktarılır Agamben:

Burada mevzu bahis olanın rasyonel bilimsel bir talep değil kültür pratiği olduğu aşikârdır. Ülkemizde şimdiye kadar en sık görülen ölüm nedeni kalp damar hastalıklarının, daha sağlıklı yaşadığımızda ve belli bir beslenme biçimine sadık kaldığımızda azaltılabileceği gayet iyi biliniyor. Ancak hastalara tavsiye ettikleri bu yaşam ve beslenme biçiminin *ex lege* neyin yenmesi, nasıl yaşanmasına hükmeden, yaşamlarımızı bir sağlık gereksinimine çeviren yasal bir normun konusu olması hiçbir doktorun aklının ucundan geçmemiştir. İşte yapılan şey bu. İnsanlar da aşikâr bir şeymiş gibi hareket özgürlüklerinden, sosyal ilişkilerinden, dini ve siyasi inançlarından feragat etmeyi en azından şimdilik kabul etti. Burada Batı'nın diğer dinlerinin, yani İsa'nın dininin ve paranın dininin nasıl da belli ki hiç mücadele etmeden önceliği tıba ve bilime verdiklerini görüyoruz (Agamben, 2020).

Agamben'in itirazı, 'yeni toplumsal hareketler' bağlamındaki aşı karşıtlığının özne, beden özerkliği vurgusunu hatırlatır. Özellikle Avrupa'da, aşı tereddütü 'beden politikaları', ve 'biyoiktidar' eleştirisi ile örtüşen 'yeni toplumsal hareketler' bağlamında ortaya çıkmaktadır (Duman ve Ünür, 2022). İktisadi-siyasi parametrelerden çok 'yaşam alanı' siyasetini öne çıkaran bu yeni kuşak "kişisel olanın siyasal olması algısı ile müdahaleci devlete karşı, bireysel özgürlükleri savunan bir yapıya bürünmüştür" (2022: 108). Jennifer Reich'in 'neoliberalizmin bir uzantısı olarak' gördüğü bu yeni hassasiyetler, devletin zorla müdahalesiyle aşı yaptırmayı bebeğinin kişilik ve beden haklarına bir saldırı olarak gören yeni bir 'aşı karşıtı anne' modeli yaratır (Reich, 2014).

Özellikle modern Batı toplumlarında giderek ivme kazanan 'tıbbileştirme', bedenin dolaylı yollarla kontrol edilmesi ve sınırlandırılması olarak ifade edebileceğimiz 'biyoiktidar' pratikleri dışında daha somut sosyal ve iktisadi gelişmelerin de yansımasıdır. Sağlık sigortaları, kozmetik endüstrisi, ilaç firmaları gibi son tahlilde ticari kaygılar taşıyan dev bir sağlık endüstrisi yeni tanımlanan hastalıklarla beraber büyümekte ve gelişmektedir. Hatta otorite olarak görülen doktorlar bile artık bu dev sağlık endüstrisi ve onun tekno-bilimsel pratiklerinin basit kullanıcıları haline gelmiştir. Deniz Sezgin'in de ifade ettiği gibi hasta-doktor arasındaki bütüncül ilişki kaybolmuş, doktorlar teknoloji ve ilaç endüstrisinin yardımıyla semptom gideren mekanik uygulayıcılar haline dönüşmüştür (Sezgin, 2011). 'Fitoterapist' Ümit Aktaş gibi aşı karşıtı bazı bilim insanlarının ısrarla vurguladıkları 'bütüncül tıp' ya da 'fonksiyonel tıp' yaklaşımlarının artan popüleritesi özellikle bu yeni tekno-bilimsel tıp pratiklerinin

sakıncaları üzerinden irdelenebilir. Doğrudan aşı karşıtı bir söylem benimsemeseler bile bu ‘endüstriyel tıp’ pratiklerinin sert eleştirilerini yapan ve Koronavirüs’ten korunmanın en önemli yolunun (aşı ve kapanmadan ziyade) bağışıklık sistemini güçlendirmek olduğunu söyleyen başka bilim insanları da vardır. Örneğin Ahmet Rasim Küçükusta *Modern Zaman Hastalıkları* (2006) isimli kitabında ‘reflü mü yoksa röfle mi moda’ sorusunu sorarken hem ‘tıbbileştirme’ pratikleri kapsamında yeni moda olan hastalıkları mizahi bir üslupla ele alır, hem de modern tekno-tıp uygulamalarının hiç üstünde durmadığı ‘metropol yaşamının’ hastalık yapıcı etkilerini inceler. Benzer bir tavrı Koronavirüs kapsamında çok daha sert bir üslupla ele alan bir başa bilim insanı Canan Karatay’dır. Karatay özetle pek çok hastalığın aslında basit beslenme düzenlemeleri ile önlenebileceğini vurgular ve Covid-19’a karşı aşından ziyade bağışıklığın güçlendirilmesi gerektiğini savunur (Karatay, 2022). Karatay’a göre hem aşılar hem de ilaçlar aslında aç gözlü bir sağlık endüstrinin kâr etme kaygısından ibarettir.

Karatay ve Küçükusta’nın da örneklediği gibi, devlet müdahalesine ve uzman-teknokrat bilgisine (yani merkezi-modern otoriteye) karşı geliştirilen güvensizliğin küreselleşme ve yeni iktisadi paradigmlar bağlamında bir başka kaynağı da ilaç ve tıp endüstrisinin kâr hırsıyla hareket ettiği ve sağlığı metalaştırdığı algısıdır. Bu algı yalnızca aşı karşıtlığı değil genel olarak ilaç kullanımının reddi ve ‘doğalcılığa’ geri dönüş furçasının da zeminini hazırlamaktadır. Yaşam ‘tıbbileşirken’, beden ve sağlık sistemi ‘bireyselleştirilmektedir’. Bazı dönemlerde Cutter vakası olarak bilinen canlı polio virüsü kazası ya da 1960’larda binlerce çocuğun kolsuz bacaksız doğmasına sebep olan ‘talidomid faciası’ (Çeliker ve Göçer, 2021) gibi istenmedik bilimsel ‘kazalar’ söz konusu olsa da aşılara güvensizliğin asıl sebebi ‘endüstrileşen tıp’ gibi görünmektedir. Son dönemlerde tıbbın ‘ticarileşmesi’ ya da ilaç şirketlerinin güdümüne girmesi üzerine pek çok eleştirel yazı kaleme alınmıştır. Hatta aşı karşıtlarının komplo teorilerinden biri aşılarda ilaç şirketlerinin kâr amacına hizmet ettiği. Bu denli yüksek bir korku ve paranoya hissini besleyecek maddi koşullar ortada olmasa da ilaç şirketlerinin halkla ilişkiler çalışmalarının bazen ‘etik sınırları’ zorladığı bilinmektedir. Örneğin Minnesota Üniversitesi’nin saygın bio-etik ve felsefe profesörü Carl Elliott şöyle anlatmaktadır:

İlaç sektöründe 1950’lerde ortaya çıkmakla birlikte 1990’larda gerçek anlamda ivme kazanan halkla ilişkiler stratejisinin esası ‘hastalığı satarak’ tedavi satmaktır... Bunun için yararlı bir kaynak ‘hasta destek gruplarıdır’... Bir hasta destek grubunun bir ilaç şirketi tarafından sübvansede edilmesi 1990’larda skandal olarak görülürdü. Günümüzde normale dönmüş durumda... Hastaların birer ilaç pazarlacısı olarak güçlenmesi hekimlerin güvenilirliğinin ve itibarının düşüşe geçtiği bir döneme denk geldi. Hekimler 1980 ve 90’larda kendilerini giderek bir işadamı gibi görmeye başlayınca hastaların gözündeki bağımsız otoriter konumları sarsıldı... (Elliott, 2017: 127, 128)

Elliott’a göre ilaç şirketlerinin yeni pazarlama stratejisi olan halkla ilişkilerin örtük yapısı özellikle rahatsız edicidir. Bir hayır işi organize edilir ama asıl amaç ilacı satmaktır. Zamanla gündelik, sıradan hayatın her unsuru olası bir pazarlama stratejisinin parçası gibi görünmeye başlar. Bu yeni tarz pazarlama gerçekten rahatsız edici olabilir ve etik bir krizi besleyebilir. Bazı durumlarda doktor akademisyenler de bu pazarlama faaliyetlerine dolaylı yollardan dahil olabilmekte ve bilimsel faaliyet yaptıkları konularda çıkar gruplarından uzak oldukları yönündeki anlayış sarsılabilmektedir. Elliott’a göre burada asıl sorun bireysel meselelerden ziyade güvene dayanan sosyal kurumların sarsılmasıdır: “Kurumları yaratmak zordur, ama şaşırtıcı derecede kolay yıkılabilirler. Bir kuruma duyulan güven yitirildiğinde geri kazanılması çok zordur” (2017: 135). Alternatif tıp uzmanı Wayne Jonas da özellikle depresyon ilaçlarının deneme çalışmalarında çıkan sonuçların kamuoyu ile sağlıklı şekilde paylaşılmadığını anlatır. Doğal Sarı Kantaron otu (St John’s wort), Zoloft (serotonin inhibitörü ilaç) ve plasebo (herhangi bir ilaç ya da kimyasal ihtiva etmeyen hap) arasında yapılan kontrollü deneylerde yeni piyasaya sürülecek olan ilacın, çok ağır depresyon vakaları dışında, ilaç olmayan sarı kantaron otu ve plasebodan çok az farkı olduğu bulunmuştur. Yani hafif ve orta seviyedeki depresyonlarda yeni piyasaya sürülecek ilaç, kimyasal olmayan maddilerinden anlamlı derecede farklı değildir. Halbuki bu sonuçlar kamuoyuna ‘sarı kantaronun etkisinin olmadığı’ şeklinde lanse edilir (Jonas, 2019). Benzer örnekler çoğaltılabilir ve günümüzde ‘popülizm’ terimi kapsamında ele alınan ‘elitlere, uzmanlara güvenmeme’ yaklaşımının yapısal sebepleri açısından ele alınabilir. Sonuç olarak küreselleşme ve onun getirdiği yeni iktisadi-sosyal paradigma değişik biçimlerde bilime, tıbbı güvensizliği ve tekno-siyasal popülizmi beslemektedir (Pala ve Elbek, 2021).

Koronavirüs tedbirleri ve aşı kampanyaları temelde kamusal ve kolektif bir sürece işaret etmektedir. Ancak Sezgin’in de altını çizdiği gibi ‘Sağlıkta Dönüşüm’ projeleri ve tıbbileştirme pratikleri hem Türkiye’de hem de dünyada sağlığın ‘bireyselleştirilmesini’ de beraberinde getirmiştir. 1980 sonrası gelişmelerle beraber devletin her alanda küçültülmesi ve sağlık sektöründeki özelleştirmeler hastayı da bir tür sağlık endüstrisi tüketicisi konumuna indirgemıştır. Bilinçli bir tüketici olmak durumundaki hasta, zaman zaman ‘kendi kendisinin doktoru olmak’ zorunda kalmakta, gerek medyadaki bitmek bilmez ‘sağlıklı yaşam önerileriyle’ gerekse özel hastanelerin

sağlık promosyonlarıyla başa çıkmak için 'bireysel' çözümler bulmaktadır. Bir anlamda "sağlıklı olmanın koşul ve biçimleri bireye verilir, sorumluluk bireye yüklenmektedir" (Sezgin, 2011: 17). Popüler olan pek çok kişisel gelişim kitabı da sağlıklı kalmanın bireysel yolları üzerinde durur. Yoga, meditasyon ve diyetle uzun yaşam sırları paylaşılırken, 'değişim önce zihinde başlar' gibi sloganlarla bireyin içindeki gizil güçlerin aslında gerçek ilaç (plasebo) olduğu vurgulanmaktadır (Dispenza, 2015). Sonuç olarak sağlıklı yaşamak için bireysel çözümlere başvurmaya alıştıran kitle Koronavirüs aşısı gibi kamusal ve kolektif bir uygulamayı benimsemekte zorlanmakta ve değişik tereddütler içerisinde girmektedir.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan endüstriyel tıp pratiklerinin yarattığı toplumsal sorunlar yanında tıp biliminde, özellikle kronik ve metabolik hastalıklar alanında, kabul görmüş pratiklerin ve beslenme paradigmasının, alternatif ve bütüncül tıp uygulamaları ile temelden sarsılmaya başlaması da yeni bir güven krizini tetiklemiştir. Daha önceki bölümlerde incelendiği gibi bilimsel paradigmanın hem güçlü hem de zayıf oldukları noktalardan biri her zaman için yanlışlanabilir ya da revize edilebilir olmalarıdır (Crease, 2022). Yeni fonksiyonel tıp uygulamaları hastalık değil 'hasta' üzerine yoğunlaşmak gerektiğinin altını çizerken özellikle yeni 'beslenme' ve diyet önerileri ile tıp bilimindeki başat paradigmanın revize edilmesi gerektiğini vurgular. Örneğin Alzheimer, MS, Parkinson, obezite, diyabet ve otizm gibi pek çok metabolik sorunun kaynağının beslenme bozukluğu olduğunu vurgulayan David Perlmutter'e göre, Amerikan sağlık otoriteleri yıllardır insanlara yağ yememelerini, kolesterollerini düşük tutmalarını ve karbonhidrat tüketmelerini öğütleyerek büyük bir hata yapmaktadır. Perlmutter var olan paradigmayı sağlık endüstrisinin finanse ettiğini düşünmekte ve onların önerdiği ilaç ve tedavinin kronik hastalıkları iyi edemediğini söylemektedir. Çok ses getiren ve pek çok dile çevrilen *Tahıl Beyin* (2020) isimli kitabında Perlmutter dejeneratif nörolojik bozuklukların 'gluten' hassasiyeti ile yakından ilgili olduğunu söyler. Bugün tıbbın 'kesin tedavisi yok' dediği pek çok kronik hastalığı şekeri tamamen kesip, insülin seviyelerini düşürerek, sağlıklı hayvani yağları önerip, gluteni tamamen diyetten çıkararak tedavi ettiğini iddia eder. Perlmutter benzer bir perspektifi bağırsak florası (mikrobiyom) hipotezinde de yineler. 'İkinci beyin' bağırsaklarda yaşayan sağlıklı bakterilerin oranı 'Batı tipi beslenme' ile düşüktüğü kronik hastalıklar artmaktadır (Perlmutter, 2019). Benzer yaklaşımlar Türkiye'de de yankı bulmakta ve sert eleştirilere maruz kalmaktadır. Örneğin Perlmutter gibi her çeşit şekerin (meyve şekeri de dahil) ve glutenin metabolik hastalıkları tetiklediğini hararetle savunan Canan Karatay (2022) pek çok kez mahkemeye verilmiştir. En son, hukukihaber.net isimli internet sitesinin 30 Temmuz 2018 tarihli haberine göre, gebelere şeker yüklemesi yapılmasının büyük bir hata olduğunu söyleyen Karatay'a meslekten 15 gün men cezası verilir. Benzer davalar vefatından önce Cerrahpaşa Metabolizma ve Beslenme Bilim Dalı Başkanı olan Ahmet Aydın'a da açılır. Perlmutter ve Karatay gibi, egzama, astım, reflü, MS, depresyon, romatizma vb. metabolik hastalıkların karbonhidrat ve UHT süt tüketimi ile ilgili olduğunu söyleyen Aydın'a UHT süt üreticileri dava açar (Aydın, 2012). *7'den 70'e Taş Devri Diyeti* isimli kitabın yazarı Aydın'a göre Ultra High Temperature (UHT) sistemi ile ısıtılan sütlerdeki bütün enzimler ve faydalı bakteriler (zararlılarla beraber) ölmekte ve sütteki alerjen faktörler özellikle küçük çocuklarda metabolik hastalıklar ve alerjileri tetiklemektedir. Ancak endüstrinin ve demode olmuş paradigmanın etkisindeki pek çok diyet ve beslenme kürsüsü bu bilgileri kullanmamaktadır. Mahkemeye ve Türk Tabipler Odası'na verdiği savunma dilekçesinin son paragrafında Aydın şöyle yazar:

Asıl Gıda Firmaları dezenforme ederek halk sağlığını tehlikeye atıyorlar. Bunlara karşı çıkanları da "Bir halk düşmanı" olarak ilan ediyorlar. Bir tarafta tankı, topu ve uçağı ile koca bir ordu, diğer tarafta onlara karşı okla ve mızrakla karşı koyan bir avuç gönüllü. Savunmamı bitirirken şunu söylemek istiyorum. Bilim adamı olmanın bir bedeli vardır. O bedel ne ise öderiz (Aydın, 2012: 80).

Covid-19 krizini daha da ağırlaştırılan infodemi, komplo teorileri ve bunlara paralel yükselen aşı karşıtlığını anlamak için sağlık endüstrisinin son yıllarda içine düştüğü etik ve bilimsel kaosu da irdelemek gerekmektedir. Yukarıda özetlenmeye çalışıldığı gibi tıbbileştirme pratiklerinin gündelik yaşama hakim olması, sağlığın bireyselleştirilmesi ve endüstrileşmesi, var olan paradigmalara getirilen yeni eleştirilerle beraber tıp doktorlarına ve kurumlara olan güveni zedelemiş, aşı tereddütü ve reddine kapı aralamıştır.

Popülizm, Muhafazakârlık, Dindarlık

Yukarıda postmodern epistemolojik kriz, biyoiktidar ve tıbbileştirme süreçleri gibi kavramsallaştırmalar çerçevesinde incelenen aşı karşıtlığının özellikle Türkiye'deki siyasal bağlamla olan ilişkisi ayrıca irdelenmeye değerdir. Daha önce de vurgulanmaya çalışıldığı gibi aşı karşıtlığı çok yönlü bir olgudur ve aşı karşıtı olan gruplar oldukça heterojen bir yapı arz etmektedir. Bu çalışma ekseninde özellikle 'aşı tereddütü' ve 'aşı reddiyeciliği' arasında bir

fark olduğu vurgulanmıştır. Aşı tereddütü özellikle postmodern epistemolojik kriz ve yeni toplumsal hareketler bağlamında her eğitim seviyesinde karşımıza çıkarken ‘aşığı reddetme’ olgusu ‘yeniliklere karşı olma’ gibi görece daha ‘dindar-gelenekçi’ söylemlerde ve ‘müesses nizam karşıtı’ (anti-establishment) popülist hareketlerde daha sık karşımıza çıkmaktadır (Erol vd., 2022; Khazan, 2021). Burada tekrar vurgulamakta yarar var: Aşı karşıtlığı Türkiye’de de ‘yeni toplumsal hareketler’ bağlamında eğitim seviyesi yüksek ve kendini ‘yenilikçi’ olarak adlandıran kesimlerde artmaktadır. Bu kesimlerin dinamikleri ve felsefi öncülleri yukarıdaki bölümlerde genel epistemolojik çerçeve içerisinde incelenmiştir. Aşağıda, aşı karşıtlığı ve Covid-19 sürecindeki yansımaları özellikle Türkiye’deki ‘milliyetçi-ulusalcı’ söylemler ve ‘dindar-gelenekçi’ yaklaşımlar açısından ele alınacak ve yukarıdaki felsefi perspektiflere ek olarak ‘siyasi aktörlere’ vurgu yapılacaktır.

Milliyetçi-Ulusalcı Popülist Söylemler ve Aşı Karşıtlığı

Milliyetçi-popülist söylemleri savunan hareketlerin Batı’da etkisini artıran bir siyasi güç haline geldiği literatürde sık sık vurgulanmaktadır (Çelik ve Balta, 2020; Kennedy, 2019). 2016 yılında ABD’de yapılan seçimlerde Donald Trump’ın sürpriz seçim zaferi, yine aynı yıl Birleşik Krallık’ta yapılan referandumda halkın çoğunluğunun AB’den ayrılma yönünde oy vermesi, Avrupa’nın birçok ülkesinde popülist partilerin elde etmiş oldukları seçim başarıları bu savı güçlendirmektedir (Eatwell ve Goodwin, 2018). Her ne kadar popülizm kavramı farklı coğrafyalarda farklı gerçekliklere tekabül etse de bu kavramı genel olarak incelediğimizde, popülizmi, halkın desteğini elde etmek amacıyla, geleneksel elitleri suçlama şeklinde tezahür eden bir ‘anti-elitist’ siyasi akım olarak tanımlayabiliriz. Bir başka ifadeyle popülizm, toplumu halk ve yozlaşmış elitler olarak iki karşıt grup çerçevesinde gören bir ideolojik yaklaşımdır (Mudde ve Kaltwasser, 2017: 5, 6). Bu yaklaşım, halkın değerlerini, haklarını, sesini, refahını ve kimliğini engellediği varsayılan bir kısım seçkine ve tehlikeli ‘ötekiye’ karşı yükselmektedir (Albertazzi ve McDonnell, 2008: 3). Popülist hareketlerin seçkinler kavramı içerisinde çeşitli sosyal gruplar girmektedir. Bu çerçevede değerlendirilen aktörler içinde siyaset, ekonomi, medya, kültür ve hukuk alanında yer alan toplumsal figürler olduğu gibi belirli konularda uzmanlıkları olan kişiler de bulunabilmektedir (Kennedy, 2019: 513). Bu bağlamda postmodern epistemolojik kriz içerisinde ele alınan ‘bilim karşıtlığı’ çerçevesine de ‘bilim insanı’, yani herkesten fazla ve farklı olarak ‘bilen elitler’ karşıtlığı olarak uyarlanabilir.

Covid-19 pandemisinin küresel bir kriz haline gelmesiyle milliyetçi-ulusalcı popülist hareketlerin pandemiye ‘araçsallaştırdıklarını’ görmekteyiz. Bunun temel nedenleri şu şekilde özetlenebilir: İlk olarak pandemi boyunca hükümetler tarafından hayata geçirilen kısıtlama önlemleri (örneğin uluslararası yolculukların kısmen ya da tamamen kesintiye uğraması), milliyetçi-ulusalcı popülist hareketlerin ulus devleti önceleyen, küresel ya da bölgesel entegrasyon projelerini reddeden söylemleri ile örtüşmektedir. Birleşik Krallık’da Brexit sürecinin önde gelen siyasetçilerinden olan, Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi’nin (UKIP) eski genel başkanı Nigel Farage’ın ifade ettiği “artık hepimiz milliyetçiyiz” söylemi bu bakış açısını ortaya koymaktadır (Farage, 2020). İkinci husus, Covid-19 aşı karşıtlığında bilim insanları ve elitlere yönelen ve içerisinde komplocu unsurlar da bulunan söylem, milliyetçi-ulusalcı popülist ideolojinin temelini oluşturan ‘yozlaşmış elitlere karşı halk ikiliğiyle’ (dikotomisiyle) örtüşmektedir. Üçüncü olarak, çatışma, felaketler, afetler vb. acil durum koşullarında toplumdaki kolektif stresin artışına bağlı olarak bireylerde siyaset yelpazesinin aşırı uçlarında yer alan siyasi hareketlerin söylemlerine ve komplo teorilerine inanma eğilimi yükselmektedir. Covid-19 pandeminden kaynaklı ortaya çıkan acil durum koşulları ve bu çerçevede alınan olağanüstü önlemler de siyasi yelpazenin aşırı uçlarına konumlanan ve müesses nizam karşıtı söylemleri benimseyen popülist hareketlere olan desteğin artışına yardımcı olmuştur (Roose ve Khalil, 2020).

Pandemi boyunca sıklıkla yaşanan kapanma dönemlerinin bir sonucu olarak aşırı sağ hareketlerce internet üzerinden dolaşıma sokulan komplocu ve radikal içerikler daha fazla sayıda bireye ulaşmakta ve bu içerikler toplumun ekonomik sorunlar yaşayan kesimlerinde daha fazla etkili olmaktadır. Yani popülist hareketlerin, Covid-19 pandeminden sosyal, ekonomik ve psikolojik olarak görece daha fazla olumsuz etkilenen bireylerin yaşadıkları sorunları istismar ederek kamuoyu nezdindeki destek ve görünürlüklerini arttırdıkları görülmektedir (Rozz, 2021; Roose, 2021). Nitekim AB üyesi devletlerde yapılan bir ampirik çalışma popülist partilere oy veren seçmenlerin geleneksel aşılara yönelik ortaya çıkan aşı karşıtlığı ya da aşı reddi eğilimlerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer bir durum Covid-19 aşılı özelinde de göze çarpmaktadır. Yapılan çalışmalar Covid-19 aşısı yaptırmaya şüpheyle yaklaşan bireylerin uç siyasi partilere oy verme eğiliminde olduğunu göstermektedir (Khazan, 2021). Nitekim Almanya’da yapılan bir anket çalışması henüz aşı yaptırmamış olan bireylerin yarısının aşırı sağcı Almanya İçin Alternatif (AfD) partisine oy verdiğini göstermektedir (Khazan, 2021).

Ancak popülist hareketlerin ortaya koymuş oldukları söylem ve politikalar iktidarda ya da muhalefette olma durumlarına göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle popülist hareketlerin iktidarda ya da muhalefette olma durumlarına göre söylem ve politikalarının değerlendirilmesi gerekir (Balta vd., 2021: 3) Fransa örneğinde olduğu gibi popülist partiler önemli seçim başarılarına rağmen iktidar olamazken, Avusturya, Danimarka ya da Hollanda örneklerinde görüldüğü üzere koalisyon hükümetleri içerisinde bulunarak kısmi bir iktidar alanına sahip olabilmişlerdir (Akkerman, 2017: 172). Ya da Venezuela'da görüldüğü gibi popülist siyasi hareketler uzun süre iktidarda kalabilir; bu uzun iktidar dönemlerinde siyasal erkin tüm bileşenleri üzerinde mutlak bir kontrol sağlayabilirler (Hawkins, 2016: 244). Covid-19 pandemisine yönelik söylemler açısından iktidarda yer alan ve muhalefette yer alan popülist siyasi hareketleri incelediğimizde söylem ve politika düzeyinde belirgin bir farklılık göze çarpmaktadır. Bu da popülist partilerin iktidarda ya da muhalefette olma durumuna göre farklı analiz edilmesi gerektiği önermesini doğrulamaktadır. Muhafif popülist hareketlerin Covid-19 pandemisine ilişkin söylemlerinde müesses nizam karşıtı ve komplocu söylemlerinde keskin bir aşı karşıtlığı (aşı reddiyeciliği) göze çarpmaktadır. Ayrıca yukarıda da ifade edildiği üzere popülist siyasi hareketlerin ulusal düzeyde görünürlüklerini arttırmak ve daha geniş kitlelerin desteğini alabilmek için Covid-19 aşı karşıtlığını öne çıkardıkları ve pandemi çerçevesinde alınan kısıtlama önlemlerine tepki gösterdikleri görülmektedir. İktidardaki popülist hareketlerin ise çoğunlukla bunun aksi bir tutum aldıkları dikkati çekmektedir. Konuya dair yapılan çalışmalar iktidardaki popülist liderlerin büyük çoğunluğunun pandemiye ciddi bir mesele olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu nedenle popülist liderlerin çoğunluğunun halk desteğini yitirmemek için popülist olmayan liderlerin uyguladıkları politikalara benzer politikaları uyguladıklarını görmekteyiz (Meyer, 2020: 9; Meyer, 2021:5).

Ancak aşı karşıtı hareketlerin (siyasi parti çatısı altında ya da heterojen örgütlenmelerde) popülist retoriklerine bakıldığında, iktidar partileri tarafından da zaman zaman vurgulanmış olan küresel odaklar, dış güçler vb. söylemlerine benzer biçimde, pandeminin küresel güçlerin bir planı olduğu söylemi ön plana çıkmaktadır. Örneğin aşı karşıtlarının düzenledikleri en geniş kapsamlı etkinliklerden biri olan ve İstanbul'da düzenlenen Küresel Çetelere Karşı Tek Ses Olacak Büyük Uyanış mitinginde göstericilerin 'Küresel Çete Türkiye'den Elini Çek', 'DSÖ Türkiye'den defol' gibi sloganları dikkat çekmektedir (Deutsche Welle Türkçe, 2021). 11 Eylül 2021 tarihinde düzenlenen bu mitingün düzenleyicilerinden olan Anadolu Birliği Partisi genel başkanı Bedri Yalçın mitinge dair şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Küreselciler, Emperyalistler ve Bill Gates çetesi aşı denilen bu ticari sıvı ile kendi ideallerini topluma dikte etmek istedikleri bir oyun oynuyorlar. Biz bu oyuna karşı çıkmak için orada olacağız.*" Mitingde Türkiye'de aşı karşıtı hareketin önden gelen isimlerinden birisi olan Abdurrahman Dilipak da konuşmasında "...küresel güçlere meydan okumak için burada olduklarını..." ifade etmiştir (Deutsche Welle Türkçe, 2021). Dolayısıyla küresel çete, emperyalistler, küresel güçler gibi popülist söylemlerin aşı karşıtı siyasi oluşumlarda sıklıkla vurgulandığını görmekteyiz.

Komplo Teorileri, Aşı Karşıtlığı ve Türkiye

Aşı karşıtlığı bağlamında inşa edilen söylemlerin bir diğer önemli unsurunun da komplo teorileri olduğu görülmektedir. Nitekim popülist hareketler de sıklıkla komplocu söylemleri kullanmaktadır. Yukarıdaki bölümlerde kısaca değindiğimiz gibi, komplocu söylemlere genel olarak baktığımızda ana temanın genellikle birtakım güç odaklarının, yani küresel düzeyde güç sahibi olan elitlerin halkları ve dünyayı kendi çıkarları ve planları çerçevesinde şekillendirmesi olduğunu görmekteyiz (Pummerer vd., 2022). Bu da popülizmin ana eksenini oluşturan yöneten 'yozlaşmış elitlere' ve 'müesses nizama' karşı halkı savunma söylemiyle örtüşmekte; komplocu söylemleri popülist hareketler açısından kullanışlı hale getirmektedir. Covid-19 pandemisiyle ortaya çıkan olağanüstü şartlar ve belirsizlik ortamında birçok komplo teorisi geliştirilmiştir. Bu teorilerin ana temasına göre aslında ortada olup biten şey bir pandemi değil, küresel güç odaklarının dünyayı ve halkları bertaraf etme çabası olarak tarif edebileceğimiz bir 'plandemidir'. Bu çalışmanın önceki bölümlerinde de vurgulandığı gibi, Covid-19 pandemisinin çeşitli güç odaklarınınca tasarlandığı, aşular yoluyla insanlara çip takılacağı, virüsün bir biyolojik savaş aracı olduğu, mRNA teknolojisiyle üretilen aşuların insanların genetiğiyle oynadığı, orta ve uzun vadede aşuların büyük yan etkilerinin olacağı gibi birçok unsur hem dünyada hem de Türkiye'de bu komplocu söylemlerin temelini oluşturmuştur (Yücel, 2021; Ullah vd., 2021: 95). *Aşı karşıtlarının da Türkiye'de sıklıkla bu türden komplocu söylemleri kullandıklarını görmekteyiz. Yukarıda bahsi geçen Anadolu Birliği Partisi Genel Başkanı Bedri Yalçın İstanbul'da Eylül 2021 yılında yapılan Büyük Uyanış Mitingini düzenleme nedenini "Bill Gates çetesinin soykırım oyununu bozmak" şeklinde ifade etmektedir. Covid-19 aşularını sert bir dille eleştiren Yalçın şöyle konuşur:*

Buna aşı demek bile hakarettir. Bill Gates çetesinin, küreselci çetenin bunu topluma ticari sıvı olarak dayatmalarına karşıyız. Kendi ideallerini ve kendi arz ve taleplerini dikte etmek için bir oyun oynuyorlar. Bu oynadıkları oyunun

senaryolarını topluma empoze etmek için de bu ticari sıvıyı kullanıyorlar... Oynadıkları oyun soykırım oyunudur... Türkiye'yi hedef alanlar tabii ki var. Türkiye üzerine oyunlar oynandığını bilmiyor musunuz? Biz Anayasa'ya yapılan bu saldırıya karşı Türk milletinin dimdik duracağı fikriyle düzenliyoruz bu mitingi (Yalçın'dan aktaran Güner, 2021).

Aşı karşıtlığında ve genel olarak Covid-19 pandemisine karşı geliştirilen söylemlerde Covid-19'un genel bir küresel planın parçası olduğu iddiası aşı karşıtlarınca sıklıkla dile getirilmektedir. Buna göre Covid-19 pandemisi ve aşılardan önce planlanmış olan bir küresel tasarım projesinin parçasıdır (Dilipak, 2021). Bu bakış açısına göre, iklim değişikliği, karbon ayak izi konuları da bir tür plandemidir ve 'iklim plandemisi' olarak adlandırılmaktadır (@aliosmanonder34, 2022). Komplocu söylemlerin özellikle 2000'li yıllardan itibaren hem dünyada hem de Türkiye'de yükselişte olduğu ve bu durumun aşı karşıtlığı açısından elverişli bir ortam sağladığı daha önce vurgulanmıştır. Popülist siyasi hareketlerin de yukarıda ifade ettiğimiz gibi, komplocu söylemleri sıklıkla kullandığımızı görmekteyiz. Bedri Yalçın tarafından dillendirilen aşı karşıtlığında da hem komplocu hem de popülist söylemler açıkça fark edilmektedir. Zaten komplo teorisi kavramının bir başka tanımının da iki ya da daha fazla güç sahibi aktör tarafından planlanan gizli tertip olarak tanımlandığı düşünülecek olursa (Douglas vd., 2019:4) iki olgu arasındaki paralellik net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Komplocu söylemlerin yükselmesinde dikkati çeken bir başka önemli unsur özellikle gelişmiş ülkelerde daha sık karşılaştığımız otoriteye karşı güvensizliğin geniş halk kesimlerinde karşılık bulmasıdır. Bunun neticesinde komplocu söylemler ulusal siyasi ajandalarda kendisine daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Yani postmodern epistemolojik kriz ve küresel güven bunalımı çerçevesinde politikacılara, bilim insanlarına, medyaya olan inanç azaldıkça komplocu anlatılara yönelim de artmaktadır (Klepper, 2022). Burada yine popülist ve komplocu söylemlerin birbirini beslediğini görmekteyiz. Konuya dair bir başka önemli husus özellikle belirsizliğin hâkim olduğu koşullarda bireylerin komplo teorilerine inanma eğilimlerinin yükseldiğidir (Douglas vd., 2019:7). Covid-19 pandemisi ile birlikte küresel çapta ortaya çıkan kriz durumu, belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum da yine komplocu söylemlerin yayılmasında elverişli bir ortam yaratmış, ortaya çıkan komplocu anlatılar geleneksel ve sosyal medya mecralarının da etkisiyle hızla küresel çapta yayılmıştır. Dolayısıyla bu bağlamda özellikle sosyal medyanın da bu tarz düşünceleri savunan kişilerce etkin bir biçimde kullanıldığını görmekteyiz. Yapılan çalışmalar sosyal medyanın komplocu anlatılara inanma eğiliminde olan bireyler için önemli platformlar olduğunu ortaya koymaktadır (Enders vd.,2021). Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemden itibaren ideolojilerin önemini giderek azalması ve bundan doğan boşluğun komplo teorileri tarafından doldurulması söz konusudur. Yine Soğuk Savaş sonrasında komplo teorilerini içeren romanlar, filmler, diziler gibi popüler kültür ürünleri büyük ticari başarılar elde etmiş ve bu eserler geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu da komplo teorilerinin geniş kesimler tarafından kabul görmesinde etkili olmuştur (Gürpınar, 2014:15).

Burada şu hususa dikkat çekmek gerekir. Dünyadaki gelişmeler elbetteki Türkiye'deki komplocu düşünme biçimlerini etkilemiştir. Örneğin Türkiye'de Covid-19 pandemisi ve aşılardan karşı ortaya konan komplocu söylemlerin çok büyük bir bölümü yurt dışı kaynaklıdır. Türkiye'de dolaşıma giren komplo teorilerinin çok büyük bir kısmında küresel plandan bahsedilir ve düşmanlaştırılan kitle için de küresel düzeyde imtiyazlı gruplar hedef tahtasına konur. Ancak Gürpınar'ın da dikkat çektiği gibi her ne kadar dünyadaki gelişmeler Türkiye'yi etkilese de Türkiye'ye özgü tarihsel, ideolojik, siyasi bağlamın da komplo teorilerinin yaygınlaşmasında uygun bir ortam oluşturduğunu belirtmek gerekir (Gürpınar, 2014).

Aşı karşıtlığı ve komplocu siyasal yönelimler söz konusu olduğunda, Türkiye'de ulusalcı bir zeminde yükselen ve varoluş sebebini aşı karşıtlığı ve komplocu perspektiflerle tanımlayan yeni bir siyasal oluşum dikkat çekmektedir: 'Nehir Hareketi'. Sözcülüğünü Erkan Trükten'in yürüttüğü, Ekim 2022 tarihinden itibaren Twitter'da aktif şekilde paylaşımlar yapan Nehir Hareketi aşı karşıtı bireylerce kurulmuş olan ve sosyal medyada aktif olarak yer alan platformlardan bir tanesidir. Nehir Hareketi platformunun sosyal medya mecralarında aşı karşıtlarınca kurulan Büyük Uyanış Hareketi, Plandemi Mücadele Hareketi gibi platformlara benzer içerikler ürettiği görülmektedir. Nehir Hareketi'nin kurucuları, bu platforma neden Nehir Hareketi adını verdiklerini şu sözlerle açıklamaktadırlar: "Deccalin zehirli sıvılarına ve bulanık planlarına karşı fikir adamlarımızın öncülüğünde "uyanmış" halkımızla bir nehir gibi birleşip denizlere, özgürlüğümüze "insanca" yaşayabileceğimiz berrak bir dünyaya giden mücadeleye yolunu ifade eder (Nehir Hareketi, 2023a)."

Nehir Hareketi'nin amaç ve vizyonunun anlatıldığı ve manifestosu olarak değerlendirilebilecek kısa videoda ise Nehir Hareketi şu şekilde tanımlanmaktadır:

Nehir Hareketi ulus üstü güçlerin yeni dünya düzeni adını verdikleri insanlığın sonunu getirmek üzere tasarlanmış tüm dünyayı birkaç elit ismini yöneteceği ve kalan halkların da köleleştirilmesi hedeflenen sistemle; ülke olarak mücadele etmek üzere halk tarafından çeşitli kesimlerden bir araya gelen insanların oluşturduğu bir "halk" hareketidir (Nehir Hareketi, 2023)."

Nehir Hareketi'nin ne olduğuna ilişkin yukarıda ortaya konulan hususlar incelendiğinde komplocu ve popülist söylemlerin somut bir biçimde ifade edildiği görülmektedir. İfadelerde yer alan 'deccalın şeytan sıvısı', 'ulus üstü güçler', 'yeni dünya düzeni' söylemleri Türkiye'deki aşı karşıtı komplocu düşüncenin temel argümanlarıdır. Öyleyse, Nehir Hareketi'ni diğer benzeri platformlardan ayıran temel husus nedir? Bu sorunun cevabını hareketin kurucuları şu şekilde yanıtlamaktadır:

Mart 2020'de Covid-19 pandemisi yalanıyla düğmeye basan küresel güçler dünya halklarını sağlık bahanesiyle kontrol altına almaya başlamış ve bunu da ülkelerin hükümetlerin vasıtasıyla yapmışlardır. Uzun yıllardır küresel güç olarak tanımladığımız NATO, DSÖ, WWF, G-20 gibi oluşumlar ve oluşumlara ait olan kurumlar ile ulus devletlerin eğitim, sanayi, aile sağlık, adalet, tarım gibi hayati meselelerine el altından hükmeden yapılar salgın bahanesiyle insanlığa savaş ilan etmiş ve temel hak ve özgürlüklere el uzatmışlardır. Ne acıdır ki tüm siyaset bu durum karşısında sessiz ve aciz kalmış halkın kobay olarak kullanılmasına izin vermiştir (Nehir Hareketi, 2023).

Nehir Hareketi kurucularına göre, küresel güçler tarafından pandemiyle beraber açıktan başlatılan ve dünya halklarını köleleştirmeyi amaçlayan planlar karşısında hem iktidar hem de muhalefetteki ulusal aktörler tam bir teslimiyet içindedir. Bu nedenle bu küresel oyunları bozacak ve halkların köleleştirilmesine göz yummayacak yapılara ihtiyaç vardır. 2030 yılındaki 'Büyük Sıfırlama'ya (Great Reset) kadar, küresel güçler tarafından uygulamaya konulan planların engellenmesi amacıyla, pandemi döneminde sivil toplum hareketleri kurulmuştur. Ancak Nehir Hareketi'nin kurucularına göre küresel güçlerce uygulanan bu planların akamete uğratılması için siyasete yani karar alma süreçlerine doğrudan etki edilebilmesine ihtiyaç vardır. Nehir Hareketi'nin bu amacı gerçekleştirmek amacıyla kurulduğu belirtilmektedir (Nehir Hareketi, 2023). Hareket bir siyasi oluşum olarak ilk hedefini 100000 imza toplayarak 'bağımsız ve partisz' bir cumhurbaşkanı adayı seçme olarak belirlemiştir. Bu hedef hareketin manifestosunda şu şekilde ifade edilmektedir:

Halk olarak yönetimde söz sahibi olunmasının gerekliliği hakkının ön planda tutulması ve kaybolan adalet düzeninin tesis edilmesi amacıyla çıktığımız bu yolda 100.000 imzayı toplayarak halkımızın önüne mevcut düzene karşı ikinci bir seçenek koymak hedeflerimizin en büyüğüdür. Devlet bizim ülke bizim vatan bizizdir (Nehir Hareketi, 2023).

Nehir Hareketi bağlamında ortaya konulan bu örnekler pandemi döneminde ortaya çıkan aşı karşıtı hareketlerin müstakil bir siyasi harekete dönüşmesi çabası olarak yorumlanabilir. Nitekim Nehir Hareketi tarafından yapılan sosyal medya paylaşımlarında da iç politikayla ilgili yorumlar dikkati çekmektedir. Örneğin genel seçimlere yönelik olarak Millet İttifakı'nın ortaya koyduğu mutabakat metnine dair Nehir Hareketi tarafından retweet edilen şu paylaşım bu bağlamda değerlendirilebilir:

Alın size 6+ masanın mutabakat metni biz bu küreselci partilerin ve onların yandaşlarına nasıl güvenelim @buyukyanisder@NehirHareketi o yüzden bağımsız cumhurbaşkanı dedik. @ErkanTrukten. #AdayimizErkanTrukten (@Ulutasomer61, 2023).

Son olarak her ne kadar Nehir Hareketi platformunda yapılan paylaşımlarda, diğer müesses nizam karşıtı hareketlerdeki kadar keskin popülist söylemlere başvurulmadığı kaydedilse de, komplocu söylemler, infodemi ve tıbbileştirme kavramları bağlamında değerlendirebileceğimiz paylaşımları da platformun sosyal medya hesabında görmekteyiz. Örneğin infodemi bağlamında yurt dışı kaynaklı bir haber sitesi referans gösterilerek Japon Hükümeti'nin milyonlarca Covid-19 aşısından kaynaklı ölümlere karşı soruşturma başlattığı bilgisi hareketin Twitter adresinde geçtiğimiz günlerde paylaşılmıştır (@NehirHareketi,2023). Oysaki söz konusu haber kanalının yanlış bilgi yayan bir haber mecrası olduğu, aşından kaynaklı milyonlarca kişinin ölümünün söz konusu olmadığı ve Japon hükümeti tarafından da böyle bir soruşturmanın açılmadığı teyit edilmiştir (Public Health Communication Collaborative, 2023).

Muhafazakâr/Dinsel Siyasi Hareketler ve Aşı Karşıtlığı

Dindarlığın ve 'gelenekselciliğin', Covid-19 aşı karşıtlığındaki etkisine dair birçok çalışma yapılmıştır. Bu çerçevede yapılan ampirik araştırmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmaların bazılarında dini hassasiyetler ile aşı karşıtlığı arasında pozitif bir ilişki olduğu savunulmuş; bazı çalışmalarda ise negatif bir ilişki olduğu iddia edilmiştir. Bazı çalışmalarda ise iki olgu arasında herhangi bir nedensellik tespit edilememiştir (Lahav vd., 2021:

688). Benzer bir durumun Türkiye bağlamında da söz konusu olduğunu görmekteyiz. Konuya dair Kılıç vd. tarafından yapılan çalışmada katılımcıların dini tutumlarıyla Covid-19 aşılara yönelik düşünceleri arasında olumlu ya da olumsuz bir ilişki tespit edilememiştir (Kılıç vd., 2021). Covid-19 aşısı tereddütü ve aşısı reddine dair Erol vd. (2022: 91,92) tarafından karma metotla yapılan çalışmada da salt dini sebeplerden ötürü aşısı yaptırmıyorum diyenlerin oranı yalnızca %3,5 düzeyinde çıkmıştır. Ancak aynı çalışmada araştırmaya katılan bireylerin Covid-19 aşılara yönelik olumsuz düşüncelerinde dini etmenlerin rolü incelendiğinde iki olgu arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada katılımcılara aşısı yaptırmama yönelimlerinde dini inançların etkili olup olmadığı sorulduğunda katılımcıların % 61,4'ü belli bir etkinin söz konusu olduğunu vurgularken %21'inin kararsız olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı konuya dair Bozkurt vd. (2022) tarafından 4000 katılımcı ile yapılan çalışmada dindarlığın aşısı reddi ve aşısı karşıtı eğilimlerde etkili olduğu, kendisini 'dindar' olarak tanımlayan bireylerin diğerlerine oranla aşısı karşıtlığı ve reddiyeciliğine daha meyilli olduğu tespit edilmiştir. Konuya dair Selman Akyüz tarafından 1319 katılımcıyla yapılan ampirik çalışmada ise kendisini muhafazakâr/dindar, milliyetçi ve ulusalcı olarak tanımlayan bireylerin aşısı karşıtlığının diğer gruplara oranla daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Akyüz, 2021:180). Aslında yapılan ampirik çalışmalar detaylı incelendiğinde, en azından Türkiye özelinde, asıl meselenin 'dindarlıktan' çok, Ege Üniversitesi'nin yapmış olduğu çok katmanlı çalışmada altı çizilen 'yeniliğe karşı olmak' şeklinde temellendirilebilecek Batı-karşıtı bir tür 'yeni-muhafazakârlık' olduğu görülmektedir. Bu 'yeni-muhafazakârlığın' önemli özelliklerinden biri popülist ve komplocu söylemleri içerisinde barındıran 'nizam karşıtı' bir siyasi radikalizme yakın durmasıdır. Yani daha önceki kısımlarda ortaya koyduğumuz popülist ve komplocu söylemlerin bu kesimlerde daha fazla karşılık bulunduğunu görmekteyiz. Bozkurt vd. tarafından yapılan çalışmada da dindarlık faktörünün yanı sıra, komplocu söylemlerin, bilim ve bilim insanlarına güvensizliğin aşısı reddinde etkili olduğu belirtilmektedir (Bozkurt vd., 2022:13). Aşısı karşıtlığı bağlamında yapılan sosyal medya paylaşımları incelendiğinde de 'dini jargonun' aşısı karşıtı söylemlere kısmen yansıdığı gözlemlenmektedir. Bu çerçevede 'şeytanın sıvısı', 'deccal', 'deccal ve deccalın tasmalı uşakları', 'deccalın sıvısı' gibi kavramların bu bağlamda kullanıldığını görmekteyiz. Bu söylemlerde komplocu ve/veya popülist bir bakış açısı kaydedilmektedir. Örneğin yapılan bir paylaşımda şu ifadeler dikkati çekmektedir:

Hamd olsun ne ben ne eşim aşısı olmadık. Pandemi dedikleri aptal cahiliye döneminden beter kurallara da uymadık. Hamd olsun çocuklarımızın vücuduna deccalizmin dayattığı sıvıları miras bırakmayacağız (@hulusitrkmm, 2022).

Cumhuriyet dönemi boyunca İslamcı çizgide siyaset yapan siyasi hareketlerin söylemlerinde popülist söylemlere ve komplo teorilerine sıklıkla atıf yapıldığını görmekteyiz. Örneğin Millî Görüş hareketinin temel söylemlerinde 'Batı karşıtlığı', 'Batı taklitçiliği' vurguları sıklıkla kullanılmaktadır (Baykal, 2021:49). İç politikada sıklıkla Batı taklitçiliği üzerinden bir siyasi söylem benimsenirken, dış politikada Siyonizm ile mücadele sıklıkla dillendirilmiştir (Arpacı, 2020: 22). Dindar/muhafazakâr çizgide yer alan ve Covid-19 aşılara karşı bir tutum benimseyen siyasetçilerin söylemlerinde aşısı karşıtlığı dini referanslar üzerinden değil, komplo teorileri ve popülist söylemler üzerinden gerekçelendirilmektedir. Örneğin Millî Görüş hareketinin kurucu lideri olan Necmettin Erbakan'ın oğlu Fatih Erbakan tarafından kurulan Yeniden Refah Partisi'nin Covid-19 aşılara karşı çıkan en önemli siyasi hareket olması yukarıda ortaya koyduğumuz analiz çerçevesinde değerlendirilebilir. Fatih Erbakan, 2021'de kendisiyle yapılan bir mülakatta Covid-19 aşılara neden karşı olduğu sorusuna yönelik ortaya koyduğu gerekçelerde şu unsurlara dikkati çekmektedir: İlk olarak Erbakan aşılarda etkinliğini sorgulamakta ve aşılarda virüsü daha dirençli hale getirdiğini iddia etmektedir. Ayrıca ona göre bu aşılarda henüz yan etkileri bilinmemektedir. Erbakan özellikle mRNA aşılarda genetik bozulmaya neden olabileceğine dikkat çekmektedir. Erbakan'ın aşısı karşıtlığında dikkati çeken bir diğer husus aşılarda sponsorluğunu yapan kurumların güvenilirliğidir (Erbakan, 2021). Buna göre aşılarda sponsor olan CDC, DSÖ, Bill&Melinda Gates Vakfı, 'Dünya Siyonizm'inin önde gelen firması' Roche gibi firmalar halkları sömüren bir avuç imtiyazlı azınlığı temsil etmektedir. Erbakan, 'DSÖ'ye angaje olmuş' Türkiye'deki Bilim Kurulu'nun açıklamalarına da katılmadığını belirtmektedir. 40 yıl boyunca Necmettin Erbakan'dan Siyonizm'in her şeyi yapabileceğini dinleyen birisi olarak, Fatih Erbakan, aşısı karşıtlığı konusunda en küçük bir şüphe taşımadığını vurgulamaktadır (Erbakan, 2021). Yeniden Refah Partisi ile bağlantılı sosyal medya paylaşımlarında da Fatih Erbakan'ın aşılarda karşı çıkan tek lider olduğuna dikkat çekilmektedir. Batı-karşıtı, anti-elitist, ve anti-modern ifadelerini aşısı karşıtlığı ile harmanlayan Erbakan ve taraftarları "muhafazakâr popülizme", yani dini ve milliyetçi motiflerle yoğrulan bir popülizme örnek teşkil etmektedir:

İstanbul Sözleşmesi Dayatmasından Nasıl ki Dr. Fatih Erbakan Desteği İle Kurtulduysak Aşısı Dayatmalarından, DSÖ Plandemi Baskısından, 6284 Zulfünden, Dayatılmak İstenen Paris İklim Anlaşmasından da @ErbakanFatih Ferasetiyle Kurtulacağız İnşallah Bolluk,Bereket Refah (@CelebiGuzelce, 2022)

@Ustasplinters Hayır. Cumhuriyet veya millet. İki tarafa da oy yok. Hepsi aynı küreselciler. Plandemi dik duran, ERBAKAN vardı. Oyum Refah Partisine (@Esin35113543, 2022).

Zaten bu iktidar kavgası demedim @rpfahpartisi dedim.sen benim paylaşımlarıma bak istersen küresel sermayeye hizmette akp chp sp ip mhp hiçbir farkı yok hepsi plandemide küresel elitlerin hizmetindeydi. (@zafer_uzun1990, 2022)

Ancak ana akım siyasi partilere yönelik olarak bu partilerin pandemideki pozisyonları üzerinden yapılan eleştiriler yalnızca Yeniden Refah Partisi'ne destek üzerinden ifade edilmemektedir. Partiler üzerinden yapılan konvansiyonel siyaseti de eleştiren aşı karşıtı bireyler ve bu bireylerin oluşturduğu platformlar, ana akım siyasi partilere karşı da "müesses nizam karşıtı" popülist bir söylem benimsemektedirler. Twitter'da #PartilereMuhtaçDeğiliz başlığı altında yapılan paylaşımlar bu söylemleri somut bir şekilde örneklemektedir. Mesela, aşı karşıtları tarafından kurulan Büyük Uyanış Hareketi platformunun Twitter hesabından yapılan 24 Aralık 2022 tarihli şu paylaşım dikkate değerdir:

Haksızlık karşısında susmayacağız İnsanımıza vatanımıza yapılanlara göz yummayacağız. Biz insanız insan kalacağız. Yeni D düzeni altında fitratımızla oynanmasına müsaade etmeyeceğiz. Kölelik sisteminde çıkışın tek yolu hakların geri alınmasıdır. #PartilereMuhtaçDeğiliz (@buyukuyanisher, 2022)

Yapılan paylaşımlarda ana akım siyasi partiler 'küreselcilere' karşı hiçbir direnç göstermemekle itham edilmektedirler. #PartilereMuhtaçDeğiliz başlığı altında yapılan bir başka paylaşımda da bu husus açık bir biçimde gözlemlenmektedir:

Yaşadığımız şu dönemlerde şeytanilerin planları tıkr tıkr işlerken sesleri çıkmayan partilere inat halk olarak gerçek samimi insanlık adına #PartilereMuhtaçDeğiliz (@rmznkeskin33, 2022).

Sosyal medyada aşı karşıtı bireyler ve sosyal medya platformları tarafından yapılan tüm bu paylaşımlar, söz konusu ifadelerin yalnızca küresel aktörlere yönelik söylenmediğini, ulusal aktörlerin de bu ifadelerde aşı karşıtlarınca hedef alındığını göstermektedir. Bu çerçevede yalnızca siyasi partiler ya da Bilim Kurulu gibi kurumsal yapılar değil bireylerin de aşı karşıtlarınca hedef alındığını gözlemlemekteyiz. Örneğin iktidara yönelik olarak Sağlık Bakanı Prof. Dr. Fahrettin Koca için kullanılan 'plandemi bakanı' ifadesini bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Ya da iktidara karşı sert söylemleriyle tanınan Türkiye İşçi Partisi Milletvekili Sera Kadıgil'e karşı kullanılan suçlayıcı ifadeler de bu karşıt tutumu örneklemektedir:

İlginçtir ki ! PLANDEMİ bakanı hala görevde, aşı reklamcıları her konuda TV lerde utanmadan sıkılmadan yorum yapmaya devam ediyorlar!#PandemiHiçOlmadı (@Taka2190647102, 2022)

@serakadigil @Mustafa_zorlu01 Bunlar planlı programlı idi. Samimi iseniz neden plandemi de halka yapılan maske zulumu, eve kapatma, toksik ilaç kullanımına ses etmeyip, denek olmasına karşı çıkmadınız? SİZ DE İŞBİRLİKÇİSİNİZ (@GulferiyeG, 2022).

Özet olarak Yeniden Refah Partisi örneğinde olduğu üzere aşı karşıtı söylemleri benimseyen milliyetçi-muhafazakâr siyasi hareketler mevcuttur. Ancak tüm bu söylemlerin mevcut bir siyasi partinin temel pozisyonu olduğunu; aşı karşıtlarının da bu siyasi parti ya da partiler etrafında örgütlendiği söylenemez. Aşı karşıtı hareketlerin başta siyasi partiler olmak üzere mevcut ulusal kurumlara yönelik müesses nizam karşıtı müstakil bir siyasi dil geliştirdiği de gözlemlenebilir. Nitekim son dönemde aşı karşıtı hareketlerde yaşanan gelişmeler de 'Nehir Hareketi'nde olduğu gibi bu yapıların bir siyasi harekete dönüşme çabasında olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Covid-19 pandemisinin patlak vermesi, uzun yıllardır belli bir ivme kazanmış ancak çok da net fark edilmeyen tehlikeli bir sosyolojik olguyu apaçık gözler önüne sermiştir. Güvenilir bilim otoritelerinin bütün uyarılarına rağmen azımsanmayacak sayıda insan aşı olmayı topyekûn reddetmiş ya da bu konuda ciddi tereddütler dile getirmiştir. Konu üzerine çalışan halk sağlığı uzmanları ya da iletişim sosyologları genelde sosyal medyadaki bilgi kirliliği, eğitim yoksunluğu ya da tam temellendirilemeyen bir 'güven eksikliği' üzerinde durmuşlar ancak çoğunlukla bu 'güven eksikliğinin' epistemolojik kökenleri üzerine fazlaca eğilmemişlerdir. Eldeki çalışma artık toplumsal bir sorun görünümünü almış olan aşı karşıtlığı ve bu karşıtlığı besleyen komplocu söylemleri bilim felsefesi, tıp sosyolojisi ve siyasi eğilimler açısından irdelemeyi amaçlamıştır. Covid-19 süresince hem Türkiye hem de dünyada tartışılan aşı karşıtlığı öncelikle tekil ve izole bir olgu olmayıp daha karmaşık global bir 'bilim krizinin' görünen yüzlerinden biridir. Bu bilim krizi, 'postmodernite' olarak adlandırılan müphem olgunun, Bruno Latour'un ifadelerinde açıkça ortaya koyduğu gibi, modern paradigmaları eleştirmek için çıktığı yolda, akliselim

her nevi ‘bilimsel kuramı’ yapıbozuma uğratma çabasının yarattığı bir nevi popüler karmaşayla bağlantılı görünmektedir. Tıp sosyolojisi alanında, özellikle neoliberal politikalar ve küreselleşmenin getirdiği ‘tıp endüstrisi’ ve ‘tıbbileştirme pratikleri’ etik bir krizi beslerken tıp otoritelerine duyulan güvenin erimesine yol açmıştır. Bu etik kriz, “kültürel çalışmalar” akımının bilimsel otoriteye vurmaya çalıştığı postmodern darbeye birleşmiş ve her nevi otoriteyi (hem politik hem de bilimsel) siyasi bir ‘kinizmler’ ele alan anti-elitist ‘popülizm’ dalgaları ve onların mantık dışı komplo teorilerine kapı aralamıştır. Çalışma boyunca vurgulandığı gibi ‘aşı tereddütü’ olgusu ‘aşı reddinden’ daha farklı parametreler barındırmakta ve eğitim düzeyinden bağımsız olarak ‘yeni toplumsal hareketler’ içerisinde yer alan ‘beden politikası ve ‘biyoiktidar’ tartışmalarının odağına oturmaktadır. Türkiye özelinde, bu genel felsefi öncüllere ek olarak, ‘muhafazakârlık-geleneksellik’ ekseninde aşı karşıtlığı daha fazla tartışılmakla beraber asıl belirleyici olanın yukarıda betimlenen küresel iklime eklenilen popülist ve komplocu siyasi söylemler olduğu vurgulanmalıdır. Aşı karşıtı siyasi söylemlerin özellikle ‘düzen karşıtı’ ulusalcı ya da milliyetçi muhafazakâr oluşumlarda yükseldiğini tespit etmekteyiz. Bu bağlamda Nehir Hareketi ya da Yeniden Refah Partisi gibi ‘müesses nizam karşıtı’ (anti-establishment) oluşumların komplocu aşı karşıtı söylemleri çok daha fazla benimsedikleri ve hatta siyasi ağlarını doğrudan ‘aşı karşıtlığı’ üzerinden genişlettikleri kaydedilmelidir.

Çalışma boyunca vurgulandığı gibi aşı karşıtlığı tekil bir olgu olmayıp genel bir ‘bilim karşıtlığı’ ve bu karşıtlığın siyasi izdüşümü olan ‘anti-elitist’ bir popülizmle beraber ilerlemektedir. Sosyal medya örneklerinin de ortaya koyduğu gibi pandemi ve post pandemi sürecinde aşı ve bilim karşıtlığı hız kesmeden devam etmekte ve Nehir Hareketi’nde olduğu gibi siyasi oluşumlara evrilme gayreti göstermektedir. Bu genel bilim ve aşı karşıtlığı eğilimiyle nasıl baş edebiliriz ve politika yapıcılara bu konuda neler önerebiliriz? Eldeki felsefi ve ampirik materyal bizlere göstermektedir ki felsefi düzlemde son elli yılda hız kesmeden devam eden ‘varoluşsal’ kriz farklı bir eksende yoğunlaşarak sürmektedir. Post-truth ya da ‘hakikat-sonrası’ çağ olarak adlandırılan ‘postmodern’ bilgi toplumunda gerçeğin simülasyonu ile gerçek arasında neredeyse bir fark kalmadığı; bu bağlamda da her yerde karşımıza çıkan değişik haber ağlarının gerçeklik algısı üzerinde yıkıcı bir etkisi olduğu vurgulanmalıdır. Burada özellikle ‘etik’ öncüllerin, toplumları bir arada tutan beşeri normların taviz verilmeden izlenmesi ve bu konuda politika yapıcıların sorumlu davranması gerekmektedir. Bu satırların kaleme alındığı sırada vuku bulan deprem faciasının da gösterdiği gibi, ‘iktisadi menfaatlerin’ yukarıda altı çizilen ‘etik ve beşeri normların’ önüne geçmesi büyük bir krizi beslemektedir. Bu kriz en başta bir ‘güven’ krizidir. Özellikle ABD gibi uzun vadeli bir kültür birikiminin olmadığı ve neoliberalizmin hiçbir dengeleyici unsurla sınırlanamadığı toplumlarda bu güven krizi inanılmaz komplo teorilerine ve popülist liderlere kapı aralamaktadır. Aydınlanma ve modernite çağında, kaotik dünyasını bilimsel düşünce ile düzenleyebileceğine gönülden inanan toplum, pozitif bilim ve bu ‘iktisadi süreçler’ arasındaki çizginin her geçen gün erimesiyle akıl ve mantık dışı hikâyelere, ya da suistimale açık spiritüel cemaatlere kaymaktadır. Değerlerin yeterli özende korunamadığı ve küreselleşmenin yaşamın her alanını ‘tüketilebilir’ hale getirdiği bu süreç, etik ve beşeri normların aktarılmasının genel bir eğitim felsefesi olmasını zorunlu kılmaktadır. Başka bir deyişle ‘etik ve beşeri normlarla’ sınırlanamayan bir tüketim kültürü, gerek sade vatandaşın twitter paylaşımlarında, gerekse de dürüst bilim insanlarının kitap ve makalelerinde vurguladıkları gibi, bireylerin, doktorlara, bilim insanlarına (ve elbette konvansiyonel siyasetçilere) güvenmemelerine sebep olmaktadır. Konvansiyonel siyasetçilerin hızla prim kaybettiği bu düzende, müesses nizam karşıtı (anti-establishment) siyasi figürler yükselmektedir. Gerek dikkat çekmek, gerekse de var olan etik krizden fayda sağlama arzusunda bu popülist figürler, nitelikli eğitim seviyesinin yükselmediği toplumlarda hızla yandaş bulabilmektedirler. Sosyal medya paylaşımlarının da işaret ettiği gibi, bu nizam karşıtı popülist liderlerin sürekli vurguladığı, ilaç şirketlerinin tek arzularının para kazanmak olduğu, aşuların yeni dünya düzeninin başındaki birkaç güçlü devletin amaçlarına hizmet ettiği, iklim krizi söyleminin bazı ülkelerin önünü kesmek amacı taşıdığı savları, her ne kadar irrasyonel görünseler de, var olan ‘etik ve beşeri kriz’ içerisinde kolaylıkla yalanlanamamaktadır. Bio-etik profesörü Carl Elliott’un özellikle ABD’deki halkla ilişkiler ve reklam faaliyetleri ile tıp doktoru akademisyenlerin rahatsız edici boyutlardaki iş ilişkilerine ithafen yaptığı şu saptamayı burada tekrarlamak yerinde olabilir: “Kurumları yaratmak zordur ama şaşırtıcı derecede kolayca yıkılabilirler. Bir kuruma duyulan güven yitirildiğinde geri kazanılması çok zordur” (Elliott, 2017: 136).

Kaynakça

Agamben, G. (2020). *Din Olarak Tıp. Terrabayt*, <https://terrabayt.com/dusunce/din-olarak-tip/> (27 Şubat 2022).

- Akerman, T. (2017). Populist Parties in Power and Their Impact On Liberal Democracies in Western Europe. *Political Populism: A Handbook* (Ed. R. Heinisch, C. Holtz-Bacha, ve O. Mazzoleni). Baden-Baden: Nomos eLibrary.
- Albertazzi, D. ve McDonnell, D. (2008). *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*. New-York: Palgrave Macmillan.
- Alper, S., Balta, E., Erdoğan, E. (2021). "Söyleşi: 21. Yüzyılda Komplo Teorileri". *Cogito*, 103 (Güz), 25-43.
- Akyüz, S. S. (2021). "Aşı Karşıtlığı ve Şeffaflık Algısında İletişim Pratikleri ve Siyasal Aidiyetlerin Rolü". *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 5(2), 172-185.
- Arıcan, I., ve Badur, S. (2021). Aşı Karşıtlığı. *Pandemi ve Covid*. (Ed. Ş. O. Yenen ve S. Badur) . İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arpacı, I. (2020). "Söylemden İdeolojiye Erdoğan ve Milli Görüş". *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 16-37.
- Aydın, A. (2012). *7'den 70'e Taş Devri Diyeti*. İstanbul: Hayy Kitap.
- Balta, E., Kaltwasser, C. R. ve , Yagci, A. H. (2021). "Populist attitudes and conspiratorial thinking". *Party Politics*.. 1-13.
- Baudrillard , J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon*. (Çev.O. Adanır.). Ankara Doğu Batı Yayınları.
- Bayerlein, M., ve Gyöngyösi, G. (2020). "The Impact Of Covid-19 On Populism: Will It Be Weakened?" . Felbermayr (Ed.), *The World Economy after the Coronavirus Shock: Restarting Globalization?* (pp. 90-96). Kiel: Kiel Institute for the World Economy.
- Baykal, Ö. (2021). "Sağ Bir Siyaset Olarak Milli Görüş Hareketi". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 17(60), 34-58.
- BBC (2020). "Coronavirus: Outcry after Trump suggests injecting disinfectant as treatment", <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52407177> (14.11.2022).
- Boom, J. A. ve Cunningham, R. M. (2014). *Understanding and Managing Vaccine Concerns*. New York: Springer Books.
- Boseley, S. (2018). "How disgraced anti-vaxxer Andrew Wakefield was embraced by Trump's America". *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/society/2018/jul/18/how-disgraced-anti-vaxxer-andrew-wakefield-was-embraced-by-trumps-america> (18.09.2022)
- Bozkurt, V., Arlı, N. B. vd. (2022). "Factors Affecting Negative Attitudes towards Covid-19 Vaccines". <https://insanvetoplum.org/content/5-online-first/m0674/veysel-bozkurt.pdf>. (27 Temmuz 2022). 1-20.
- Cillizza, C. (2021). "Donald Trump's latest dangerous vaccine pronouncement". <https://edition.cnn.com/2021/07/19/politics/donald-trump-Covid-19-vaccines/index.html>. (26.06.2022).
- Comte, A. (2015). *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*. (Çev. Erkan Ataçay). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Conrad, P. (1992). "Medicalization and Social Control". *Annual Review of Sociology*, 18, 209-232.
- Crease, P., Robert. (2022). *Bilim Devrimcileri*. (Çev. Özlem Özarpacı). İstanbul: The Kitap (Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları).
- Cumhuriyet Gazetesi. (2021). Çok Çarpıcı Anket: İşte Aşıya Karşı olanların Oranı. *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cok-carpici-asi-anketi-iste-asiya-karsi-olanlarin-orani-1829079/> (27 Haziran 2022).
- Çelik, A. B., ve Balta, E. (2020). "Explaining the micro dynamics of the populist cleavage in the 'new Turkey'". *Mediterranean Politics*, 25(2), 160-181.
- Çeliker, A. ve Göçer, M. (2021). "Türkiye'de ve Dünyada Teratojenite Bilgi Servislerinin Çalışma Koşulları ve Sağlıkları Hizmetler". *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 41 (2), 102-116.
- Daily Sabah (2021). Turkovac to eliminate Covid-19 vaccine hesitancy in Turkey, *Daily Sabah*, <https://www.dailysabah.com/turkey/turkovac-to-eliminate-Covid-19-vaccine-hesitancy-in-turkey/news/> (27 Haziran 2022).
- Deutsche Welle Türkçe. (2021). "Maltepe'de maske ve sosyal mesafesiz aşı karşıtı eylem". <https://www.dw.com/tr/maltepede-maske-ve-sosyal-mesafesiz-a%C5%9F%C4%B1-kar%C5%9F%C4%B1t%C4%B1-eylem/a-59153922>. (18.07.2022).
- Dilipak, A. (2021). Abdurrahman Dilipak: Korona Global Bir Oyundur, Hikayedir! [Video Dosyası]. YouTube: Haber Global. <https://www.youtube.com/watch?v=st2iTeSBDHA&t=291s>. (03.07.2022).

- Dispenza, R. (2015). *Plasebo Sensin*. İstanbul: Ray Yayıncılık.
- Douglas, K., Uscinski, J. et al. (2019). "Understanding conspiracy theories". *Advances in Political Psychology*, 40 (1). 3-31.
- Duman, D. ve Ünür, E. (2022) "Özne ve Söylem Bağlamında Aşı Karşıtı Protestoların Toplumsal Hareketler Sosyolojisi Kapsamında İncelenmesi". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 98-127.
- Dünya Sağlık Örgütü (2022), "Infodemic", https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1 (14.11.2022).
- Eatwell, R., ve Goodwin, M. (2018). *National populism: The revolt against liberal democracy*. UK: Pelikan Penguin Books.
- Elliott, C. (2017). İlaç Propagandası. (Ed. N. Elhüseyni, A. Kirkland ve J. M. Metz), *Yeni Bir Erdeme Dönüşen Sağlığa Karşı*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Enders, A. M., Uscinski, J. E. et al. (2021). The Relationship Between Social Media Use and Beliefs in Conspiracy Theories and Misinformation. *Political Behavior*. <https://doi.org/10.1007/s11109-021-09734-6>.
- Erbakan, F. (2021). Aşı Konusunda Bilime Neden İnanmıyor? [Video Dosyası] Siyaset Özel - Fatih Erbakan. YouTube: Haber Global. <https://www.youtube.com/watch?v=uQS6Laq2hpw>. (05.09.2022).
- Erol, P, Şahin, H. vd. (2022). *Covid-19 Aşı Kararsızlığı ve Reddine Sosyolojik Bakış*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Eysenbach, G. (2002). "Infodemiology: The epidemiology of (mis) information". *The American Journal of Medicine*, 113(9), 763-765.
- Eysenbach, G. (2020). "How to fight an infodemic: the four pillars of infodemic management". *Journal of Medical Internet Research*, 22(6), e21820.
- Farage, N. (2020). "Coronavirus has shown we are all nationalists now. Does Boris Johnson realise that? *The Telegraph*. <https://www.telegraph.co.uk/politics/2020/03/12/coronavirus-has-shown-nationalists-now-does-boris-johnson-realise/> (18.08.2023).
- Farooq, F. ve Rathore, F. A. (2021). "Covid-19 Vaccination and the Challenge of Infodemic and Disinformation". *Journal of Korean Medical Science*, 36(10), e78.
- Feyerabend, P. (2020). *Yönteme Karşı*. (Çev. Ertuğrul Başer), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev. M. A. Kılıçbay). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2010). *Cinselliğin Tarihi*. (Çev. H. U. Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ghaddar, A., Khandaqji, S. et al. (2022). "Conspiracy beliefs and vaccination intent for Covid-19 in an infodemic". *PLOS ONE*, 17(1), e0261559. doi:10.1371/journal.pone.0261559.1-15.
- Gölbaşı, S. D. ve Metintaş, S. (2020). "Covid-19 Pandemisi ve İnfodemi". *Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*. doi:10.35232/estudamhsd.797508. 126-137.
- Gross, P., Norman L., ve Lewitt, M. (1996) *The Flight from Science and Reason*, New York: Academy of Sciences.
- Güner, A. (2021). "Aşı Karşıtı İstanbul Mitingini Düzenleyen Yalçın: Bill Gates Çetesinin Soykırım Oyununu Bozacağız". <https://sputniknews.com.tr/20210908/asi-karsiti-istanbul-mitingini-duzenleyen-yalcin-bill-gates-cetesinin-soykirim-oyununu-bozacagiz-1048743656.html>. (18.09.2022).
- Gürpınar, D. (2014). *Komplolar Kitabı: Belki de Her şey Görüldüğü Gibidir*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Hart, D. (2021). "By The Numbers: Who's Refusing Covid Vaccinations—And Why?" *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/roberthart/2021/09/05/by-the-numbers-whos-refusing-covid-vaccinations-and-why/?sh=149462c552ea> (27 Haziran 2022).
- Harvey, D. (2003). *Postmodernliğin Durumu*. (Çev. S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hawkins, K. A. (2016). "Responding to radical populism: Chavismo in Venezuela". *Democratization*, 23(2), 242-262.
- Hayran, O. (2021). "İnfodemioloji, Dijital Epidemiyoloji Ve Metabilim: İnsanın İnsanı, Bilimin İnsanı Aldatması Nasıl Önlenir?". *Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 6(3),322-330.
- Horkheimer, M. (1986). *Akıl Tutulması*. (Çev. Orhan Koçak), İstanbul: Metis Yayınları.

- Jameson, F. (2011). *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*. (Çev.N. Plümer ve A. Gölcü). İstanbul: Nirengi Kitap.
- Jonas, W. (2019). *Nasıl İyileşiriz?: Şifa Bulmada ve Sağlıklı Kalmada Gizli Güçlerimizin Rolü*. (Çev.F. Özlen). İstanbul: Paloma Yayıncılık.
- Karaosmanoğlu, K. (2021a). *Komplo Teorileri: Disiplinlerarası Bir Giriş*, 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, K. (2021b). "Marjinal-Ana Akım Ekseninde Komplo Teorileri". *Cogito(103 (Güz))*, 43-58.
- Karatay, C. (2022). *Karatay Sözü*. İstanbul: Hayy Kitap.
- Kartoğlu, Ü. (2022). Pandemiden Bir Çıkış Stratejisi Olarak Aşı. *Pandeminin Düşürdüğü Maskeler*. (Ed. O. Elbek ve K. Pala), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kellner, D., ve Best, S. (2011). *Postmodern Teori*. (Çev. M. Küçük.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kennedy, J. (2019). "Populist Politics And Vaccine Hesitancy In Western Europe: An Analysis Of National-Level Data". *European Journal of Public Health*, 29 (3), 512-516.
- Khazan, O. (2021). "What's Really Behind Global Vaccine Hesitancy". *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2021/12/which-countries-have-most-anti-vaxxers/620901/>, (14 Ocak 2022).
- Kılıç, M., Ö. N. Üstündağ ve G. Uslukılıç (2021). "The relationship of Covid-19 vaccine attitude with life satisfaction, religious attitude and Covid-19 avoidance in Turkey". *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 17(10), 3384-3393.
- Kılıçaslan, Ö. (2020). Aşı Karşıtlığı Tarihçesi. *Güncel Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları* (Der. Cengiz Yakıncı). Ankara, Akademisyen Kitabevi, 30-41.
- Klepper, D. (2022). "Choose your reality: Trust wanes, conspiracy theories rise". *Associated Press News* <https://www.google.com/search?q=ap+news&oq=ap+news&aqs=chrome..69i57j46i199i465i512j0i512j0i22i30i3j69i60i2.1869j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8> (12.10.2022).
- Kuhn, T. (2021). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (Çev. N. Kuyaş). İstanbul : Kırmızı Kitap.
- Küçükusta, A. R. (2006). *Modern Zaman Hastalıkları*. İstanbul: Hayy Kitap.
- Kyle, J., ve Meyer, B. (2020). *High Tide? Populism in Power, 1990- 2020*. Tony Blair Institute for Global Chhange. <https://institute.global/sites/default/files/2020-02/High%20Tide%20Populism%20in%20Power%201990-2020.pdf>. (12 Şubat 2022).
- Lahav, E., Shahrabani, S., Rosenboim, M. ve Tsutsui, Y. (2022). "Is stronger religious faith associated with a greater willingness to take the Covid-19 vaccine? Evidence from Israel and Japan". *The European Journal of Health Economics*, 23(4), 687-703.
- Latour, B. (2004). "Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern". *Critical Inquiry*, 30(2), 225-248.
- Latour, B. (2021). "Eleştiri Neden Sıfırı Tüketti? Olgu Meselelerinden Endişe Meselelerine" (Çev. Biçici, F.). *Cogito* 104 (Kış), 84-110.
- Marasco, R. (2021). "Komplocu Aklın Bir Eleştirisine Doğru". *Cogito* 103 (Güz) , 159-177.
- Meyer, B. (2021). *Populists in Power: Perils and Prospects in 2021*. Tony Blair Institute for Global Change. <https://institute.global/sites/default/files/articles/Populists-in-Power-Perils-and-Prospects-in-2021.pdf> (12.Şubat 2022).
- Meyer, B. (2020). *Pandemic Populism: An Analysis of Populist Leaders' Responses to Covid-19*. Tony Blair Institute for Global Change. <https://institute.global/sites/default/files/articles/Pandemic-Populism-An-Analysis-of-Populist-Leaders-Responses-to-Covid-19.pdf>, (12 Şubat 2022).
- Moffitt, B. (2015). "How to Perform Crisis: A Model for Understanding the Key Role of Crisis in Contemporary Populism". *Government and Opposition*, 50(2), 189-217. doi:10.1017/gov.2014.13.
- Mudde, C. ve Kaltwasser, C.R. (2017). *Populism: A very short introduction*. New York: Oxford University Press.
- Nehir Hareketi. (2023a). Niçin "Nehir"?: YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=0lmQmODoTDs> (03.02.2023).

- Nehir Hareketi. (2023). Nehir Hareketimizin Amaçları ve Vizyonu. Erişim: https://www.youtube.com/watch?v=8_AywsqsT6E (02.02.2023).
- Offit , P. A. (2006). *The Cutter Incident: How America's First Polio Vaccine Led to the Growing Vaccine Crisis*. New Haven/London: Yale University Press.
- Olufowote, J. O. (2011). "Local Resistance to the Global Eradication of Polio: Newspaper Coverage of the 2003–2004". Vaccination Stoppage in Northern Nigeria. *Health Communication*, 26: 743-753.
- Pala, K., ve Elbek, O. (2021). "Söyleşi: Halk Sağlığı ve Komplote Teorileri". *Cogito*, 103 (Güz), 151-159.
- Perlmutter, D. (2020). *Tahul Beyin*. (Çev. H. D. Ülker). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Perlmutter, D., ve Loberg, K. (2019). *Beyin ve Bağırsak*. (Çev. Ş. Dalyan). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Perry, S. L., Whitehead, A., L. ve Grubbs, J.B. (2020). "Culture Wars and Covid-19 Conduct: Christian Nationalism, Religiosity, and Americans' Behavior During the Coronavirus Pandemic". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 59(3), 405-416.
- Popper, K. (2004). *Açık Toplum ve Düşmanları*. (Çev. Mete Tunçay). Ankara: Liberte Yayınları.
- Public Health Communication Collaborative. (2023). Hoax news site claims Japan is investigating millions of Covid-19 vaccine deaths. <https://publichealthcollaborative.org/misinformation-alert/hoax-news-site-claims-japan-is-investigating-millions-of-covid-19-vaccine-deaths/#:~:text=A%20website%20that%20publishes%20hoax,%2Dprofile%20anti%2Dvaccine%20figures.> (02.02.2023)
- Pummerer, L., Böhm , R., et al. (2021). "Conspiracy Theories and Their Societal Effects During the Covid-19 Pandemic". *Social Psychological and Personality Science*, 13(1), 49-59.
- Reich, J. A. (2014). "Neoliberal Mothering and Vaccine Refusal". *Gender & Society*, 28(5), 679-704.
- Roose, J. (2021). "It's almost like grooming': how anti-vaxxers, conspiracy theorists, and the far-right came together over Covid". *Conversation*. <https://theconversation.com/its-almost-like-grooming-how-anti-vaxxers-conspiracy-theorists-and-the-far-right-came-together-over-covid-168383>, (25 Şubat 2022).
- Roose, J., ve Khalil, L. (2020). "Countering extremism and conspiracies in a global pandemic". <https://www.abc.net.au/religion/countering-extremism-and-conspiracies-in-a-pandemic/12656734> (19.09.2022).
- Rosenau, P. M. (2004). *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*. (Çev. Tuncay Birkan). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Rozz, K. (2021). "Far-right groups have used Covid to expand their footprint in Australia. Here are the ones you need to know about". *The Conversation*, <https://theconversation.com/far-right-groups-have-used-covid-to-expand-their-footprint-in-australia-here-are-the-ones-you-need-to-know-about-151203>, (12 Şubat 2022).
- Sabine, G.H ve Thorson, T. L. (1973). *A History of Political Theory*. New York: Daison Press.
- Sawae, F. (2020). "Populism and the Politics of Belonging in Erdoğan's Turkey". *Middle East Critique*, 29(3), 259-273.
- Selçuk, O. (2016). "Strong presidents and weak institutions: populism in Turkey, Venezuela and Ecuador". *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), 571-589.
- Sezgin, D. (2011). *Tıbbileştirilen Yaşam, Bireyselleştirilen Sağlık*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sokal, A. (2011). *Şakanın Ardından: Postmodernizmin Bilimsel, Felsefi ve Kültürel Eleştirisi*. (Çev. Gülsima Eryılmaz). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şahin, H. (2022). "Türkiye'de Covid-19 Aşısı Karşıtlığının Nedenleri: Twitter Örneği" *Anemon Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (2), 579 – 593.
- Şeker, S., B., Özen, M., vd. (2021). *Korona Aşısı: Akhımızdaki Tüm Soruların Yanıtları*. İstanbul: Hayy Kitap.
- Tesich, S. (2021). "Yalanlar Rejimi". *Cogito*, 104 (Kış 2021), 23-29.
- Türk, H. B. (2018). "'Populism as a medium of mass mobilization': The case of Recep Tayyip Erdoğan". *International Area Studies Review*, 21(2), 150-168.
- Ullah, I., Khan, K., S., et al. (2021). "Myths and conspiracy theories on vaccines and Covid-19: Potential effect on global vaccine refusals". *Vacunas*, 22 (2), 93-97.

- Urbinati, N. (2019). *Me the people: How populism transforms democracy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Woods, E. T., Schertzer, R. et al. (2020). "Covid-19, nationalism, and the politics of crisis: A scholarly exchange". *Nations and Nationalism*, 26(4), 807-825.
- Yalvaç, F., ve Joseph, J. (2019). "Understanding populist politics in Turkey: a hegemonic depth approach". *Review of International Studies*, 45(5), 786-804.
- Yaqub, O., Castle, S. et al. (2014). "Attitudes to vaccination: A critical review". *Social Science & Medicine*, 112, 1-11.
- Yavuz, M. (2018). "Aşı Karşıtlığının Tarihçesi". *Toplum ve Hekim*, 33(3), 187-194.
- Yücel, O. (2021). "Beşi Bir Yerde (4): Aşı karşıtlarının en çok yaymaya çalıştığı beş komplo teorisi". *Medyascope*.<https://medyascope.tv/2021/07/20/besibiryerde-4-asi-karsitlarinin-en-cok-yaymaya-calistigi-bes-komplo-teorisi/>. (10 Şubat 2022).
- Yüksel, G. H., ve Topuzoğlu, A. (2019). "Aşı Redlerinin Artmasına Bağlı Aşılama Oranlarındaki Düşme Ve Aşı Karşıtlığını Etkileyen Faktörler – Güncel Bir Gözden Geçirme". *Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 4(2), 244-258.

Metin İçinde Kullanılan Twitter Paylaşımları

- @aliosmanonder34 (2022). "Yeni PLANDEMİ: İklim Plandemisi. Karbon Ayak İzi ve Çip konusu hızlanacak. İŞTE O BELGE! Milli Eğitim Bakanlığı tüm illere 'İklim Değişikliği Eylem Planı' başlığı ile resmi bir yazı gönderdi." #deprem [Twitter]. <https://twitter.com/aliosmanonder34/status/1582334741734625281> (21.10.2022).
- @buyukyanisder (2022). Haksızlık karşısında susmayacağız. İnanımıza, Vatanimize yapılanlara göz yummayacağız. Biz insanız insan kalacağız. Yeni D düzeni adı altında fitratımız ile oynatılmasına müsaade etmeyeceğiz. Kölelik sisteminden çıkışın tek yolu hakların geri alınmasıdır #PartilereMuhtaçDeğiliz [Twitter]. <https://twitter.com/buyukyanisder/status/1606719875174514689> (30.01.2023).
- @CelebiGuzelce (2022). İstanbul Sözleşmesi Dayatmasından Nasıl ki Dr. Fatih Erbakan Desteği ile kurtulduysak Aşı dayatmalarından Paris Anlaşmasından da @ErbakanFatih Ferasetiye Kurtulacağız İnşallah Bolluk,Bereket Refah [Twitter] <https://twitter.com/CelebiGuzelce/status/1607339691841392641> (5.02.2023)
- @Esin35113543 (2022). Hayır. Cumhur veye millet. İki tarafa da oy yok. Hepsi aynı küreselciler. Plandemi dik duran ERBAKAN vardı. Oyum Refah Partisine [Twitter]. <https://twitter.com/Esin35113543/status/1606598071416135680> (03.02.2023)
- @GulferiyeG (2022). Bunlar planlı programlı idi. Samimi iseniz neden plandemi de halka yapılan maske zulumü, eve kapatma, toksik ilaç kullanıma ses etmeme, denek olmasına karşı çıkmadınız? SİZ DE İŞBİRLİKÇİSİNİZ. [Twitter]. <https://twitter.com/GulferiyeG/status/1606194913741312000> (21.01.2023).
- @hulusitrkmm (2022). Hamd olsun ne ben ne eşim aşı olmadık. Pandemi dedikleri aptal cahiliye döneminden beter kurullarada uymadık. Hamd olsun çokluklarımızın vücuduna deccalizmin dayattığı sıvıları miras bırakmayacağız. #PandemiHiçOlmadı [Twitter]. <https://twitter.com/hulusitrkmm/status/1604369413033050113> (19.01.2023).
- @rmznkeskin33 (2022). Yaşadığımız şu dönemlerde seytanilerin planları tıkr tıkr işlerken sesleri çıkmayan partilere inat halk olarak gerçek samimi insanlık adına #PartilereMuhtaçDeğiliz [Twitter]. <https://twitter.com/rmznkeskin33/status/160673675477767936> (15.01.2023)
- @Taka2190647102 (2022). İlginçtir ki ! PLANDEMİ bakanı hala görevde, aşı reklamcıları her konuda TV lerde utanmadan sıkılmadan yorum yapmaya devam ediyorlar! #PandemiHiçOlmadı [Twitter]. <https://twitter.com/Taka2190647102/status/1604482545638207490> (15.01.2023).
- @Ulutasomer61 (2023). Alın size 6+ masanın mutabakat metni biz bu küreselci partilerin ve onların yanaşmalarına nasıl güvenelim @buyukyanisder @NehirHareketi o yüzden bağımsız cumhurbaşkanı dedik @ErkanTrukten?? #AdayımızErkanTrukt. <https://twitter.com/Ulutasomer61/status/1620168082793861120> (04.02.2023).
- @zafer_uzun1990 (2022). Zaten ben iktidar partisi demedim. @rprefahpartisi dedim. Sen benim paylaşımlarıma bak istersen küresel sermayeye hizmette akp chp sp ip mhp hiç bir farkı yok hepsi plandemi de küresel elitlerin hizmetinde idi. [Twitter]. https://twitter.com/zafer_uzun1990/status/1605861970015551488 (17.01.2022).

Bütçe okuryazarlığı: Türkiye'de Belediye Meclis Üyelerinin Bütçe Bilgi Düzeylerinin Analizi*

Erdal EROĞLU*
İlknur KAYNAR**

Öz

Belediyelerde etkin bir bütçe yönetimi için planlama ve bütçeleme süreçlerine belediye meclis üyelerinin aktif bir şekilde dahil olması ve bütçe yapımcılarının tüm unsurlarıyla bütçe okuryazarlığına sahip olmaları gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı belediyelerde bütçeleme sürecinde aktif rol üstlenen ve karar alıcı konumda olan belediye meclis üyelerinin bütçe okuryazarlık düzeyini tespit etmek ve bu düzeyin artırılmasına yönelik somut öneriler getirmektir. Çalışma kapsamında Çanakkale Belediyesi, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Balıkesir Büyükşehir Belediyelerinde görev yapmakta olan 138 belediye meclis üyesine yüz yüze anket çalışması yapılmış, ayrıca Çanakkale Belediyesi'nde 7, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nde 6 ve Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde ise 7 olmak üzere toplamda 20 belediye meclis üyesi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen en önemli bulgu belediye meclis üyelerinin bütçe bilgi düzeyi ile meclis bütçe görüşmelerine katılım düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğudur. Meclis üyelerinin bütçe okuryazarlık düzeylerinin yüksek olması, bütçe görüşmelerinde daha aktif katılım sergilemelerine yol açmaktadır. Dolayısıyla belediye meclis üyelerinin bütçe okuryazarlıklarının artmasıyla daha etkin ve katılımcı bir bütçeleme sürecinin gerçekleştirilebileceği ileri sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe okuryazarlığı, finansal okuryazarlık, belediye meclis üyesi, belediye bütçesi, karar alma süreci

Budget literacy: an analysis of knowledge levels of city councilors relating to budgeting in Türkiye

Abstract

For effective budget management in municipalities, city councilors should actively participate in the planning and budgeting processes, and budget makers should possess comprehensive budget literacy that encompasses its essential elements. The purpose of this study is firstly to determine the budget literacy levels of the city councilors, who play an active role in the budgeting process in municipalities and hold significant decision-making responsibilities. It also aims to propose explicit and practical suggestions to contribute to increasing budget literacy levels. Within the scope of the study, a face-to-face survey was conducted with a total of 138 city councilors working in Çanakkale Municipality, Bursa Metropolitan Municipality and Balıkesir Metropolitan Municipality. After conducting the survey, semi-structured interviews were conducted with a total of 20 city councilors. Among them, 7 councilors were from Çanakkale Municipality, 6 were from Balıkesir Metropolitan Municipality, and the remaining 7 were from Bursa Metropolitan Municipality. The most important finding obtained in the study indicates that there is a significant relationship between the knowledge levels of the councilors relating to budgeting and their level of participation in the budget negotiations. Higher budget literacy levels of city

* Bu makale TÜBİTAK 1002 kapsamında desteklenen 121K127 no'lu "Belediye Meclis Üyelerinin Bütçe Okuryazarlık Düzeylerinin Değerlendirilmesi ve Güçlendirilmesine Yönelik Öneriler: Bursa Büyükşehir Belediyesi, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ve Çanakkale Belediyesi" adlı projenin akademik bir çıktısıdır. Desteklerinden dolayı TÜBİTAK SOBAG birimine teşekkür ederiz.

* Doç Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İBBF, Maliye Bölümü, erdaleroglu@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5359-2420

** Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü; Maliye Bölümü, ikaynar@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0494-014X

Makale Geliş Tarihi: 23.12.2022

Makale Kabul Tarihi: 03.9.2023

councilors lead to more active participation in budget negotiations. Therefore, it can be argued that a more effective and participatory budgeting process can be realized by increasing the budget literacy of city councilors.

Keywords: *Budget literacy, financial literacy, city councilors, municipality budget, decision-making process*

1. Giriş

Bütçe yaygın kullanımı ile 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda (KMYKK) “belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge” olarak tanımlanmaktadır (5018 KMYK 3. Madde/f). Bütçe, ilgili kanunda ifade edildiği üzere salt gelir ve giderlerin tahmin edildiği ve uygulanma esaslarını gösteren bir belgenin ötesinde politik, iktisadi, sosyal ve kültürel birçok etkiye neden olan teorik bir çerçeveye sahiptir (Burhead, 1956; Kramer, 1979). Kaynakların sınırlı olduğu veri kabul edildiğinde bütçe yapımcılarının (hem merkezi hem de yerel düzeyde) karar vermesi gereken en önemli sorunlar bu kaynakların nasıl tahsis edileceği, hangi faaliyetlerin öncelikli hale getirileceği ve bütçe harcamaları ile sağlanacak faydalardan kimlerin ne düzeylerde yararlanacağıdır. Bu açıdan bütçe yapımcılarının tüm unsurlarıyla bütçe okuryazarlığına sahip olmaları oldukça önemli görülmektedir. Bütçe okuryazarlığı, bütçe yapımcılarının bütçeyi mali sonuçları ile birlikte bilinçli bir şekilde değerlendirebilmeleri için bütçe sürecine ilişkin gerekli duyulan tüm bilgileri elde edebilmesi, anlaması ve analiz yeteneğine sahip olması olarak ifade edilmektedir.

Belediye meclisinin kamu politikası ve bütçeleme sürecinde oldukça önemli bir rolü vardır. Meclis üyeleri, vatandaşlar ile belediye yönetimi arasında arabuluculuk yapan kişilerdir. Bu şekilde, yerel meselelerle ilgili tartışmalara aktif olarak katılarak, yerel sorunlara çözüm önerileri sunarak ve belediye başkanına sorular sorarak belediye meclisinin çalışmalarına katılma sorumluluğuna sahiptirler. Belediye meclis üyeleri bu sorumlulukları çerçevesinde ve vatandaşların talepleri doğrultusunda bazı düzenlemelerin değiştirilmesi için girişimlerde bulunabilir, belediyenin yetki alanına giren konularda yeni düzenlemeler önerebilirler (Memeti ve Kreci, 2016: 57-58).

Çalışmanın kavramsal çerçevesini bütçe okuryazarlığı oluşturmaktadır. İlgili literatürde mali konularla ilgili olarak daha çok finansal okuryazarlık ve vergi okuryazarlığı kavramları üzerinde durulmaktadır. Finansal okuryazarlık ve vergi okuryazarlığı kavramları bireyler, hane halkları ve/veya şirketler düzeyinde araştırılan ve teşvik edilen konulardır. Ancak bütçe okuryazarlığı ile ilgili nispeten az akademik çalışma olmakla birlikte özellikle politika yapımcıların bütçe okuryazarlığını ya da diğer okuryazarlık düzeylerini (finansal ve vergi) odağa alan akademik çalışmaya ilgili literatür taramasında denk gelinmemiştir. Çalışmada bütçe okuryazarlığı belediye bütçeleme sürecinde yer alan ve belediyelerin birincil karar organı olan belediye meclisi bağlamında analiz edilmiştir. Kente dair plan ve programların-geliştirilmesinde, alternatif programlar içerisinde daha vatandaş odaklı ve kaliteli hizmetin sağlanması ve refah seviyesi yüksek bir harcama programının oluşturulmasında önemli bir süreç olan bütçeleme sürecine dair belediye meclis üyelerinin bilgi düzeylerinin ve buradan hareketle üyelerin bütçe okuryazarlık düzeylerinin artırılmasına yönelik önerilerin ortaya konulması bu çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Nitekim 5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre belediye meclis üyeleri “stratejik plân ile yatırım ve çalışma programlarını, belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini görüşmek ve kabul etmekle; bütçe ve kesin hesabı kabul etmek, bütçede kurumsal kodlama yapılan birimler ile fonksiyonel sınıflandırmanın birinci düzeyleri arasında aktarma yapmakla ve borçlanmaya karar vermekle sorumlu” tutulmuşlardır (5393 Sayılı Belediye Kanunu, 18. M/a,b,d). Bu maddeye istinaden meclis üyelerinin bütçeye dair teknik donanım ve bilgi sahibi olmaları önem kazanmaktadır. Henüz meclis üyesi seçilmeden önce sıradan vatandaş konumunda olan bireylerin, bütçe konusunda bilgi düzeylerinin yüksek olması elbette beklenemez. Fakat seçim sonrasında meclis üyeliğine hak kazananların bütçeleme sürecinin önemli aktörleri olmaları nedeniyle belirli bir düzeyde teknik donanım ve bilgiye sahip olmalarının ve bu konular hakkında eğitim almalarının önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışma üç bölümde tasarlanmıştır. Çalışmada ilk olarak okuryazarlık kavramı kapsamında finansal, vergi ve bütçe okuryazarlık kavramlarına yönelik ilgili literatür incelenmiştir. İkinci bölümde ise Çanakkale Belediyesi, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Balıkesir Büyükşehir Belediyelerinde görev yapmakta olan 138 belediye meclis üyesi ile gerçekleştirilen anketlerden ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Son bölümde ise elde edilen bulgular çerçevesinde meclis üyelerinin bütçe okuryazarlık düzeylerinin artırılmasına yönelik politika önerilerinde bulunulmuştur.

2. Okuryazarlık Kavramı ve Literatür

Okuryazarlık dinamik bir şekilde ve her alanda gerçekleşen sürekli dönüşümü anlayabilmenin bir aracı olarak anlamlandırılmaktadır (Perry, 2012: 52; Frankel vd., 2016: 4). Bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişmelere ve değişimlere uyum sağlayabilmeleri için insanların bu değişimlerle bütünleşmesi ve değişimlere katılım göstermeleri gerekmektedir. Bilim ve teknolojinin hâkim olduğu ve giderek dijitalleşen bu yeni dünya eskisinden çok daha görsel, karmaşık ve birçok unsuru bünyesinde barındıran bir bilgi ağına dönüşmüştür (Knobel ve Lankshear, 2006: 12-13). Bu nedenle eski dünyaya kıyasla çok daha karmaşık bir yapıya bürünen bu yeni dünyanın anlaşılması çok daha fazla beceri gerektirmektedir. Bu beceri, anlayabilmenin ötesinde değişimi kavrama, içselleştirme ve uyum sağlama süreçlerini kapsamaktadır. Bu açılardan değerlendirildiğinde sosyal yaşamın ihtiyaçlarına paralel olarak okuryazarlık yaşam boyu bir öğrenme aracı olarak değerlendirilmektedir (Rintaningrum, 2009:5).

Medya, dijitallik, görsellik vb. birçok unsuru kapsayan okuryazarlık kavramı mali konular açısından da bireylerin finansal alanda yürütmüş oldukları faaliyetlerle beraber kamusal alanda alınan kararlarla ilgili de belirli düzeyde bilgiye sahip olmaları bağlamında ele alınmaya başlamıştır. Finansı, vergiyi ve bütçeyi anlamak ve yorumlayabilmek için mali konulara yönelik okuryazarlık seviyelerinin yükseltilmesi günümüz koşullarında gerekli ve öncelikli bir konu haline gelmiştir. Örneğin özellikle 2008 küresel finans kriziyle birlikte finansal ve vergi okuryazarlık kavramına yönelik ilginin hem akademik çalışmalarda hem de finans piyasalarında girişimciler ve yatırım danışmanları arasında oldukça arttığı söylenebilir. Nitekim küresel kriz, özellikle finans piyasalarında yatırım kararı alırken insanların bilgisizliklerinin yarattığı sonuçların ciddiyetini gözler önüne sermiştir (Abdullah ve Chong, 2014: 2).

Finansal okuryazarlık, genellikle bilgiye dayalı finansal seçimler yapmak için gerekli olan temel finansal bilgi ve finansal beceriler olarak tanımlanan çok geniş bir kavramdır. Finansal okuryazarlık üzerine yazılmış çok sayıda çalışmanın olduğu söylenebilir (Miller vd., 2009; Remund, 2010; Stolper ve Walter, 2017). Üzerinde uzlaşılan bir tanım olmamakla birlikte finansal okuryazarlığın kapsamına ilişkin de bir kabul bulunmamaktadır. Finansal okuryazarlık kavramına ilişkin ekonomi anlayışını da içeren geniş bir tanımlama yapılabileceği gibi temel para yönetimine odaklanan daha dar bir tanımlama da yapılabilmektedir (Cvrilje, 2015: 157). Örneğin Huston (2010) çalışmasında finansal okuryazarlığı bilginin anlaşılması (kişisel finans bilgisi) ve bilginin kullanılması (kişisel finans uygulaması) şeklinde iki alt boyutta kavramsallaştırmıştır. Dolayısıyla Huston (2010)'a göre finansal okuryazarlık, bir kişinin finansal kavramları anlama ve kullanma yeteneğini ifade eder. Finansal okuryazarlık en genel amacıyla, bireylerin finansal kavramları, finansal ürünleri ve hizmetleri anlama yeteneğini yansıtır ve kişisel finansal kaynaklarını kontrol etmelerini sağlar. Finansal okuryazarlık; tasarruf, bütçeleme veya krediyi akılcıca kullanma gibi finansal davranışları teşvik eder (Huston, 2010: 306). Finansal okuryazarlık aynı zamanda tüketicilerin veya yatırımcıların finansal ürün ve kavramları anlamalarının, finansal riskleri ve fırsatları değerlendirme, bilinçli seçimler yapma, yardım için nereye gideceklerini bilme ve diğer etkili eylemleri gerçekleştirme yetenekleri ve güvenlerinin bir birleşimidir (Miller vd., 2009: 2). Finansal okuryazarlık ile ilgili yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde (Tablo 1) okuryazarlığın daha çok bireysel bazda ölçülmeye çalışıldığı ve bireylerin finansal okuryazarlık düzeyini etkileyen demografik faktörlerin (yaş, cinsiyet vb.) yanı sıra finansal farkındalık-tutum- bilgi düzeyi gibi faktörlerin de olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Finansal Okuryazarlık Literatür Özeti

Yazarlar	Çalışmanın Hedef Kitle	Çalışmanın Bulguları
Ansong ve Gyensare (2012)	Üniversitede okuyan ve bir taraftan da çalışan öğrenciler.	Yaş, cinsiyet, ebeveynlerinin eğitim seviyeleri vb. faktörler finansal okuryazarlık düzeyine etki etmektedir.
Eniola ve Entebang (2017)	Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler).	İşletme sahibi veya yöneticinin finansal bilgisi, finansal farkındalığı ve finansal tutumu firma performansındaki artış etkilemektedir.
Lin vd. (2019)	Lisansüstü düzeyde eğitim alan öğrenciler.	Sigorta okuryazarlığının yükseltilmesinin temel dayanağı güçlü bir finansal okuryazarlıkla mümkündür.

Rai vd. (2019)	Kamu ve özel sektörde çalışan kadınlar.	Finansal okuryazarlığın geliştirilmesi için finansal eğitimin tek başına belirleyici olmadığı, finansal tutum ve davranışların da önemli olduğu ve eğitimin katılımcıların finansal okuryazarlık seviyeleri üzerinde olumlu etkisi olduğu sonuçlarına varılmıştır.
Hamid ve Loke (2020)	Kredi kartı kullanan bireyler.	Finansal okuryazarlık ve para yönetimi becerisinin, kredi kartı sahiplerinin karar vermesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Beckker vd. (2020)	12 ülke kapsamında (Belçika, Kanada, Hırvatistan, Estonya, Hong Kong, Ürdün, Letonya, Malezya, Hollanda, Yeni Zelanda, Tayland ve Birleşik Krallık) yetişkin bireyler.	Finansal okuryazarlık araştırmalarında kültürel boyutları hesaba katmanın önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Fettahoğlu (2015)	Kocaeli’de yaşayan bireyler	Örneklem kitlenin sadece temel düzeyde bilgi sahibi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Güvenç (2017)	Örgün eğitim programlarında okuyan öğrenciler.	Finansal okuryazarlıkla ilgili en fazla çıktının lise düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.
Karakoç ve Yeşildağ (2019)	Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu (UBYO) Bankacılık ve Finans ile Muhasebe bölümünde lisans düzeyinde eğitim alan öğrenciler.	Öğrencilerin finansal okuryazarlık konusunda %60 başarı düzeyine sahip olduğu ortaya konulmuştur.
Aydoğan (2020)	İstanbul’da ikamet eden hane halkı.	Hane halkının temel finansal bilgiye dayalı finansal okuryazarlık düzeylerinin yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Vergi okuryazarlığı finansal okuryazarlıkla ilişkili olan ve yeni gelişen bir kavramdır. Vergi okuryazarlığının bireyin veya hane halkının finansal refahı üzerinde güçlü bir etki potansiyeline sahip olması nedeniyle vergilendirme önemli bileşenlerden biri olarak değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Vergi yükümlülüklerini zamanında yerine getirme, beyannameleri doğru bir şekilde hazırlama ve mevcut tüm hakları talep etme yeteneği, bir kişinin genel mali durumunu kesinlikle etkileyecektir. Bu nedenle, vergilendirme konularının finansal okuryazarlığın önemli bileşenleri olarak ciddiye alınmaması durumunda hem bireysel servet hem de ekonomi için önemli risklerin olabileceği tartışılmaktadır. Temel okuryazarlık, şüphesiz vergi okuryazarlığının kazanılması için bir önkoşul teşkil etmektedir. Diğer bir ifadeyle okuma ve yazma kapasitesi; vergi kanunlarını, vergi prosedürlerini ve vergi yükünü anlamak için çok önemlidir. Vergi bilgisi, vergi mükellefleri için ekonomik sonuçların hesaplanmasında ihtiyaç duyulan finansal becerilerle vergi kuralları ve vergi politikaları hakkındaki bilgileri birleştirmektedir (Cvrilje, 2015:157-158). Kısaca bir vergi mükellefinin, kendi vergilendirilebilir gelirini ve ödenecek gelir vergisini belirlemek için işlevsel olarak okuryazar olması beklenir (Blechova ve Sobotovicova, 2013: 34).

Vergi okuryazarlığı, vergi formunu doldurma ve vergi yükümlülüklerini bağımsız olarak hesaplama yeteneği olarak tanımlanabileceği gibi (Madi, 2010: 219), bireyin kişisel vergilendirme ile ilgili konuları etkin bir şekilde yönetebilmesi için sahip olması gereken bilgi olarak da tanımlanabilmektedir (Bhushan ve Medury, 2013: 76). Bir kişi, vergi raporlarını bağımsız olarak okuyup anlayabiliyorsa, çeşitli vergi hesaplamalarına katılabiliyorsa ve mali ortamındaki olası vergi risklerinin farkındaysa, işlevsel olarak vergi okuryazarı olarak kabul edilir (Cvrilje, 2015: 158).

Mükelleflerin vergi okuryazarlığı düzeylerinin artırılmasının vergi uyumunu yükseltmede ve vergi maliyetlerini azaltmada etkili olduğu genel kabul gören bir görüştür (Alexander vd., 2018: 7). Vergi okuryazarlığının geliştirilmesi amacıyla öncelikli olarak vergi mükelleflerine vergilerin neden var olduğu, amacı ve vergiler ile kamu harcamaları arasındaki bağlantıların neler olduğunun anlatılması önemlidir. Ayrıca mükelleflerin vergilemenin temel kavramlarını (örneğin marjinal vergi oranları, efektif oranlar, vergi kesintileri) biliyor olmaları da vergi okuryazarlığının varlığından bahsedebilmek için gereklidir (Blechova ve Sobotovicova, 2013: 34).

Vergi okuryazarlığına yönelik literatür incelendiğinde çalışmaların ağırlıklı olarak genel vergi okuryazarlık düzeyini tespit etmeye, vergi okuryazarlığı ile vergi uyumu arasındaki bağlantıları ortaya koymaya ve finansal okuryazarlık ile vergi okuryazarlığı arasındaki ilişkiyi araştırmaya odaklandığı görülmektedir.

Tablo 2. Vergi Okuryazarlığı Literatür Özeti

Yazarlar	Çalışmanın Hedef Kitle	Çalışmanın Önemli Bulguları
Latiff vd. (2005)	Vergi mükellefleri.	Katılımcıların %60'ından fazlasının vergi okuryazarı olduğu ancak bu okuryazarlığın işlevsel olarak vergi okuryazarlığı olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır.
Bhushan ve Medury'nin (2013)	Ücret geliri elde edenler.	Ücret geliri elde eden bireyler, vergilendirmenin temel kavramları konusunda yeterince bilgi sahibi değildir. Vergi okuryazarlığı yaş, eğitim ve gelirle birlikte artmaktadır.
Blechova ve Sobotovicova (2013)	Öğrenciler	Katılımcıların %50'sinden fazlasının vergi bilgi düzeyi oldukça düşüktür.
Moučková ve Vitek (2018)	Lisans öğrencileri	Öğrencilerin büyük bir kısmı vergi konusunda iyi derecede bilgi sahibidir.
Kaur (2018)	Vergi mükellefleri	Katılımcıların çoğunun temel vergi bilgisine sahip olduğu tespit edilmiştir.
Nichita vd. (2019)	Vergi mükellefleri	Katılımcıların genel olarak orta düzeyde vergi okuryazarı olduğu tespit edilmiştir
Machova vd. (2019)	X, Y ve Z kuşakları	Y kuşağının büyük bir kısmının işgücü piyasasına girmiş ve yeterli iş tecrübesine sahip olmalarından dolayı vergi konusunda daha bilgili ve başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.
Kumar ve Tanwar (2020)	Bireyler	Cinsiyet faktörünün bireylerin finansal ve vergi okuryazarlık düzeyleri üzerinde önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.
Pham vd (2020)	Vergi mükellefleri	Kanadalıların temel vergi kavramları hakkında iyi düzeyde bilgiye sahip oldukları ancak gelir vergisi ile ilgili daha karmaşık sorular sorulduğunda zorlandıkları görülmüştür.
Formanova vd. (2021)	Lisans düzeyinde ekonomi eğitimi alan öğrenciler	Cinsiyetin vergi okuryazarlığı üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Teyyare vd. (2018)	Lisans öğrencileri	Katılımcıların genel olarak iktisadi ve mali okuryazarlık seviyelerinin iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Zorkun ve Dilek (2020)	Lisans Öğrencileri	Mali okuryazarlık ile girişimcilik eğilimi arasında pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki tespit etmişlerdir
Bakırtaş ve Yaşa (2020)	Belediye çalışanları	Demografik faktörler ile okuryazarlık düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Finansal ve vergi okuryazarlığı kavramları kapsamı ve nihai amaçları açısından değerlendirildiğinde bütçe okuryazarlığı kavramı ile oldukça benzer içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca bütçenin vergiyi, kamu harcamaları yönetimini ve finansmanı içermesi, bütçe okuryazarlığı kavramını çok daha kapsayıcı bir hale getirmektedir.

Kamu yönetimi kapsamında bütçe, seçilmiş hükümet yetkililerinin toplumun sorunlarını ve politika mücadelelerinin sonuçlarını ele almak için kaynakları nasıl harekete geçirdiğine dair planlama ve programlamayı içermektedir. Bu nedenle bütçe yapma süreci seçimlerden sonra belki de en önemli ikinci bir siyasal mücadeledir alanıdır.

Bütçeyi okuma, deşifre etme ve anlama yeteneği olarak tanımlanan bütçe okuryazarlığı kamu kesiminde hazırlanan bütçeler ve bütçe sürecinde yer alan seçilmişler için teknik olarak anlaşılması gerekli bir yetkinlik olarak görülmektedir (Masud vd., 2017: 1). Bütçeleme bu yönüyle bilgiyi karara dönüştüren bir süreç olarak ifade edilebilir. Bu nedenle bütçelerin doğru hazırlanması ve uygulanması için bütçe yapımcılarının bütçeleme sürecine dair bilgileri doğru ve eksiksiz olmalıdır. Elbette bu sorumluluk demokratik toplumlarda tek başına kamu idaresi yöneticilerinin ya da bütçe yapımcılarının üstlenmesi gereken bir sorumluluk değildir. Bütçeleme, vatandaşların da aktif katılımını gerektiren ve bütçe okuryazarlığını da bünyesinde barındıran dinamik bir süreçtir. Bu dinamik sürecin işlevselliğinin sağlanabilmesi için kamu idarelerinin bütçe yönetimini şeffaf ve katılımcı kılmaları gerekmektedir (Bektaş ve Çetinkaya, 2021).

Bütçe okuryazarlığının iki ana bileşeni vardır. Bunlardan ilki kamu bütçelerinin teknik birer metin olarak anlaşılmasını yani bütçe okuryazarlığı olan bireylerin, devlet harcamaları, vergi oranları ve kamu borçlanması gibi kavramları biliyor ve bütçe belgesini bu bilgilerle yorumlayabiliyor olmasını ifade eder. İkinci bileşen ise daha kapsamlı bir bütçe okuryazarlığını ifade etmektedir ve bireylerin vergi beyannamesini doldurabilme, bütçe politikalarının ekonomik, sosyal ve siyasi etkilerini temel bir şekilde anlayabilme gibi yeteneklerini geliştirmelerini içerir (Masud vd., 2017: 6). Ayrıca bütçe okuryazarlığının iki boyutundan bahsetmek mümkündür. Bu boyutlardan ilki vatandaşların bütçe okuryazarlık düzeylerini, ikincisi ise kamu bütçeleme sürecinde aktif olarak yer alan bürokratların ve seçilmişlerin bütçe okuryazarlık düzeylerini ifade etmektedir. Etkin bir bütçe politikası için vatandaşların bütçe okuryazarlığının geliştirilmesinin yanında bütçeyi hazırlayanların ve onaylayanların da bütçe okuryazarlık düzeylerinin geliştirilmesi oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Bütçe okuryazarlığına yönelik literatürün yetersizliğiyle beraber konuya yönelik çalışmaların ve eğitimlerin artırılması yönünde sistematik girişimlerin de olmayışı dikkat çekicidir. Bu kapsamda konuya yönelik çok az çalışma yapılmış ve sınırlı sayıda yapılan bu çalışmaların birçoğu vatandaşların bütçe okuryazarlığını geliştirmeye yönelik alınacak önlemlerle beraber dar da olsa kavramsal bir çerçeveye oluşturmaya yönelik olmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Bütçe Okuryazarlığı Literatür Özeti

Yazarlar	Çalışmanın Hedef Kitle	Çalışmanın Önemli Sonuçları
Masud vd., 'nin (2017)	Seçilen 34 ülke kapsamında gençler.	Kamu bütçelerine yönelik farkındalığı artırmak ve vatandaşların bütçe bilgilerini güçlendirmek için öneriler geliştirilmiştir.

Etoromat (2021)	Tasarruf ve Kredi Kooperatifleri	Çalışma sonucunda bütçe okuryazarlığı ile finansal performans arasında güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Yentürk (2009)	Sivil Toplum Kuruluşları	Bütçe okuryazarlığını geliştirmek için bir bütçe kılavuzu hazırlanmıştır
Çiğerci ve Pehlivan (2022)	Belediye meclis üyeleri	Çalışmada belediye meclis üyelerinin bütçe okuryazarlığına sahip oldukları, cinsiyet ve mensubu olduğu siyasi parti üyeliklerine göre bütçe okuryazarlık düzeyi arasında anlamlı farklılıklar olduğu bulguları elde edilmiştir.

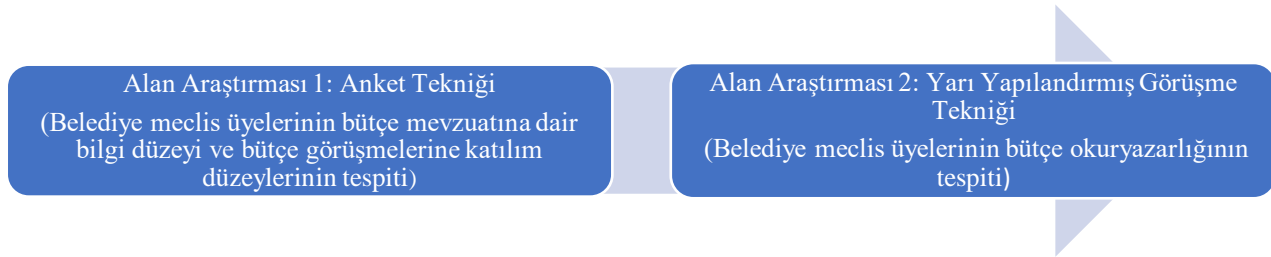
3. Yöntem

Çalışma kapsamında Çanakkale Belediyesi, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi meclis üyelerinin bütçe okuryazarlık bilgi düzeyleri (bütçe mevzuatı hakkında bilgi) ve belediye meclis üyelerinin bütçe görüşmelerine katılım düzeyleri (meclis toplantılarına katılım, söz hakkı talebinde bulunmak, görüşmeler öncesinde bütçeyi incelemek vb.) analiz edilmektedir. Bu kapsamda çalışmada belediye meclis üyelerinin bütçe mevzuatına dair bilgi düzeylerinin ve bütçe görüşmelerine katılım düzeylerinin ne olduğu, bilgi düzeylerin daha da iyileştirilmesi için hangi politika önerilerinin geliştirilebileceği sorularına cevap aranmaktadır. Çalışmada karma bir yöntem benimsenmiştir. Alan araştırmasında nicel (anket tekniği) ve nitel yöntem (yarı yapılandırılmış görüşme tekniği) bir arada kullanılmaktadır. Araştırmanın örneklemini Bursa Büyükşehir Belediyesi, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ve Çanakkale Belediyesi meclis üyeleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda Bursa Büyükşehir Belediyesinde 102, Balıkesir Büyükşehir Belediyesinde 93 ve Çanakkale Belediyesinde 31 olmak üzere toplamda 226 meclis üyesi bulunmaktadır. Çalışma kapsamında ise örneklemin %61'ine ulaşılmış olup Çanakkale Belediyesi (21), Balıkesir Büyükşehir Belediyesi (54) ve Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde (63) olmak üzere toplam 138 belediye meclis üyesi ile yüz yüze anket gerçekleştirilmiştir. Anketler bütçe görüşmelerine denk gelen tarihlerdeki meclis toplantılarına katılan meclis üyelerine gönüllülük esasına göre rassal bir şekilde yapılmıştır. Anketlerin ve görüşmelerin yapılabilmesi için gerekli olan bilimsel etik kurul onayı ve idari izinler alınmıştır.

3.1. Veri Toplama Araçları

Çalışma kapsamında veri toplamak için anket yöntemi ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden yararlanılmıştır. Çalışmada ilk olarak Çanakkale belediyesi meclis üyeleri ile 2021 eylül ayında pilot uygulaması yapılmış, anket ve yarı yapılandırılmış görüşme sorularına son halı verilmiştir. Nihai verilerin toplanmasında ise meclis toplantıları takip edilmiştir. Her üç belediyede bütçenin görüşüldüğü meclis toplantılarına katılım gösterilmiş Kasım 2021 ve Aralık 2021 tarihleri arasında toplantılara katılım gösteren meclis üyeleriyle yüz yüze anketler gerçekleştirilmiştir. Takip edilen toplantılarda belediye meclis üyeleriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler için randevular alınarak Aralık 2021, 2022 Ocak ve Şubat aylarında ise yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

Şekil 1. Araştırma Deseni

Anket uygulaması ile belediye meclis üyelerinin bütçe mevzuatına dair bilgi düzeylerinin ve bütçe görüşmelerindeki katılım düzeylerinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu kapsamda katılımcılara üç kısımdan ve toplamda 26 sorudan oluşan bir anket yapılmıştır. Anketin ilk kısmında cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, meslek vb. demografik bilgilerin yer aldığı 6 soru yer almaktadır. Anketin ikinci kısmını belediye meclis üyelerinin bütçe bilgi düzeyini

ölçmeye yönelik bütçe mevzuatından yararlanılarak hazırlanan ve katılımcıların evet ya da hayır cevaplarını verdiği 15 soru oluşturmaktadır. Anketin son kısmı ise meclis üyelerinin bütçe görüşmelerine katılım düzeylerini ölçmeye yönelik (meclis bütçe görüşmelerinde söz hakkı talebinde bulunuyorum; meclis bütçe görüşmelerinde bir katkımın olduğunu düşünüyorum; meclis bütçe görüşmelerine hazırlıklı bir şekilde giriyorum vb.) 5 sorudan oluşmaktadır. Anket soruları ilgili literatürden yararlanılarak belirlenmiştir (Mercan vd., 2012; OECD, 2018; Hamid ve Loke, 2020; Beckker vd., 2020). Katılım düzeyini ölçmeye yönelik geliştirilen anket sorularının güvenilirlik analizi değerlendirildiğinde 5 maddeden oluşan katılım düzeyi ölçeğinin güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir ($\alpha=0,922>0,5$). Anket uygulamasında 9 hipotez test edilmiştir (Tablo 5). Hipotezlerin belirlenmesinde iki husus ön planda tutulmuştur. İlk olarak finansal ve vergi okuryazarlığı literatürü incelenmiştir (Ansong ve Gyensare, 2012; Bhushan ve Medury, 2013; Blechova ve Sobotovicova, 2013; Blechova ve Sobotovicova, 2016; Rai vd., 2019, Walstad, 1997; Kumar ve Tanwar, 2020; Bakırtaş ve Yaşa, 2020; Formanova, 2021). İlgili literatürde çoğunlukla yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyleri ile okuryazarlık düzeyi arasındaki ilişkilere odaklanılmıştır. Çalışmada ise bu demografik değişkenlerden yaş ve eğitim düzeyi ile bütçe mevzuatına dair bilgi düzeyi ve katılım düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir. Türkiye’de belediye meclis üyelerinin cinsiyete göre dağılımı dikkate alındığında (örneklem %87’sini erkek üyeler oluşturmaktadır) örneklem içerisinde kadın üyelerin düşük oranda temsil edilmesinden kaynaklı cinsiyet değişkeni analize dahil edilmemiştir. Bu değişkenlere ilave olarak Çanakkale Belediyesi’nde uygulanan pilot çalışmada elde edilen derinlemesine görüşme bulgularından hareketle meclis komisyonlarında görev almak ve deneyim süresi değişkenleri de hipotezlere dahil edilmiştir.

Alan araştırmasının ikinci kısmını ilgili belediye meclis üyeleri ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında her üç belediyede olmak üzere farklı siyasi partileri temsil eden meclis üyeleriyle önceden hazırlanmış sorularla yarı-yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Her bir belediye için görüşme yapılacak meclis üyeleri arasında daha önceki dönemlerde ve görüşmelerin gerçekleştiği dönemde bütçe komisyonunda yer alan üyelerin de olmasına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda Çanakkale Belediyesi’nde 7, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi’nde 6 ve Bursa Büyükşehir Belediyesi’nde ise 7 olmak üzere toplamda 20 belediye meclis üyesi ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin tamamı önceden katılımcılarla birlikte ortaklaşa planlanan gün, saat ve yerde yüz yüze gerçekleşmiştir. Görüşmelerin 16’sı katılımcıların izni ve bilgisi dahilinde kayıt altına alınmış ve 4 görüşmede ise not alma tekniği yardımıyla görüşmeler kaydedilmiştir. Kayıt altına alınan görüşmeler daha sonra deşifre edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulguların analizinde katılımcıların gizliliğini korumak amacıyla her bir katılımcıya K1’den K20’ye kadar numaralar verilmiştir. Görüşmeler deşifre edildikten sonra her bir soruya katılımcıların vermiş olduğu cevaplar (en yaygın kullanılan kavram, konu, sorun vb.) farklı kategoriler altında kodlanmıştır.

3.2. Analizler

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analiz edilmesinde betimsel istatistiklerin yanı sıra korelasyon analizi ve parametrik olmayan istatistiksel analizler kullanılmıştır. Ölçüm araçlarının güvenilirlikleri incelenmiş ve buradan elde edilen toplam puanlar kullanılarak dağılım özellikleri ve varsayımlara göre parametrik ya da non-parametrik testler (t-testi, Mann-Whitney U test, Anova testi, Kruskal-Wallis testi, korelasyon analizi) yapılmıştır. Bununla birlikte, ölçüm araçları için Cronbach Alfa değerleri hesaplanmıştır. Analizlerin gerçekleştirilmesinde SPSS bilgisayar programı kullanılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Betimsel İstatistikler

Belediye meclis üyelerinin cinsiyet dağılımı incelendiğine katılımcıların %87’lik kısmının erkek üyelerden oluştuğu kadınların ise %13’lük bir dilime sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’de belediye meclis üyeleri içerisinde kadın temsiliyetinin düşük olması örneklemimizde de geçerli olan bir durumdur¹. Katılımcıların yaş aralığına

¹ Örneğin 2014 ve 2019 mahalli idarelerin seçilmiş görevlilerine ilişkin bilgilere bakıldığında özellikle kadınların ilgili görevlerdeki dağılımlarının oldukça düşük düzeylerde olması dikkat çekicidir. Türkiye’de 30 büyükşehir belediyesi içerisinde yalnızca 3 kadın belediye başkanı bulunmaktadır. İl belediye başkanları içerisinde 1 kadın, ilçe ve belde belediye başkanları içerisinde ise 13 kadın başkan bulunmaktadır. Belediye meclis üyelerinin cinsiyet dağılımı incelendiğinde ise

bakıldığında ise yine Türkiye’deki genel eğilime uygun olarak katılımcıların çoğunluğunu 50 yaş ve üzeri oluşturmaktadır. 18-39 yaş aralığında yer alan katılımcı sayısı %12.3’tür. Çalışma kapsamında daha anlamlı ilişkilerin kurulabilmesi için yaş, eğitim ve deneyim sürelerinin daha az başlıkta kategorileştirildiğini belirtmek gerekmektedir. Katılımcıların eğitim düzeyleri incelendiğinde yüksek öğrenim görmüş meclis üyelerinin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların %25.4’ü lise ve altı %74.6’sı ise yüksek öğrenim düzeyinde eğitime sahiptir. Katılımcılara yöneltilen herhangi bir komisyonda görev alıp almadıkları sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında katılımcıların %74.6’sının bir komisyonda görev aldığı buna karşılık %25.4’ünün ise görev almadığı yönünde cevaplar elde edilmiştir. Katılımcıların deneyim sürelerine bakıldığında meclis üyelerinin %56.5’inin 0-5 yıl arasında deneyimine sahip olduğu, başka bir ifadeyle ilk kez meclis üyesi yaptıkları, %43.5’inin ise 6 yıl üzeri bir deneyime sahip olduğu görülmektedir. Son olarak katılımcıların meslek gruplarını anlamaya yönelik soru yönetilmiştir. Verilen cevaplardan hareketle katılımcıların meslek grup dağılımı incelendiğinde Türkiye’deki toplam meclis üye profiline uygun olarak serbest meslek grubunun çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Çiftçi ve ücretliler ise en az temsil edilen meslek grubudur².

Tablo 4. Betimsel İstatistikler

Demografik Göstergeler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet	Kadın	18	13	13
	Erkek	127	87	100
Yaş	18-39	17	12.3	12.3
	40-49	32	23.2	35.5
	50-59	59	42.8	78.3
	60 ve üzeri	30	21.7	100
Eğitim düzeyi	Lise ve altı	35	25.4	25.4
	Yüksek Öğrenim	103	74.6	100.0
Üyelerin meclis komisyonlarında yer alma durumu	Evet	103	74.6	74.6
	Hayır	35	25.4	100
Deneyim	0-5 yıl	78	56.5	56.5
	6 yıl ve üzeri	60	43.5	100

kadınların oranının %11 olduğu görülmektedir. Toplam sayılar dikkate alındığında 2019 yerel seçim sonuçlarına göre toplam seçilmiş kişi sayısı 283.213 kişi ve bunların içerisinde kadınların sayısı 7.404’tür. Bu sayı % olarak ifade edilirse %3’e denk gelmektedir. Bu oranlar iki seçim döneminde de neredeyse aynıdır. Yerel yönetimler içerisinde yer alan köyler açısından da oldukça dikkat çeken bir veri köy muhtarları içerisinde neredeyse kadın muhtarın olmayışıdır.

² Türkiye’de belediye meclis üyelerinin demografik yapısının araştırıldığı çalışmalarda belediye meclislerinin yaş, eğitim ve cinsiyet özellikleri bakımından benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (Erder ve Nihal, 2008; Arıkboğa, 2009; Oktay, 2013). Örneğin, Oktay’ın (2013) belediye meclis komisyonunun demografik yapısı işleyişine dair yapmış olduğu çalışma dikkat çekici sonuçlar ortaya koymuştur. Oktay (2013: 126-177) çalışmasında meclis üyelerinin profili ile çalıştıkları komisyonlar arasındaki ilişkiye bakmıştır. Elde ettiği bulgulara göre belediyelerde iki komisyonun önemi başı çekmektedir. Bunlar imar ve plan-bütçe komisyonudur. İncelenen belediyelerde imar komisyonunda lisans ve üstü eğitim oranı %57,6’dır ve bu komisyonda daha çok mimar ve müteahhitler yer almaktadır. Plan ve bütçe komisyonunda ise bu oran %48,3’tür. Plan ve bütçe komisyonunda ilkökul ve ortaokul mezunlarının oranı %20’dir. Bu komisyonda ise daha çok mali müşavirler ve muhasebeciler yer almaktadır (Oktay, 2013: 158). Belediye meclislerinde ücretli kimse yok denecek kadar azdır. Konseylerin mevcut bu bileşimi, yürütmenin gücünü dengeleyecek temsili organlar olarak rollerini önemli ölçüde sınırlamaktadır. Türkiye’de belediye meclisi, belediye başkanını sorumlu tutamayan ve belediye başkanı tarafından kontrol edilen etkisiz bir organ olarak görülmektedir (Keleş ve Toprak, 2000). Çitçi, meclis üyelerinin halkla olan bağlantılarını yitirdiğini ve konseylerin, tek işlevinin kentsel arazi kullanımından elde edilen beklenmedik parayı dağıtmak ve sınıf çıkarlarını korumak olan resmi örgütler haline geldiğini ileri sürmektedir (Çitçi, 1989: 72).

Meslek Dağılımı	Ücretli	10	7.2	7.2	7.2
	Sanayici ve Tüccar	21	15.2	15.2	22.5
	Esnaf ve Zanaatkar	19	13.8	13.8	36.2
	Çiftçi	3	2.2	2.2	38.4
	Serbest Meslek	65	47.1	47.1	85.5
	Emekli	16	11.6	11.6	97.1
	Diğer	4	2.9	2.9	100.0
Toplam	138	100.0	100.0	100.0	

4.2. Meclis Üyelerinin Bütçe Bilgi Düzeyi

Belediye meclis üyelerinin bütçe mevzuatına dair bilgi düzeyleri incelendiğinde katılımcıların bilgi düzeyinde farklılıklarının olduğu görülmektedir. Katılımcılara bütçe bilgi düzeyini ölçmeye yönelik 15 soru sorulmuştur. Yanlış verilen cevap 0, doğru verilen cevap ise 1 olarak kodlanmış ve veriler $0 < p < 100$ arasında sürekli değişken haline getirilmiştir. Katılımcı 0 doğru cevap verirse doğru cevap verme puanı $0/15=0$; 15 doğru cevap verirse doğru cevap verme puanı ise $15/15=100$ şeklinde puan almaktadır. Bu hesaplama hareketle katılımcıların ortalamasının 69,42 puan olduğu hesaplanmıştır. İlgili literatürde (Blechova ve Sobotovicova 2016; Chardon vd., 2016; Mouckova ve Vitek 2018) yer alan puan aralıkları $0 < p < 10$ zayıf bilgi, $11 < p < 20$ az bilgi, $21 < p < 40$ orta bilgi, $41 < p < 60$ yeterli bilgi ve $61 < p < 100$ ileri bilgi şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre çalışmada elde ettiğimiz bütçe bilgi düzeyi puanının 69,42 olması ve bu puanın $61 < p < 80$ arasında yer almasından kaynaklı katılımcıların yeterli bilgi düzeyine sahip oldukları söylenebilir. Katılımcılar tarafından alınan en düşük puan 27 ve en yüksek puan ise 100'dür.

4.3. Hipotezlerin Sınanması

Bilgi düzeyi ile demografik faktörler arasındaki ilişkilerin sınındığı hipotez sonuçlarına göre; yaş grupları dört kategoriden oluştuğu için bilgi düzey puanları parametrik olmayan Kruskal-Wallis Test ile sınıanmıştır. Sig. $0,186 > 0,05$ olduğu için %5 anlamlılık düzeyinde yaş ile bilgi düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Eğitim grupları iki kategoriden oluştuğu için bilgi düzey puanları parametrik olmayan Mann-Whitney Test ile sınıanmıştır. Sig. $0,723 > 0,05$ olduğu için %5 anlamlılık düzeyinde eğitim ile bilgi düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Meclis komisyonlarında görev alma durumları iki kategoriden oluştuğu için bilgi düzey puanları parametrik olmayan Mann-Whitney Test ile sınıanmıştır. Sig. $0,003 < 0,05$ olduğu için %5 anlamlılık düzeyinde meclis komisyonlarında görev almak ile bilgi düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır. Deneyim grupları iki kategoriden oluştuğu için bilgi düzey puanları parametrik olmayan Mann-Whitney Test ile sınıanmıştır. Sig. $0,571 > 0,05$ olduğu için %5 anlamlılık düzeyinde deneyim süresi ile bilgi düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Katılım düzeyi ile demografik faktörler arasındaki ilişkilerin sınındığı hipotez sonuçlarına göre ise; yaş grupları dört kategoriden oluştuğu için katılım düzeyi parametrik olmayan Kruskal-Wallis Test ile sınıanmıştır. Sig. $0,595 > 0,05$ olduğu için %5 anlamlılık düzeyinde yaş ile katılım düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Eğitim grupları iki kategoriden oluştuğu için katılım düzeyi parametrik olmayan Mann-Whitney Test ile sınıanmıştır. Sig. $0,126 > 0,05$ olduğu için %5 anlamlılık düzeyinde eğitim ile katılım düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Sig. $0,009 < 0,05$ olduğu için %5 anlamlılık düzeyinde meclis komisyonlarında görev almak ile katılım düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır. Sig. $0,315 > 0,05$ olduğu için %5 anlamlılık düzeyinde deneyim süresi ile katılım düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Son olarak bilgi düzeyi ile katılım düzeyi arasındaki ilişki incelendiğinde ise Sig. $0,014 < 0,05$ H_0 red H_7 Kabul edilir. Bilgi düzeyi ile katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 5. Hipotezlerin Desteklenme Durumları

Hipotezler		Desteklenme durumu (STK)	Asymp. Sig.
Yaş ile belediye meclis üyelerinin bütçe mevzuatına dair bilgi düzeyi arasında anlamlı bir fark vardır.	H ₁	Desteklenmedi	,186
Eğitim düzeyi ile belediye meclis üyelerinin bütçe mevzuatına dair bilgi düzeyi arasında anlamlı bir fark vardır.	H ₂	Desteklenmedi	,723
Meclis komisyonlarında görev almak ile belediye meclis üyelerinin bütçe mevzuatına dair bilgi düzeyi arasında anlamlı bir fark vardır.	H₃	Desteklendi	,003
Deneyim Süresi ile belediye meclis üyelerinin bütçe mevzuatına dair bilgi düzeyi arasında anlamlı bir fark vardır.	H ₄	Desteklenmedi	,571
Yaş ile belediye meclis üyelerinin bütçe görüşmelerine katılım düzeyi arasında anlamlı bir fark vardır.	H ₅	Desteklenmedi	,595
Eğitim ile belediye meclis üyelerinin bütçe görüşmelerine katılım düzeyi arasında anlamlı bir fark vardır.	H ₆	Desteklenmedi	,126
Meclis komisyonlarında görev almak ile belediye meclis üyelerinin bütçe görüşmelerine katılım düzeyi arasında anlamlı bir fark vardır.	H₇	Desteklendi	,009
Deneyim süresi ile belediye meclis üyelerinin bütçe görüşmelerine katılım düzeyi arasında anlamlı bir fark vardır.	H ₈	Desteklenmedi	,315
Bilgi seviyesi ile katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.	H₉	Desteklendi	,014

4.4. Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler

Çalışma kapsamında Çanakkale Belediyesi'nde 7, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nde 6 ve Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde ise 7 olmak üzere toplamda 20 belediye meclis üyesi ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde yer alan katılımcıların temsil ettikleri siyasi parti grupları dağılımına bakıldığında katılımcıların 12'si Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 3'ü Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), 5'i ise İyi Parti şeklindedir. Katılımcılara toplamda 10 soru yöneltilmiştir. Sonrasında ise bu sorular kendi içerisinde 5 (beş) kategoriye ayrılmıştır. Katılımcılar tarafından verilen cevaplar ayrı ayrı kategorilerde değerlendirilmiştir. Bu kategoriler (1) komisyon görevi ve üye seçimi, (2) bütçe mevzuatı bilgisi ve eğitim, (3) bütçenin anlaşılabilirliği, (4) bütçeleme sürecinde yerel paydaşların katılımı, (5) bütçe okuryazarlığı düzeyi ve güçlendirilmesine yönelik öneriler şeklindedir.

Tablo 6. Görüşme Soruları Alt Kategorileri

Analiz Başlıkları	İlişkilendirilen sorular
Komisyon görevi ve seçimi	S1, S2
Bütçe mevzuat bilgisi ve eğitim	S3, S4, S5
Bütçenin anlaşılabilirliği	S6

Katılımcı bütçeleme	S7
Bütçe okuryazarlığı düzeyi ve güçlendirilmesine yönelik öneriler	S8; S9; S10

4.4.1. Komisyon görevi ve üye seçimi

Katılımcıların herhangi bir komisyonda yer alıp almadıkları ve üye seçiminde hangi kriterlerin dikkate alındığını değerlendirmek amacıyla ilk olarak “Ne kadar süredir belediye meclis üyeliği yapmaktasınız? Mecliste herhangi bir komisyonda yer alıyor musunuz?” ve “Komisyonda görev yapıyorsanız komisyona nasıl seçildiniz?” soruları yöneltilmiştir. Katılımcıların 12’si mecliste ilk dönemlerinde olduğunu 8 katılımcı ise 2 ve daha üstü dönemden beri mecliste bulduklarını belirtmiştir. Mecliste bir dönemden fazla görev almış olan katılımcıların ortak bir özelliği her dönemde özellikle imar ve bütçe komisyonları gibi uzmanlık gerektiren görevlerde yer almalarıdır. “K10: 8 yıldır meclis üyesiyim ve plan bütçe komisyonunda yer almaktayım. K14: 1994-1999 dönemi ve 2019 yerel seçimlerinden itibaren meclis üyesinde görev almaktayım grup sözcülüğü yapmaktayım ve denetim komisyonunda yer alıyorum”. Belediye meclis üyelerinde komisyon üyeliği ve seçimi oldukça önemli bir süreç olarak kabul edilmektedir. Katılımcıların, komisyonlara nasıl seçildiklerine dair verdikleri cevapların büyük bir çoğunluğunda sahip olunan uzmanlığın önemli bir referans kaynağı olduğu belirtilmiştir. “K1: ...Komisyona seçilen üyeler seçildikleri komisyon konularına uzak değiller. İmar komisyonunda inşaat mühendisi arkadaşlardan veya ona yakın inşaat tekniker olabilir, jeoloji mühendisi olabilir, harita mühendisimiz var bunlardan birileri bu komisyonlarda görev alabiliyor”. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kişinin meslek ve uzmanlık alanlarına göre meclis komisyonlarında yer aldığını belirtmiştir. Örneğin mali müşavir, ticaret erbabı, işletmeci vb. meslek ya da uzmanlıkları olanların bütçe komisyonunda, avukatlık yapanların denetim komisyonlarında, öğretmenlerin eğitim komisyonunda mimar, mühendis ve şehir plancılarının ise imar komisyonunda daha çok görev almaktadır. “K17: Bütçe komisyonunda yer alıyorum bunun en temel nedeni mali müşavir olmam ve bütçe işlerini anlıyor olduğumu varsaymalarıdır. K20: Komisyon üyesi seçiminde elbette kişinin mesleği ve uzmanlığı etkilidir”.

4.4.2. Bütçe mevzuatı bilgisi ve eğitim

Katılımcıların bütçe mevzuatı bilgilerini ve almış oldukları eğitimlerin bilgi düzeylerine etkisini değerlendirmek için katılımcılara belediye mevzuatı ve bütçe mevzuatı vb. konularda meclis üyesi olmadan önce herhangi bir bilgiye sahip olup olmadıkları ve meclis üyesi seçildikten sonra yine bu konularda herhangi bir eğitim alıp almadıkları yönünde sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun verdikleri cevaplarda yerel yönetimler, bütçeleme, belediye mevzuatı konularında lisans eğitimlerinde temel düzeyde dersler aldıkları ancak zaman içerisinde unuttukları ve bu eğitimlerin yeterli olmadıkları yönündedir. “K15: Ben maliye bölümü öğrencisiydim. Yerel yönetimler, kamu bütçesi gibi birçok dersi lisans eğitimimi aldım. Hem o bilgileri unuttum hem de buradaki işleyiş çok daha farklı. Çoğunlukla ilgili komisyonlardaki arkadaşlar bize yardımcı oluyor”.

2 dönem ve fazla süredir meclis üyeliği yapmış olan katılımcılar ise bilgi düzeylerini deneyimleri süresince artırdığını belirtmiştir. Katılımcıların bir kısmı ise farklı kamu görevlerinde yer almalarından kaynaklı belediye ve bütçe mevzuatı konularıyla öncesinde de ilgilendikleri ve bilgilerinin yeterli olduğu yönünde cevap vermişlerdir. “K3: Ben 30 yıllık devlet kuruluşlarında görev yaptım, son 12 yılım yönetici konumunda geçti ve sürekli de okuyan biriyim...” Bazı katılımcılar ise belediye meclis üyesinin belediyenin gündeminde olan konuların hepsini bilmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir. “K19: ben mühendis kökenliyim. İmar konusunda oldukça bilgim var ve de o komisyonda görev yapmaktayım. Ancak bütçe, hukuk vb. konularda bilgi seviyem sıradan bir vatandaş gibi. Eğer onları da öğrenmeye kalksam mesaimin tamamını buraya katmam gerekecek”. K17 ise konunun bir başka boyutuna başka bir ifade ile belediye meclis üyelerinin görevlerinin ayrımına varamadıklarına vurgu yapmıştır. “Belediye meclis üyeliği çok enteresan bir görev. Bir taraftan siyaset yapmak durumundasınız diğer taraftan konu itibarıyla teknik bir alan yüksek düzeyde donanımına sahip olmanız gerekmekte. Ama öyle değil maalesef”.

Katılımcılarından birinin (K20) “bilgiye sahip olmasının neyi değiştirebileceği” yönünde vermiş olduğu cevap oldukça dikkat çekicidir. Nitekim “K20: bilgi sahibi olsak da belediye meclisinde işler aynı şekilde devam etmektedir. Belediye başkanı kararları getirir çoğunluğa da sahipse sizin bilgili olmanız sürecin işleyişini değiştirmez. Başkan ne derse o”. Katılımcının ifade ettiği durum aynı zamanda yüz yüze anketlerin yapıldığı zaman diliminde gerçekleştirilen meclis toplantılarında da gözlemlenen bir durumdur. Çalışma kapsamında her bir belediyenin özellikle bütçe görüşmelerine denk gelen meclis toplantıları takip edilmiş ve hatta bazı partilerin meclis toplantısı öncesinde gerçekleştirdiği grup toplantılarına katılım sağlanmıştır. Katılımcıların da ifade ettiği gibi komisyonlarda yer alan parti meclis üyelerinin bilgisinin yüksek olması önemli bir referanstır. Örneğin grup toplantılarında grup sözcüsü ve komisyon üyeleri tarafından meclis üyelerine hangi maddelere karşı çıkılması gerektiği ya da hangi maddelerin sorunlu olduğu, hangi maddelere red verilmesi ya da çekimsiz kalınması gerektiği bilgileri verilmektedir. Gözlemlenen bir diğer durum ise meclis toplantılarında da söz alan üyelerin de genellikle komisyon üyelerinden oluşmasıdır.

Meclis üyelerinin herhangi bir eğitim alıp almadıkları sorusuna verilen cevaplarda ortak nokta meclis üyelerinin hem partileri içerisinde (genel merkezin örgütlediği eğitim seminerleri, parti okulları) hem de Belediyeler Birliği tarafından düzenlenen eğitim seminerlerinde eğitimler aldıkları ancak eğitimlerin kısa süreli, yoğun ve sıkıştırılmış program dahilinde gerçekleştirilmesi yönündedir. Katılımcılar bu eğitimleri çoğunlukla sosyalleşme ortamı olarak değerlendirmişler ve kendileri açısından herhangi bir bağlayıcılığının olmadığını ifade etmişlerdir. Eğitimlerin içeriğine yönelik verilen cevaplar analiz edildiğinde ağırlıklı olarak belediye mevzuatı ve belediye meclis üyelerinin görev yetkileri üzerinde eğitimlerin verildiği anlaşılmaktadır. “K1: Seçildikten sonra üç kere eğitim verdiler...”, K17: Parti içerisinde eğitim aldık. Ancak gel gelelim belediye meclisi üyesi olduğumuzda belediye meclis üyesinin ne olduğunu bilmiyorduk...”.

Meclis üyelerinin bütçe görüşmelerine hazırlıklı bir şekilde gelmeleri bütçe görüşmelerine katılımları açısından oldukça önemli bir konudur. Bütçenin teknik bir belge olması, incelenmesi için bir süre gerektirmektedir. Belediye Meclisi Çalışma Yönetmeliği’nde toplantı süresi bütçenin görüşüldüğü toplantılarda yirmi, diğer toplantılarda beş günü aşamaz diye belirtilmiştir. Bu çerçevede meclis üyeleri için bütçe görüşmesi öncesi ve bütçe değerlendirme süreci oldukça uzun bir mesaidir. Katılımcılara yöneltilen “bütçe görüşmeleri öncesinde belediye bütçe taslağını incelemek için yeterli bir süreniz oluyor mu?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde meclis üyeleri iki farklı cevap vermişlerdir. Kimi meclis üyeleri için süreler oldukça yeterli kimi meclis üyeleri için ise yetersiz görülmektedir. Ancak cevaplarda bir kümelenmenin olması dikkat çekicidir. Örneğin belediye başkanı ve yönetimiyle aynı partiye sahip olan meclis üyeleri sürelerin yeterli olduğunu ifade ederken, farklı siyasi partiler sürelerin yetersiz olduğu yönünde cevap vermişlerdir. Bir katılımcının ifadeleri iktidar ve muhalefet olan meclis üyelerinin algı farklılıklarını açıkça ortaya koymaktadır. K3: Yani tabii ki tanınıyor. Öncesinde zaten komisyondaki arkadaşlarımız birçok şeyi gözden geçiriyorlar, sonra e-postayla bize atıyorlar. Plan bütçe komisyonundan önce guruplara geliyor, tekrar gözden geçiriyoruz. Yani belki muhalif guruptaki arkadaşlar zamanı yetersiz görüyorlar ama yeterli bir zaman var çünkü bir haftalık bir süre de verildi. İnceleyecek olan aslında bir gün iki günde de inceleyebilir. Benzer bir kümelenme bütçelerin katılımcı bir şekilde hazırlanıp hazırlanmadığı sorusuna verilen cevaplarda da gözlemlenmiştir. Sürenin yetmediğini ifade eden katılımcılar ya sürenin azlığından ya da gündem tarihinden çok kısa zaman önce bilgilendirmenin olduğundan şikâyet etmişlerdir. Bu soruya verilen cevapların bazıları şu şekildedir: K1: Yeterli süremiz oluyor. Bir hafta önceden bize e-posta olarak atıyorlar. Alıyorsun, inceliyorsun. K5: Olmuyor maalesef. Bu konuda da birçok kez eleştirimizi söylüyoruz ama maalesef ki bu bir türlü yetişmiyor ya da yetiştirilmek istenmiyor. K12: Yani genelde gönderiyorlar ama ya 1-2 gün önce gönderiyorlar, ya da 2-3 gün içinde gönderiyorlar. Bir hafta 10 gün gibi önceden olması gerekir. K14: Aslında yok. Yasa gereği bize gündemin üç iş günü öncesinde verilmesi lazım belediye bize tam ucu ucuna vermekte. 4 iş gününü biz daha görmedik.

Katılımcılar “bütçe görüşmelerinden önce bütçe verilerinin daha iyi bir şekilde anlaşılması adına grubunuz ya da belediye meclisi tarafından açıklayıcı ve özet tablolar sunuluyor mu? Bütçe görüşmeleri süresince teknik bir destek alıyor musunuz?” sorusuna ise ağırlıklı olarak belediye tarafından herhangi bir teknik destek verilmediği ancak bütçe komisyonları tarafından gerekli bilgilerin verildiği yönünde cevaplar vermişlerdir. Katılımcılar imar ve bütçe gibi konuların daha çok grup toplantılarında tartışıldığını belirtmişlerdir. İlgili komisyonlarda yer alan meclis üyelerinin grup toplantılarında ya da istenilmesi halinde bire bir bilgilendirmeler yaptığı birçok meclis üyesi tarafından ifade edilmiştir. K20: Mecliste herhangi bir teknik destek yok ama örneğin harcamacı müdürlüklere bilgi edinmek istediğimizde bize yardımcı oluyorlar. Diğer taraftan komisyonda yer alan arkadaşlar her sorumuza cevap veriyorlar.

4.4.3. Bütçenin anlaşılabilirliği

Katılımcılar açısından bütçenin anlaşılabilir olup olmadığını ölçmek için katılımcılara “Sizin açınızdan bütçe belgesi teknik açıdan anlaşılması zor bir metin mi? Sizin açınızdan bütçede anlaşılması en zor olan bölüm hangisidir?” soruları yöneltilmiştir. Verilen cevaplarda bütçe komisyonu içerisinde yer alan ve mesleki olarak konuyla ilgili faaliyetlerde bulunan örneğin mali müşavir olan üyeler açısından dahi bütçe metninin anlaşılması zor bir belge olduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan meclis üyelerinin çoğunluğu bütçenin zor bir metin olmasına karşılık destek alabildiklerini de belirtmişlerdir. Bütçede algılanan en zor bölüm ise meclis üyelerinin daha çok alt kalemlerdeki tasniflerin nasıl çözümleneceğini bilmemeleri olmuştur. Nitekim görüşmelerde bu soruya verilen cevaplarda dahi bir zorlanmanın olduğu gözlemlenmiştir. *K11: Elbette zor. Çünkü alt alta kalemleri var, fazla kalemler var o yüzden zaman zaman zorlandığım oluyor. K19: Oldukça zorlanıyorum ama daha önce de ifade ettiğim gibi her zaman teknik destek alabiliyorum.*

4.4.4. Bütçeleme sürecinde yerel paydaşların katılımı

Belediye meclis üyelerinin bütçelerin hazırlanması ve görüşülmesinde yerel paydaşların katılımlarına yönelik düşüncelerini değerlendirebilmek için katılımcılara belediye bütçesinin yerel paydaşlarla birlikte (dernek, vakıf, sendikalar vb. STK’lar, Kent Konseyi) katılımcı bir şekilde hazırlanıp hazırlanmadığı sorusu yöneltilmiştir. Özellikle belediye başkanı ile aynı siyasi partide olan bazı belediye meclis üyelerinin bu soruya olumlu bir cevap verdiği gözlemlenmiştir. Ancak bazı üyeler ise net bir ifade ile sadece bütçeleme sürecinin değil belediye yönetiminin tamamının katılımcı olmadığı bilakis işlerin belediye başkanının tekelinde yürütüldüğünü belirtmiştir. *K20 “kendi içimizde daha bir katılım sağlayamazken STK’larla bir katılım nasıl sağlayacağız ki, kaldı ki Türkiye’de STK’ların durumu ayrı bir sorun”.* Diğer taraftan belediye bütçesinin katılımcı bir şekilde hazırlandığını ileri süren meclis üyelerinin sonraki ifadelerinde katılımcılığın sadece belediye başkanlığıyla koordineli bir şekilde ilişkilerin yürütülmesi olarak algıladıkları kanaati oluşmuştur.

4.4.5. Bütçe okuryazarlığı düzeyi ve güçlendirilmesine yönelik öneriler

Son olarak katılımcılara bütçe okuryazarlık düzeylerini değerlendirmeleri istenmiş ve okuryazarlık düzeylerinin artırılması için ne gibi önerileri olduğu sorulmuştur. Verilen cevaplar değerlendirildiğinde katılımcıların çoğunun bütçe okuryazarlık düzeylerini yeterli görmediği anlaşılmaktadır. Bütçe komisyonunda yer alan ve mali konularda uzmanlığa sahip olan katılımcılar ise yeterli bir bilgi düzeyine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların bütçe okuryazarlığının güçlendirilmesine yönelik getirdiği öneriler genel olarak değerlendirildiğinde eğitim başlığının en çok referans gösterilen öneri olduğu görülmektedir. *K12 “Yeterli görmüyorum... Bunun artırılmasının tek yolu eğitim”.* *K18 “Eğitimler verilmeli. Her bir komisyon için ayrı ayrı eğitimler verilmeli ancak bu eğitimler zaman zaman tekrarlanmalı. Mevzuat değişiyor bu değişiklikler takip edilmeli”.* Katılımcılar tarafından eğitimlerin belediye bünyesinde verilmesi ve sürekli hale getirilmesi önemle vurgulanmaktadır. Eğitim önerisinin yanı sıra katılımcılar belediye-üniversite iş birliği, belediye okulunun kurulması, belediye meclis üyelerinin seçiminde belirli kriterlerin aranması, katılımcı yaklaşımın benimsenmesi, kamuoyu denetimi önerilerinde de bulunmuşlardır.

5. Tartışma

Elde edilen bulgular neticesinde ileri sürülen 9 hipotezin 3’ü (H₃, H₇, H₉) kabul edilmiştir. Başka bir ifade ile yaş eğitim ve deneyim süreleri ile hem bilgi düzeyi hem de katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken meclis komisyonlarında görev alma ile hem bilgi düzeyi hem de katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Literatürde finansal ve vergi okuryazarlık ile belirli demografik özellikler (yaş, cinsiyet, eğitim) arasında anlamlı ilişki bulan çalışmalar olduğu gibi (Ansong ve Gyensare, 2012; Bhushan ve Medury, 2013; Blechova ve Sobotovicova, 2013; Blechova ve Sobotovicova, 2016; Rai vd., 2019) aralarında anlamlı ilişkilerin kurulmadığı (Walstad, 1997; Kumar ve Tanwar, 2020; Bakırtaş ve Yaşa, 2020; Formanova, 2021) çalışmalar da bulunmaktadır. Çalışmada elde edilen en önemli bulgu belediye meclis üyelerinin bilgi puanı skoru ile bütçe görüşmelerine katılım düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmasıdır. Buradan hareketle belediye meclis üyelerinin bütçe mevzuatına dair bilgi düzeyleri ile üyelerin bütçe görüşmelerine daha fazla katılmaları ve söz almaları arasında bir pozitif bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Bilgi düzeyi skoru değerlendirildiğinde ise her üç belediyede görev almakta olan ankete katılan meclis üyelerinin bilgi puanı ortalaması 69,42 olarak bulunmuş ve bu skorla belediye meclis üyelerinin bütçe mevzuatı hakkında yeterli bir bilgi düzeyine sahip olduğu ortaya konulmuştur. Elbette skorun yüksek olmasının nedenlerinden biri ankete katılan 138 üyenin 103’ünün belediye meclis komisyonlarında yer almasıdır. Nitekim çalışmada komisyonunda görev almak ile bilgi düzeyi arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Çalışmanın özgün yanlarından birini de meclis üyeleri ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler oluşturmaktadır. Derinlemesine görüşmenin yanı sıra her üç belediyenin meclis görüşmelerine katılmış ve önemli gözlemler edinilmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların büyük bir çoğunluğunu komisyon üyeleri oluşturmuştur. Komisyon seçimlerinde ise büyük bir çoğunluğun yine ilgili komisyonun uzmanlığına göre seçilmiş meslek gruplarının oluşturduğu gözlemlenmiştir. Birçok çalışmada da bu yönde bulguların elde edildiğini söyleyebiliriz. Örneğin; Çam (2016) Adana BŞB için yaptığı çalışmada; “meclis üyeliği teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren iş olarak, bir çeşit teknokratlık olarak görüldüğü”, “belediye meclis kararlarının çoğu dava konusu olmasından kaynaklı üyelerin teknik bilgiye sahip olmadıkları konularda çekimser davrandıkları ve belediye bürokrasisinde deneyim ve uzmanlığın yerine siyasi bağlarının belirleyici olduğu yönünde bulgular elde etmiştir (Çam, 2016: 128-129). Çetinkaya (2016) Bursa BŞB için yaptığı çalışmada; “seçilen kişilerin parti üyesi olmaları ve yöneticilere yakın olmalarının önemini fazla olduğu”, “seçilen kişilerin buldukları komisyonlarda istisnalar olsa da komisyonun içeriğine göre uzmanlık alanlarına göre bir anlamda parti tarafından görevlendirildikleri” yönünde bulgular elde edilmiştir. Buna karşılık bazı belediye meclis komisyonlarında uzmanlığın yanı sıra farklı kriter ya da amaçlarla meclis komisyonu seçimi yapıldığı yönünde bulgular da elde edilmiştir (Çetinkaya, 2016: 137-138). Çiçek (2016) Diyarbakır BŞB için yaptığı çalışmada; belediye meclisinin idari, kurumsal ve mali düzenlemelerden ve ihtisas komisyonlarının gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip üyelerden yoksun olduğu, meclisin ve komisyonların dikkate değer bir etkinliğinin söz konusu olmadığı, Diyarbakır’da feodal aile bağlarından ziyade kentteki siyasi ilişkilerin, ağların cemaatlerin meclisin oluşumu ve katılımında belirleyici olduğu yönünde bulgular elde etmiştir (Çiçek, 2016: 153-154).

Belediye meclisi üyelerinin bütçe mevzuatı bilgisi ve almış oldukları eğitimlerin bilgi düzeylerine ne yönde katkı sağladığı yönünde elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ise üyelerin meclis üyesi seçilmeden önce yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonrasında aldıkları eğitim ve deneyimleri ile okuryazarlık düzeylerini arttırmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Finansal okuryazarlığa ilişkin ampirik çalışmalar finansal eğitimin finansal davranışlar üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalardan elde edilen bulgulara göre eğitim programları ve seminerler, tasarrufları ve toplam finansal serveti olumlu bir şekilde etkilemektedir (Bernheim vd., 2003: 1517; Ansong ve Gyensare, 2012: 131-132). Ancak bazı meclis üyelerinin de vurguladıkları gibi eğer mesleki uzmanlığınız (mali müşavir, işletme vb.) yoksa teknik konularda yeterli bir düzeyde bütçe bilgisine sahip olmak oldukça zordur. Bu durum imar vb. konular için de geçerlidir. Ayrıca bu sonuç meclis üyelerinin temsiliyeti sorununu da gündeme getirmektedir. Belediye meclis üyeliği siyasi ya da iktisadi ağları geliştirmek açısından cazip bir statü olarak görülmektedir (Arıkboğa, 2016: 67). Meclis üyelerinin hem mevcut profillerinin daha çok imar ya da inşaatla ilgili mesleklerden oluşması hem de birden fazla dönemde meclis üyeliği yapması bu ağların geliştirilmesinde önemli bir motivasyon kaynağı olarak görülmektedir. Suğur (2016) Eskişehir BŞB için yaptığı çalışmada; Eskişehir belediye meclisinin profilinin ağırlık olarak mesleki açıdan ticari/teknokratik bir yapıyı ön plana çıkardığı, demokrasi ve katılımcılık açısından yerel yönetimde ciddi sorunlar olduğu, stratejik planın ve performans programının hazırlanması sürecinde kent paydaşlarının görüşlerinin alınmadığı ve belediye meclisinde grup kararlarının etkili olduğu yönünde bulgular elde etmiştir (Suğur, 2016: 173-174). Daha fazla sosyal temsiliyetin başka bir ifade ile toplumun tüm üyelerinin bakış açılarını ve deneyimlerini içermesinin karar alma süreçleri ve sonuçları üzerinde olumlu bir etki yaratacağını söylemek mümkündür (Bulut ve Taniyıcı, 2006: 418-419). Yine bazı araştırmalar, daha fazla temsili seçilmiş organların siyasetin ve kamu politikasının tarzı, süreci ve özünde bir fark yaratabileceğini öne sürmektedir (MacManus ve Newmark, 1998). Bununla birlikte, çok partili meclislerin ya da toplumun her kesiminin temsil edildiği meclislerin başarısına dair önemli vurgular yapılmaktadır (Córdova ve España-Nájera, 2021: 195-196). Muhalefetin sayısal temsili, muhalefetin kamu politikasını etkili bir şekilde etkileme ve gözetim rolü oynama yeteneğini de büyük ölçüde belirlemektedir. İktidar partisi üyeleri belediyenin maliyesi üzerinde mutlak kontrol sahibi olsalar da güçlü bir muhalefet iktidar partisini hesap verebilir kılmakta tartışmasız daha etkili olabilir (Córdova ve España-Nájera, 2021: 197). Bu nedenle, muhalefet üyeleri, daha büyük bir sandalye yüzdesine sahip olduklarında, iktidar partisini denetlemede daha başarılı olmaktadır.

Türkiye’de belediye meclislerinin çoğunda iktidar partisi çoğunluktadır. Güçlü belediye başkanlığı modelinin hâkim olduğu belediyelerde meclisin siyasi bileşimi de ayrıca iktidar muhalefet ilişkileri üzerinde bir belirleyiciliğe sahiptir. Bu durumda görüşme yaptığımız ve muhalefet konumunda yer alan meclis üyelerinin *başkan ne derse o, çoğunluk onlar güç onlarda* serzenişlerinin yersiz olmadığı anlaşılmaktadır. Çolakoğlu (2016) Erzurum BŞB için yaptığı çalışmasında; mecliste iktidar partisinin kente dair alınan kararlarda büyük ölçüde etkin olduğu yönünde bulgu elde etmiştir (Çolakoğlu, 2016: 164). Birçok akademik çalışmada da benzer bulguların elde edildiği görülmektedir. Örneğin, Gültekin (2016) Gaziantep BŞB için yaptığı çalışmasında; belediye meclisinin işleyişi ve kente dair uygulanan bütün politikaların, yerelde de olsa, özellikle iktidar partisi açısından merkezden bir müdahaleye maruz kaldığı, kente dair politikalarda iktidar ve muhalefet arasında derin görüş ayrılıklarının olduğunu, Demiroğlu ve Okutan (2016: 220) ise İstanbul BŞB için yaptıkları çalışmalarında komisyonlardaki teknik görüşlerin meclis toplantılarında ise siyasi görüşlerin karşı karşıya geldiği, önemli konularda muhalefet görüşlerinin dikkate alınmadığı yönünde bulgular elde etmişlerdir.

Derinlemesine görüşmede elde edilen bulgulardan biri de bütçenin anlaşılabilir kılınması için meclis bütçe komisyonlarının etkinliğidir. Birçok üyenin de ifade ettiği gibi bütçe ile ilgili bilgi akışı daha çok bütçe komisyon üyelerinin bireysel çabalarından ileri gelmektedir. Belediye meclisinin gündemi kimi zaman rutin işlerle ilgili olurken kimi zaman da imar, bütçe, eğitim, sağlık gibi teknik konuları kapsamaktadır. Dolayısıyla karar alma süreçlerinde meclis üyelerinin ilgili teknik konularda bilgi sahibi olması gerekmektedir. Uygulamada daha çok uzmanlık komisyonlarında yer alan temsilcilerin bilgilendirme yaptığı görülmektedir. Ancak bu durumda bilgilendirmenin tek boyutlu olduğu hususu gündeme gelmektedir. Meclis üyelerinin kararına etki edecek bu tek yönlü bilgilendirmenin bazı zamanlarda eksik bilgiye yol açacağı bilinmelidir. Bir diğer önemli husus da grup toplantılarıdır. Yine uygulamada komisyon kararının ardından meclis görüşmesinin öncesinde gündem maddeleri parti gruplarında tartışılmakta ve grup kararları alınmaktadır. Bu kararlar parti tüzükleri gereği parti üyeleri açısından bağlayıcı bir niteliğe sahip olmaktadır. Bu durum meclis üyesinin bireysel bir biçimde hareket etmesini engellemekte ve iradesini sınırlamaktadır (Arıkboğa, 2016: 69).

Görüşmelerden elde edilen önemli bulgulardan bir diğeri de üyelerin bütçeleme sürecinin katılımcı bir şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine dair görüşleridir. Katılımcıların çoğunluğu, belediye bütçelerinin hazırlanması ve görüşülmesi sürecinde (dernek, vakıf, akademik odalar, meslek örgütleri, iş insanları derneği, sendikalar vs.) yerel paydaşların katılımlarının önemli olduğunu ancak uygulama pratiklerinde ilgili mevzuatın eksikliği ve katılım mekanizmalarının yetersizliği ile yerelde katılımcılık ilişkisinin zayıf kaldığını belirtmişlerdir. Belediyelerin karar-alma ve bütçeleme süreçlerine vatandaşların katılımları STK’ların etkinliği ile daha mümkün hale gelmektedir (Eroğlu vd., 2023). Çoğulcu siyasi yapı içerisinde STK’lar toplum çıkarlarını temsil ederek belirsiz ve dağınık bir halde olan vatandaş taleplerini daha belirgin hale getirmekte ve siyasal iktidara vatandaşların sesini duyurabilmektedir. STK’lar aynı zamanda bütçeleme sürecinde de demokrasinin temsilcileri olarak görevler almaktadırlar. Örneğin özellikle aynı mahalle veya bölgede ikamet edenlerin bir araya gelerek oluşturacakları STK’ların belediye bütçesinin tamamı olmasa da en azından bir kısmının hazırlık sürecinde aktif rol almaları belediye bütçelerinin çok daha demokratik yöntemlerle hazırlanmasına yol açacaktır (Ergen, 2012:318-324).

Çalışmada son olarak meclis üyelerinin bütçe okuryazarlık düzeyleri ile ilgili vermiş oldukları cevaplar değerlendirilmiş ve katılımcıların bilgilerini daha çok kendi çabalarıyla arttırdıkları ve bütçe okuryazarlıklarının yeterli olup olmadığı konusunu değerlendirmede dahi bir yetkinliğe sahip olmadıkları gözlemlenmiştir. Bu bulgu meclis üyelerinin bütçe okuryazarlık düzeylerinin artırılması ve bütçe konularında daha fazla bilgi edinebilecekleri eğitim süreçlerinin planlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Belediye meclis üyelerinin bütçe okuryazarlık düzeylerinin değerlendirildiği bu çalışmada, okuryazarlık kavramı tartışılmış, ilgili literatürde finansal ve vergi okuryazarlıkla ilgili ampirik çalışmalara yer verilerek bu çalışmalardan elde edilen bulgular ortaya konulmuş ve 3 belediyede belediye meclis üyeleriyle gerçekleştirilen anket ve yarı yapılandırılmış görüşme neticesinde belediye meclis üyelerinin bütçe okuryazarlık düzeyine ilişkin bulgular elde edilmiştir. Elde edilen bulgular çerçevesinde belediye meclis üyelerinde bütçe okuryazarlığının güçlendirilmesine yönelik önerileri şu şekilde sıralayabiliriz:

- (1) Belediye bütçeleri salt belediye giderlerinin ve gelirlerinin gösterildiği metinler değildir. Aynı zamanda kentin tüm paydaşlarının gündelik yaşamlarını ilgilendiren daha sağlıklı, kaliteli, refah düzeyi yüksek,

çağdaş ve demokratik bir kent ortamına yol açacak kararların alındığı bir planlama ve programlama sürecidir. Bu açılardan belediye bütçelerinin iktisadi işlevlerinin yanı sıra politik, sosyal ve kültürel işlevleri bulunmaktadır. Bu nedenle başta belediye başkanı ve meclis üyeleri saydam, hesap verilebilir ve katılımcı bir bütçeleme anlayışının tesis edilmesi yönünde bir sorumlulukla hareket etmelidir. Bütçe okuryazarlığının artırılmasına yönelik geliştirilecek adımlar bu sorumluluklardan biridir. Bütçe okuryazarlığının artırılması, belediye meclisi üyelerinin bütçeleme sürecinde daha aktif hale gelmesine ve bütçe görüşmelerine daha fazla katılım sağlamasına yol açacaktır. Bütçe okuryazarlık düzeylerinin artırılmasında en önemli araç kurum içi örgütlenecek olan eğitimlerdir. Belediyeler kendi bünyelerinde meclis üyelerine düzenli aralıklarla bütçe eğitimleri vermelidir. Bu kapsamda meclis üyeleri için belediye okulları kurulabilir ya da üniversite-kamu iş birliğinden yararlanılarak üniversitelerden bütçe yönetimi, kamu alımları ve belediye mevzuatları konularında seminerler düzenlenmesi ya da lisans üstü eğitim programları geliştirmeleri talep edilebilir. Meclis üyeleri belirli aralıklarla bu eğitimlerden yararlanarak bütçe okuryazarlık seviyelerini tespit edebilirler. Özellikle bütçe komisyonlarında yer alacak olan üyeler için meclis yönetmeliğinde yapılacak değişikliklerle bütçe okuryazarlık seviyesi yeterlilik belgesi aranabilir.

- (2) Belediye bütçeleri belediyeye ait gelir ve gider tahminlerini göstermektedir. Bütçelerin stratejik planlamaya uygun ve katılımcı bir şekilde hazırlanması bütçeleme sürecinin başarılı bir şekilde tesis edilmesini sağlamaktadır. Bütçe kamu mali yönetim sisteminin bir parçası olarak vergi, harcama, borçlanma gibi birbirleriyle etkileşim içerisinde olan bileşimlere sahiptir. Bütçe ayrıca ve kamu mali yönetim sistemi, kamu idare sistemi, kamu hukuk sistemi gibi diğer sistemlerle birlikte devlet sisteminin kendisini oluşturmaktadır. Bu nedenle bütçeyi tek başına vergi ve harcamaların tasnifi ile ilgili bir yönetim süreci olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Mali yönetim yapıları, idari yapılanma, siyasi yönetim tarzları bütçe mekanizmalarının fiili işleyişi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla bütçe yönetimini etkin kılabilecek mekanizmalar oluşturulmalı, kurumlar arası iş birlikleri geliştirilmeli ve bu bağlamda kurumlara işlerlik kazandıracak bir kurumsal yeniden yapılanma süreci gerçekleştirilmelidir.
- (3) Bütçe yönetimi ve okuryazarlığı sadece özel ya da kamu kurumlarında bütçe yapımcılarının ihtiyaç duyduğu bir konu değildir. İktisadi ilişkilerin gündelik yaşamının her alanına sirayet ettiği, ekonomik faaliyetlerin dijitalleştiği, finansal yatırım araçlarının, konut-araba-tüketici vb. her türlü kredilerin kullanımının ve yaygınlığının arttığı, bireysel emeklilik sistemlerinin geliştiği günümüzde her bir bireyin bütçelerini maksimum düzeyde yönetme kabiliyetini geliştirmesi gerekmektedir. Bu nedenle bütçe yönetimi ve bütçe okuryazarlığı eğitim kademelerinin ilk aşamasında eğitim müfredatına konulmalıdır. Böylelikle kaynakların kullanımında bireyden başlamak suretiyle bir etkinlik sağlanabilir.
- (4) Belediyelerde planlama ve bütçeleme süreçlerine kentin tüm paydaşları dahil edilmelidir. Bütçe görüşmeleri kamuya açık bir şekilde yürütülmektedir. Ancak vatandaşların bütçe görüşmelerine yönelik ilgisi, katılım mekanizmalarının yeterli düzeyde olmaması, vatandaşların düşük bütçe bilinci ve farkındalık düzeyleri vb. nedenlerden kaynaklı hala düşük seviyededir. Bu nedenle vatandaşların bütçeyi bilmeleri ve bütçe hakkına sahip çıkmaları gerekmektedir. Burada belediyeye ve meclis üyelerine önemli sorumluluklar düşmektedir. Belediye meclisleri kentteki farklı kesimlerle ve aktörlerle etkileşim içinde çalışarak daha geniş bir toplumsal fayda ortaya koyabilir. Bu kapsamda kent konseylerinin, kadın, çevre, işçi, çocuk, hayvan vb. hak arayışı içerisinde yer alan dernek, vakıf, sendika gibi örgütlerin, meslek odalarının, akademik odaların meclislerdeki temsiliyeti ve katılımları artırılmalıdır. Belediye meclis üyelerinin meslek gruplarındaki dağılımı temsil düzeyi ile ilişkilendirilmelidir.
- (5) Belediye meclisi üyeliliği görevi gönüllülük esasına göre yürütülmektedir. Bu nedenle meclis üyelerinin katılımının daha fazla artması ve katılım sürecini iş yükü olarak algılamamaları için çalışma şartları ve koşulları, üyelik statüleri ve özlük hakları iyileştirilmelidir. Meclis üyelerinin belediye faaliyetlerini yakından takip edebileceği, vatandaşların taleplerini daha hızlı bir şekilde meclise taşıyabileceği ve vatandaşların edinmesi gereken bilgileri ilgili birimlerden hızlıca seçmene aktarabileceği meclis yapısına ve iletişim kanallarına sahip olması gerekmektedir. Belediyeler, meclis üyelerine ofis verme ya da farklı iletişim kanalları geliştirme şeklindeki imkanları sağlamalıdır. Böylelikle vatandaşlar ile belediye meclis üyeleri arasında katılımcılık ve temsiliyet açısından ilişkiler güçlendirilmiş olur.

Kaynakça

- Abdullah, M. A. ve R. Chong. (2014). "Financial Literacy: An Exploratory Review of the Literature and Future Research". *Journal of Emerging Economies and Islamic Research*, 2(3), 33-41.
- Alexander, P., M. Balavac, S. Mukherjee, A. Lymer, ve D. Massey (2018). *Improving Tax Literacy and Tax Morale of Young Adults*. End of Project Report to the Chartered Institute of Taxation, Bournemouth Accounting, Finance and Economic Series, No 23.
- Ansong, A. ve M. Gyensare. (2012). "Determinants of University Working-Students Financial Literacy at the University of Cape Coast, Ghana". *International Journal of Business and Management*, 7(9), 126-133.
- Arıkboğa, Ü. (2016). "Türkiye'de Belediyelerin Gelir Yapısı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 276-297.
- Arıkboğa, E. (2009). "Ölçek Reformunun Büyükşehir Belediye Meclislerindeki Temsil Adaletine Olumlu Etkileri". *Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler*, 4, 737-754.
- Bakırtaş, D. ve A. A. Yaşa. (2020). "Vergi Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Salihli Belediyesi Örneği". *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 741-757.
- Becker, K. D., K. T. Witte ve G. V. Campenhout (2020). "The Role Of National Culture in Financial Literacy: Cross-Country Evidence". *The Journal of Consumer Affairs*, 54(3), 912-930.
- Bektaş N. B., Çetinkaya, Ö. (2021). "Bütçe Yönetimi Kavramı ve Türkiye'de Bütçe Yönetiminin Başarısının Değerlendirilmesi". *International Journal of Public Finance*, 6 (2), 233-262.
- Bernheim, B. D. ve D. M. Garrett. (2003). "The Effects of Financial Education in the Workplace: Evidence From A Survey of Households". *Journal of Public Economics*, 87(7-8), 1487-1519.
- Bhushan, P. ve Y. Medury. (2013). "Determining Tax Literacy of Salaried Individuals an Empirical Analysis". *IOSR Journal of Business and Management*, 10(6), 76-80.
- Blechova, B. ve S. Sobotovicova. (2016). "Analysis of Tax Education in a Business School: A Case Study". *Periodica Polytechnica Social and Management Sciences*, 24(2), 113-118.
- Blechova, B. ve S. Sobotovicova. (2013). "Tax Education as a Part of Financial Literacy". *Trends Economics and Management*, 13, 33-40.
- Bulut, Y. ve Ş. Tanıyıcı. (2006). "Representativeness and Attitudes of Municipal Council Members in Turkey: The Case of Erzincan Province". *Local Government Studies*, 32(4), 413-428.
- Burhead J. (1956). *Government Budgeting*. New York John Wiley&Sons, Inc, London.
- Çiğerci, İ., Pehlivan, M. (2022). "Bütçe Okuryazarlığı: Ege Bölgesi Belediye Meclis Üyeleri Üzerine Bir Çalışma". *Vergi Raporu*, 268, 191-217.
- Córdova, A. ve A. España-Nájera. (2021). "Do Multi-Party Municipal Councils Improve Local Governance? Municipal Councilors' Opinions in El Salvador". *Journal of Politics in Latin America*, 13(2), 192-218.
- Cvrilje, D. (2015). "Tax Literacy as an Instrument of Combating and Overcoming Tax System Complexity, Low Tax Morale and Tax Non-Compliance". *The Macrotheme Review*, 4 (3), 156-167.
- Çam, A. Ç. (2016). Büyükşehir Belediye Meclisinin Yapısı, İşleyişi ve Yerel Demokrasi: Adana Örneği. *Yerel Demokrasi Sorunsalı: Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi*. (Ed. P. U. Semerci). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çetinkaya, Ö. (2016). Büyükşehir Belediye Meclisinin Yapısı, İşleyişi ve Yerel Demokrasi: Bursa Örneği. *Yerel Demokrasi Sorunsalı: Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi*. (Ed. P. U. Semerci). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çiçek, C. (2016). Büyükşehir Belediye Meclisinin Yapısı, İşleyişi ve Yerel Demokrasi: Diyarbakır Örneği. *Yerel Demokrasi Sorunsalı: Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi*. (Ed. P. U. Semerci). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Çitçi, O. (1989). Yerel yönetimlerde temsil: belediye örneği. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Çolakoğlu, E. (2016). Büyükşehir Belediye Meclisinin Yapısı, İşleyişi ve Yerel Demokrasi: Erzurum Örneği. *Yerel Demokrasi Sorunsalı: Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi*. (Ed. P. U. Semerci). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demiroğlu, T. E. ve E. M. Okutan. (2016). Büyükşehir Belediye Meclisinin Yapısı, İşleyişi ve Yerel Demokrasi: İstanbul Örneği. *Yerel Demokrasi Sorunsalı: Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi*. (Ed. P. U. Semerci). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eniola, A. A., Entebang, H. (2017.) “SME Managers and Financial Literacy”, *Global Business Review*, 18 (3) 559–576.
- Erder, S. ve İ. Nihal. (2008). *Türkiye’de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ergen, Z. (2012). “Yönetimden Yönetişime: Katılımcı Bütçeleme Modeli”. *Maliye Dergisi*, 163, 316-334.
- Eroğlu, E., Dev, A. M., Tunç, G. ve Gerçek, A. (2023). An Analysis of the Relationship Between Municipalities and NGOs in Terms of Active Participation in Local Budgeting in Türkiye. *Sosyoekonomi*, 31(56), 171-190.
- Etoromat, L. (2021). “Budget Literacy and Financial Performance of Saccos in Kumi District-Uganda”, *American Academic Scientific Research Journal for Engineering, Technology, and Sciences (ASRJETS)*, 83 (1), 186-206.
- Fettahoğlu, S. (2015). “Hane Halkının Finans Eğitimi ve Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Üzerine Kocaeli’nde Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz, 101-116
- Formanova, L., M. Madr, B. Andrlik ve V. Hrabalova (2021). “Factors Influencing the Level of Tax Literacy of Students of Bachelor Study Programmes in Economics at Faculties of Economics”. *DANUBE*, 12(4), 308–323.
- Frankel, K. K., B. L. Becker, M. W. Rowe ve P. D. Pearson (2016). “From “What is Reading?” To What is Literacy?”. *Journal of Education*, 196(3), 7-17.
- Gültekin, M. N. (2016). Büyükşehir Belediye Meclisinin Yapısı, İşleyişi ve Yerel Demokrasi: Gaziantep Örneği. *Yerel Demokrasi Sorunsalı: Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi*. (Ed. P. U. Semerci). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Güvenç, H. (2017). “Öğretim Programlarımızda Finansal Okuryazarlık”. *İlköğretim Online*, 16 (3), 935-948.
- Hamid, F. S. ve Y.J. Loke. (2020). “Financial Literacy, Money Management Skill and Credit Card Repayments”. *International Journal of Consumer Studies*, 45(2), 235-247.
- Huston, S. J. (2010). “Measuring Financial Literacy”. *The Journal of Consumer Affairs*. 44(2), 296-316.
- Karakoç, M., Yeşildağ, E. (2019). “Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerini Tespit Etmeye Yönelik Bir Alan Araştırması: Ege Bölgesi’nde Bir Uygulama”, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 3, 511-532.
- Kaur, A. (2018). “A study on Tax Literacy Level Among Taxpayers (A Case Study of Derabassi City)”, *International Journal of Commerce and Management Research*, 4(6), 137-140.
- Keleş, R., ve Toprak, Z. (2000). 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Belediye Meclislerinde Siyaset, İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Knobel, M. ve C. Lankshear. (2006). “Digital Literacy and Digital Literacies: Policy, Pedagogy and Research Considerations for Education”. *Nordic Journal of Digital Literacy*, 1(1), 12-24.
- Kramer F. A. (1979). *Contemporary Approaches to Public Budgeting*. Cambridge: Winthrop Publishers.
- Kumar, M. ve N. Tanwar. (2020). “Study of Factors Affecting Tax Literacy of Individual Investors”. *UGC Care Journal*, 43(4), 85-95.
- Latiff, A. R. A., Noordin, B. A. A., Omar, M. R. C., Harjito, D. A. (2005). “Tax Literacy Rate Among Taxpayers: Evidence From Malaysia”, *JAAl*, 9(1), 1-11.

- Lin, X., Bruhn, A., William, J. (2019). "Extending Financial Literacy to Insurance Literacy: a Survey Approach", *Accounting & Finance*, 59, 685-713.
- Machova, R., Seben, Z., Kutna, A. (2019). "Generation Z and Y versus Tax Literacy in the 21st Century". *Journal of Applied Economic Sciences*, 2(64): 433-439.
- MacManus, S. A. (1998). "Seniors in City Hall: Causes and Consequences of the Graying of City Councils". *Social Science Quarterly*, 79(3), 620-633.
- Madi, N., A. Kamaluddin, T. Janggu, M. B. A. Ibrahim, A. B. A. Samah ve K. Jusoff (2010). "Tax Literacy among Employees: Sabah and Sarawak's Perspective". *International Journal of Economics and Finance*, 2(1), 218-223.
- Masud, H., H. Pfeil, S. Agarwal ve G. A. Briseno (2017). *International Practices to Promote Budget Literacy Key Findings and Lessons Learned*. International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank.
- Memeti, M. ve V. Kreci, (2016). "Role of Municipal Council in Increasing Citizen Participation at the Local Budget Process". *International Public Administration Review*, 14(2-3), 53-73.
- Mercan, N., E. Oyur, A. Altınay ve Y. Aksanyar (2012). "Ekonomi Okur Yazarlığına Yönelik Ampirik Bir Araştırma". *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(2), 109-118.
- Miller, M., N. Godfrey, B. Levesque, ve E. Stark, (2009). *The Case for Financial Literacy in Developing Countries: Promoting Access to Finance by Empowering Consumers*. Washington: World Bank.
- Mouckova, M., Vitek, L. (2018). "Tax Literacy", *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 66 (2), 553-559.
- Nichita, R. A. (2015). "Knowledge Is Power. Improving Tax Compliance By Means Of Boosting Tax Literacy", *Annals of Faculty of Economics*, 1 (1), 770-774.
- OECD (2018). *OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion*. OECD.
- Oktay, T. (2013). *Yerel Siyaset Bağlamında Belediye Meclis Komisyonları: Marmara Bölgesi Örneği*. İstanbul: TC Marmara Belediyeler Birliği Yayını.
- Perry, K. H. (2012). What Is Literacy?--A Critical Overview of Sociocultural Perspectives. *Journal of Language and Literacy Education*, 8 (1), 50-71.
- Pham, A., Grégoire, A. G., Godbout, L., Guay, J. H. (2020). "Tax Literacy: A Canadian Perspective". *Canadian Tax Journal*, 68 (4), 987-1007.
- Rai, K., S. Dua ve M. Yadav (2019). "Association of Financial Attitude, Financial Behaviour and Financial Knowledge Towards Financial Literacy: A Structural Equation Modeling Approach". *FIIB Business Review*, 8(1) 51-60.
- Remund, D. L. (2010). "Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy". *The Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 276-295.
- Rintaningrum, R. (2009). "Literacy: Its Importance and Changes in The Concept And Definition". *TEFLIN Journal*, 20(1), 2-7.
- Stolper, O. A. ve A. Walter. (2017). "Financial Literacy, Financial Advice, and Financial Behavior". *Journal of Business Economics*, 87(5), 581-643.
- Suğur, N. (2016). Büyükşehir Belediye Meclisinin Yapısı, İşleyişi ve Yerel Demokrasi: Eskişehir Örneği. *Yerel Demokrasi Sorunsalı: Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi*. (Ed. P. U. Semerci). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Teyyare, E., Ayyıldız, B., Dirican, H., Zıvalı, B. S., Renkli, B. (2018). "İktisadi ve Mali Okuryazarlık Üzerine Bir Araştırma: Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (1), 99-120.
- Walstad, W. B. (1997). "The Effect of Economic Knowledge on Public Opinion of Economic Issues". *Journal of Economic Education*, 28(3), 195-205.

- Yentürk, N. (2009). Temel Bütçe Okuma Yazma Kılavuzu. STK Çalışmaları-Eğitim Kitapları Bütçe İzleme Dizisi, No 1, İstanbul.
- Zorkun, M., Dilek, S. (2020). "Mali Okuryazarlık, Girişimcilik Eğilimi e Potansiyeli Arası İlişkilerin Analizi", *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (1), 68-81.